

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

5-6 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARDA DİNİ VE AHLAKİ
KAVRAMLARIN ALGILANMA BİÇİMLERİ
(KARATAY BİROL POLAT İLKOKULU ÖRNEĞİ).

Sümevra ÖZDEMİR ÜZÜLMEZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR

KONYA - 2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sümevra ÖZDEMİR ÜZÜLMEZ		
	Numarası	108102081004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı / Din Eğitimi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR		
Tezin Adı	5-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini ve Ahlaki Kavramların Algılanma Biçimleri (Karatay Birol Polat İlkokulu Örneği)			

Sümevra ÖZDEMİR ÜZÜLMEZ tarafından hazırlanan ‘5-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini ve Ahlaki Kavramların Algılanma Biçimleri (Karatay Birol Polat İlkokulu Örneği)’ başlıklı bu çalışma 27/05/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR

İmza

Prof. Dr. Mustafa TAVUKÇUOĞLU

İmza

Dr. Öğr. Üyesi Sümevra BİLEK

İmza

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

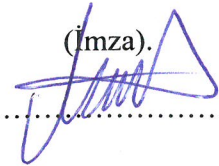
BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sümeyra ÖZDEMİR ÜZÜLMEZ		
	Numarası	108102081004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı / Din Eğitimi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR		
Tezin Adı	5-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini ve Ahlaki Kavramların Algılanma Biçimleri (Karatay Birol Polat İlkokulu Örneği)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Sümeyra ÖZDEMİR ÜZÜLMEZ

(İmza).

.....

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sümeyra ÖZDEMİR ÜZÜLMEZ		
	Numarası	108102081004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı / Din Eğitimi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR		
Tezin Adı	5-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini ve Ahlaki Kavramların Algılanma Biçimleri (Karatay Birol Polat İlkokulu Örneği)			

ÖZET

Çalışmamızın amacı 5 ve 6 yaş grubu çocukların soyut kavramları nasıl algıladığını tespit etmek ve bu yaş grubu çocukların algı düzeylerini belirlemektir.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, sınırlılıkları ve varsayımları anlatılmıştır.

Birinci bölümde kuramsal çerçevede Gelişim tanımı, temel ilkeleri, 5-6 yaş çocukların gelişim özellikleri ile kavram tanımı ve öğrenme başlıkları altında detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

İkinci bölümde ise araştırmanın metodolojisi başlığı altında, araştırmanın modeli, yöntemi, evren ve örneklem ile verilerin toplanması ve analizi anlatılmıştır.

Araştırmamızın üçüncü bölümünde bulgular ve yorumlar yer almaktadır. Bu bölümde 5 ve 6 yaş grubu çocuklara başlıca, Allah, melek, peygamber, cennet, cehennem, dua, doğruluk, iyilik, güvenilirlik, adalet, haksızlık ve saygı hakkında sorduğumuz sorular ve bu sorulara verilen cevaplar bulunmaktadır. Her kavram hakkında verilen cevaplar akabinde cevaplara yönelik yorumlar yapılmıştır.

Son kısımda ise araştırmadan çıkan sonuçlara yer verilerek önerilerde bulunmuştur.

Araştırmamız Konya ilinin Karatay ilçesi Birol Polat ilkokulu Anasınıfı C şubesinde öğrenim gören 20 öğrenci üzerinde yapılmıştır.

Belirlediğimiz kavramlarla ilgili önceden hazırladığımız sorular hakkında bu öğrencilerle görüşülmüş, veli izinleri alınmıştır. Görüşmeler ve sorular sohbet ortamında konuşularak yapılmıştır.

Araştırmamızın sonucunda 5 ve 6 yaş grubu çocukların verdikleri cevaplar genel olarak birbirine çok benzemekle beraber, bazı sorularda birbirinden çok farklı cevaplar ile de karşılaşılmıştır. Bu yaş grubundaki çocukların bazılarının kavramları henüz tam tanımlayamadığı gözlemlenirken, bazı çocukların soyut kavramları somutlaştırarak algıladığı gözlemlenmiştir.

Bu bulgular neticesinde çocukların algılama düzeyleri ile aile yapısı, aile ortamı ve aldıkları eğitimin birbiriyle paralellik arz ettiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dini Kavramlar, Ahlaki Kavramlar, 5-6 Yaş Çocuklar

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Öğrencinin	Name Surname	Sümevra ÖZDEMİR ÜZÜLMEZ		
	Student Number	108102081004		
	Department	Department of Philosophy and Religious Studies / Religious education		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR		
Title of the Thesis/Dissertation	Perceptions of Religious and Moral Concepts in 5-6 Age Group Children (Karatay Birol Polat Primary School Case)			

ABSTRACT

The aim of our study was to determine how children in the 5 and 6 age group perceive abstract concepts and to determine the perception levels of children in this age group.

Our study consists of three main parts.

In the introduction part, the problem state, purpose, importance, limitations and assumptions of the research are explained.

In the first part, in the theoretical framework, the definition of development, basic principles, development characteristics of 5-6 year old children, conceptual description and learning are explained in detail.

In the second part, the research methodology, method, universe and sample collection and analysis are explained.

The third part of our research includes findings and comments. In this section, we ask the questions about these questions, and ask questions about Allah, angel, prophet, heaven, hell, prayer, truth, goodness, trust, justice, injustice and respect. After the answers given about each concept, comments were made about the answers.

In the last part, the results of the research were included and recommendations were made.

Our study was carried out on 20 students studying at the C class of Birol Polat primary school in Karatay, Konya.

These students were interviewed about the questions we had previously determined and the parents' permissions were obtained. Interviews and questions were made in the conversation.

As a result of our research, the answers of 5 and 6 age group children were similar in general, but some questions were encountered with very different answers. While some children in this age group have not yet been able to fully define the concepts, it has been observed that some children perceive abstract concepts by concretizing.

As a result of these findings, it was concluded that children's perception levels and family structure, family environment and education received parallelism.

Keywords: Religious Concepts, Moral Concepts, Children 5-6 Years

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU.....	ii
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
ÖN SÖZ.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Problem Durumu.....	1
2. Araştırmanın Amacı.....	3
3. Araştırmanın Önemi.....	4
4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
5. Araştırmanın Varsayımları.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Gelişim Tanımı.....	6
1.2. Gelişimin Temel İlkeler.....	10
1.3. 5-6 Yaş Çocukların Gelişim Özellikleri.....	13
1.3.1. Genel Özellikler.....	13
1.3.2. Motor Gelişimi.....	15
1.3.3. Dil Gelişimi.....	18
1.3.4. Duygusal Gelişim.....	25
1.3.5. Sosyal Gelişim.....	32
1.3.6. Dini Ahlaki Gelişim.....	37
1.3.7. Çocukta Dini Duygunun Gelişimi.....	40

1.3.7.1. Temel Dini Kavramlar	41
1.3.7.1.1. Dini Duygu	41
1.3.7.1.2. Dini Olgunlaşma	41
1.3.7.1.3. Din Eğitimi	42
1.4. Kavram Tanımı ve Öğrenme	42
1.4.1. Kavram Tanımı ve Özellikleri	46
1.4.2. Kavram Oluşturma ve Öğrenme Kuramları.....	48
1.4.3. Kavram Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler.....	55

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Modeli.....	57
2.2. Araştırmanın Yöntemi	57
2.3. Araştırmanın Yürütüldüğü Çalışma Grubu.....	57
2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. “Allah” Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları.....	60
3.2. “Melek” Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları	65
3.3. “Peygamber” Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları	71
3.4. “Cennet ve Cehennem” Kavramları İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları ..	77
3.5. “Dua” Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları.....	82
3.6. “Doğruluk” Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları	87
3.7. “İyilik” Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları.....	92
3.8. “Güvenilirlik” Kavramı İle İlgili Bulgular ve Yorumları.....	97
3.9. “Adalet ve Haksızlık” Kavramları İle İlgili Bulguları ve Yorumları	102

3.10. “Saygı” Kavramı İle İlgili Bulgular ve Yorumları	107
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	113
KAYNAKÇA.....	116
ÖZGEÇMİŞ.....	119

ÖN SÖZ

Çocuğun zihinsel, duygusal ve manevi gelişiminin en önemli basamağı olan okul öncesi dönem, çocuğun geleceğinin alt yapısı hükmündedir. İnsan kişiliğinin ve karakterinin oluşmaya başladığı dönem okul öncesi dönemidir. Eğitim öğretim açısından en önemli görev anne-babadan sonra öğretmenlere düşmektedir.

Bu görev, ihtiyaç ve gereklilik üzere bizi bu araştırmayı yapmaya yönlendirmiştir. araştırmamız bireyin ilk altı yılının 5-6 yaş kısmını kapsamakla birlikte bu yaşlarda kavramların nasıl algılandığı araştırılarak çocukların soyut durumlardaki algılama düzeyleri tespit edilerek doğru ve sağlıklı bir şekilde eğitim verme amacıyla yapılmıştır. Aksi takdirde verilebilecek yanlış bir eğitim kişinin ruh dünyasında büyük sıkıntılara yol açabilir.

Bu çalışma konunun önemine binaen ihtiyaç duyulan alana bir katkıda bulunma gayesi ile yazılmıştır.

Çalışmamız teorik ve pratik olarak iki kısımdan oluşmaktadır.

Çalışmamızın teorik kısmında araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, sınırlılıkları ve varsayımları ile ilgili ön bilgi verilmiştir. Kavramsal çerçeve adı altında kavramların tanımı ve 5-6 yaş çocuklarının gelişim özellikleri anlatılmıştır.

Kavramın tanımı ve özellikleri, faydaları belirtilerek kavram öğrenme, kavram oluşturma kuramları, kavram öğrenme kuramları, kavram öğrenme düzeyleri, kavram öğrenmeyi etkileyen faktörler konuları anlatılmıştır.. Devamında gelişimin tanımı ve temel ilkeleri anlatılarak 5-6 yaş grubu çocuğun, motor, dil, duygusal, sosyal, bilişsel ve dini ahlaki özellikleri çeşitli kaynaklardan faydalanılarak anlatılmıştır. Araştırmamızın model, yöntemi, evreni, örnekleme, verilerin toplanması ve analizine dair genel bilgiler anlatılarak bulgu ve yorumlar bölümüne geçilmiştir.

Araştırmamız Konya ilinin Karatay ilçesi Birol Polat İlkokulu Anasınıfı C şubesinde öğrenim gören 20 çocuk ile görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Çocukların

kendini en rahat ifade edebildiği serbest zaman etkinliğinde sohbet tarzında konuşmalar yapılarak sorular yöneltmiştir.

Çalışmanın gerek konu belirleme, gerekse hazırlanış aşamasında manevi desteği, fikir ve yönlendirmesiyle bana rehberlik eden ve yardımlarını benden esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Muhiddin OKUMUŞLAR'a teşekkürü borç bilirim.

Hayatım boyunca olduğu gibi bu çalışmamada da destek ve yardımlarını benden esirgemeyen aileme, büyük bir sabırla beni teşvik eden eşime sonsuz sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmalarımın gerçekleşmesinde yardımlarından dolayı Konya ilinin Karatay ilçesinde bulunan Birol Polat İlkokulu okul müdürüm Sayın Memili OFLAZ hocama ve sorularıma özenle cevap veren minik öğrencilerime teşekkür ederim.

Gayret bizden, Tevfik Allah'tandır.

Sümevra ÖZDEMİR ÜZÜLMEZ

Konya, 2019

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problem Durumu

Öğrenme, belli durumlar ve sorunlar karşısında tepki ve davranış oluşturma, gerektiğinde bunları değiştirip yenilerini edinebilme yeteneğidir. Farklı bir ifade ile yaşantı sonucu davranışta meydana gelen nispeten sürekli değişiklikdir. Yani çevreye uyum sürecidir. Kavram ise, bir nesnenin ya da düşüncenin zihnimizdeki soyut veya genel tasarımıdır. Piaget bu durumu açıklarken şema kavramını kullanmıştır. Şema en temel zihinsel yapıdır ve bireyin edindiği her yeni bilginin, zihinde yerleştiği çerçeveye şema denir. Öğrenme, kavramların içini dolduran anlamlar aracılığı ile gerçekleşir. Bilginin öğrenilmesi ve yeniden üretilmesinde en önemli araç kavramlardır. Kavramların içeriği çoğu zaman kişilerin bireysel olarak algıladıkları şeye, yaşadığı çevreye ve içinde buldukları kültüre göre değişiklik gösterebilir. Birçok anlam karmaşası ve fikir ayrılıkları bu sebepten dolayı ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak kavramlar bilgilerimizin yapıtaşlarını oluşturur. Eğitim ve öğretimin niteliği kavramları doğru algılamak ve anlamlandırmaktan geçmektedir. İlk çocukluk yıllarındaki eğitim ve öğretimin sonraki yıllarımıza temel oluşturduğu düşünüldüğünde bu yıllardaki çocuklarda kavramın önemi daha çok ön plana çıkmaktadır.

Öğrenme, kişinin hayatı boyunca yaşadığı her dönemde görülmektedir. Hayat boyu öğrenme sürecinin en önemli safhalarından biri ilk çocukluk dönemidir. Kişinin karakteri ve ahlakı ilk çocukluk yıllarında aldığı eğitim ile şekillenmektedir. Bir çok kuramcı insan yaşamının ilerleyen dönemlerinde ortaya çıkan biyo-psiko-sosyo-kültürel sorunların ilk çocukluk yıllarında yaşanan sorunlardan kaynaklandığını düşünmektedir. O halde ilk altı yaştaki çocuğun dini ve ahlaki eğitimin verilmesi kaçınılmaz bir şeydir. Fakat dini ve ahlaki kavramların çoğunun soyut nitelikte olması ve Piaget'e göre altı yaşındaki bir çocuğun soyut düşünme yeteneğinin gelişmediği düşünüldüğünde, bu durum verilecek eğitimin nasıl olması gerektiği problemini ortaya çıkarmaktadır. İlk altı yaştaki çocuk çevresine karşı merakı artmıştır, sürekli 'neden?' ve 'niçin?' soruları sorar, girişimlerde bulunur. Freud'a göre 4 yaşından itibaren gelişmeye başlayan süperego sayesinde, çocuk toplumun

değerlerini, geleneklerini ve ahlaki kurallarını öğrenmeye başlar. Altı yaşındaki çocuk dini konulara karşı da hassastır. Bu konular hakkında da sık sık sorular sorar. Bu dönemde ki çocukların sordukları sorulara uygun cevaplar vermek önemlidir. Bu konuda ebeveynlerin ve öğretmenlerin dikkatli bir şekilde hareket etmeleri ve çocuğun ihtiyaçlarının en doğru şekilde karşılanması oldukça önemlidir. Fakat ilk çocukluk döneminde verilmesi gereken eğitimin belirlenmesi kolay bir durum değildir. Bunun için öncelikli olarak çocukların algı dünyası aydınlatılmalı ve onların algılama durumuna göre verilecek eğitim şekillendirilmelidir. Bu konudaki herhangi bir ihmalkârlık veya yanlış uygulama kişinin ileriki gelişim dönemlerinde ortaya çıkacak birçok problemi beraberinde getirebilir.

Erikson insanın yaşamı boyunca 8 gelişim döneminden geçtiğini söylemektedir. Psiko-sosyal gelişim kuramında gelişim dönemlerini 8 alt döneme ayırmıştır. Bu kuramda yer alan her gelişim döneminin kendine has farklı gelişimsel hedefleri olduğunu söylemektedir. Kişi her çatışma döneminde farklı bir çatışma veya karmaşa ile karşılaşır ve karşılaştığı bu karmaşa ile başetmesini öğrenmesi gerekir. İnsanların sağlıklı bir kişilik kazanması için bu dönemlerde karşılaştıkları çatışmalar ve karmaşaları çözümülemesi gerekmektedir. Erikson kişinin bu çatışmalar ile başa çıkabildiği oranda daha sağlıklı bir kişilik geliştireceğine ve daha sonraki gelişim dönemindeki karmaşalarla da baş edebilmek için gerekli donanıma sahip olduğuna inanmaktadır. Herhangi bir dönemde ortaya çıkan krizin çözümlenememesi yani, başarılı bir şekilde tamamlanamaması, kişinin daha sonraki yaşamlarında da bu sorunu devam ettirip çözümleninceye kadar problem oluşturmaktadır. Ancak Erikson'a göre o dönemde oluşan başarısızlık daha sonraki dönemlerde uygun çevresel şartlar ve koşullar sağlandığında ortadan kalkabilir (Gürses ve Klavuz, 2011: 155).

Bu sebeple ilk çocukluk yıllarının 5 ve 6 yaşlarını kapsayan kısmını çalışmamızda değerlendirdik. Konuyla ilgili problemleri şu şekilde belirtebiliriz:

- Çocuğun kavramları algılamasında neler etkilidir?
- 5 ve 6 yaş grubu çocukları dini ve ahlaki kavramları nasıl algılar?

- Bu yaş grubu çocuklara dini ve ahlaki kavramların birçoğunu oluşturan soyut kavramları öğretmek doğru mudur?
- Bu öğretim doğru ise öğretim metodu nasıl olmalıdır?
- Bu öğretim doğru değil ise kişinin karakterinin şekillendiği bu yıllarda nasıl bir eğitim ve öğretim yöntemi benimsenmelidir?

2. Araştırmanın Amacı

İnsanı inceleyen bilim dallarındaki gelişmeler sayesinde çocuğun artık ihmal edilmemesi gereken önemli bir varlık olduğu anlayışı gittikçe güçlenmektedir. Yine eğitimin etkisinin küçük yaşlarda daha çok görülmesinden ve yaş ilerledikçe bu etkinin azalmasından, yani yaşın ilerlemesiyle eğitimin etkisinin ters orantılı olması küçük yaşlarda verilen eğitimin önemini daha da arttırmaktadır. Dolayısıyla çocukluk döneminin kişinin yaşamı boyunca gelişimi ve ruh sağlığı açısından büyük değer taşıdığını görmekteyiz (Yiğit, 2005: 16).

Batılı bilim adamlarının ilk çocukluk yıllarının önemini belirleyen birçok çalışma yaptıklarını görmekteyiz. Yaptıkları bu araştırmalarda birçok model ve teori sunmuşlardır. Fakat sunulan bu modelleri ve teorileri kendi dinimize ve ahlaki değerlerimize uyarlamak birçok sorun oluşturmuştur.. Türkiye’de de son yıllarda bu konu ile ilgili araştırmaların arttığı ve daha artacağı öngörülmektedir. Konunun bu kadar önemli ve hassas olması ile birlikte bu konu hakkında yeteri kadar çalışma yapılmadığı dikkatimizi çekti ve bizi bu çalışmayı yapmaya yönlendirdi. Araştırmamızın amacı 5 ve 6 yaş çocuklarının bedensel ve ruhsal gelişimlerini olarak tespit etmek ve daha sonra bu yaş çocuklarının dini ve ahlaki kavramlarını nasıl algıladıklarını ve algılamalarına etki eden faktörleri ortaya çıkarmaktır. Bunun sonucu olarak bu yaş çocuklarına verilen eğitim ve öğretimin nasıl olması gerektiği, nelere dikkat edilmesi gerektiği hususunda fikirlerimizi ifade etmektir.

Bu alanda önemli çalışmaları olan psikolog Jean Piaget, çocukta düşünce ve dil gelişiminin bir süreklilik içinde değil de, evrelerden geçerek oluştuğunu ve birey çevre ilişkilerinde etkin bir şekilde yapıldığını söylemiştir. Zekasını etkin bir tarzda yapılandıran çocukta bilişsel yapı, Piaget’e göre, dört evrede gerçekleşir (0-2

yaş duyuşal motor dönem, 2-7 yaş işlem öncesi dönem, 7-11 yaş somut işlemler dönemi, 11 yaş ve üzeri soyut işlemler dönemi). Piaget'e göre tüm çocukların bu gelişim aşamalarından sırasıyla geçmesi gerekmektedir. Çocuklar bir gelişim dönemini atlayarak diğerine geçemezler. Ama çocukların gelişim dönemlerine girme ve o dönemi tamamlama yaşları farklılık gösterebilir. Araştırmamızı ilgilendiren 5 ve 6 yaş çocuğu ise Piaget'e göre işlem öncesi evredir. Yani çocuk bu yaşlarda soyut kavramları algılayamamakta ve zihninde işleyememektedir. Araştırmamızın amaçlarından biri de bu ve benzeri tezleri sorgulamak ve İslam öğretilerinde yetişen çocukların soyut kavramları nasıl algıladıklarını tespit etmektir.

3. Araştırmamızın Önemi

İnsanın hayatı boyunca öğreneceği şeyleri büyük oranda 3-6 yaş arasında öğrendiği yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur. Bu nedenle ilk çocukluk döneminde çocuğun zihinsel, duyuşal, sosyal gelişimi için onun destekleyici, uyarıcı ve eğitici bir çevrede olmasının son derece önemli olduğu görülmektedir (Özeri, 2004: 15) Aynı zamanda bu dönemdeki çocuk çevresine karşı oldukça duyarlıdır. Dini konulara da meraklıdır. İlk çocukluk döneminde öğrenilen bilgiler çocuğun ileriki yaşlarının temelini oluşturur. Bireyin ileriki yaşlarını etkileyecek en önemli unsurlar hayatının ilk yıllarında öğrendiği bilgi ve tecrübelerde saklı olmasından dolayı bu dönemdeki çocuklara en doğru ve en uygun eğitimin verilmesini gerektirmektedir. Kavramları anlamlandırmak ve gelişen dünyaya bakış açısı kişinin bulunduğu sosyal yapı, kültür ve aldığı eğitim ile paraleldir.. Kavramları öğrenme devamında davranışı, davranışların alışkanlık haline gelmesi de karakteri ve kişiliği meydana getirir. Karakterin en çok şekillendiği dönemler ise kişinin okul öncesi dönemine rastlamaktadır. Batı dünyası konunun öneminin farkına varmakla birlikte bu alanda birçok çalışma yapmıştır. İslam dünyasında ve ülkemizde yıllardır bu konunun önemi bilinmekle birlikte son dönemlerde bu alandaki çalışmaların daha da arttığı görülmektedir. Fakat bu alanda duyulan ihtiyaç daha birçok çalışmayı gerektirmektedir. Araştırmamız bu alana bir katkı sağlamak amacı ile 5 ve 6 yaş çocuğun gelişimlerini ve algılama düzeylerini ortaya koymak için yazılmıştır.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmamız Konya ilinin Karatay ilçesinde bulunan Birol Polat İlkokulu Anasınıfı C şubesinde eğitim gören 5 yaş grubundan 8, 6 yaş grubundan 12 çocukla sınırlandırılmıştır. Bu çocuklar sosyo-kültürel düzeyleri ve kültürel seviyeleri yakın olmakla beraber farklı ailelerin çocuklarıdır. Bir başka deyişle görüşme yaptığımız grup karışık bir gruptur.. Bu çocuklara 10 başlık altında yer alan 12 dini ve ahlaki kavram hakkında sorular yöneltilmiştir. Bu kavramlar: Allah, melekler, peygamberler, cennet ve cehennem, dua, doğruluk, iyilik, güvenilirlik, adalet ve haksızlık, saygıdır. Araştırmamız gözlemlenebilen serbest zaman etkinlikleri zamanıyla sınırlıdır. Görüşmelerimiz 2019 yılında gerçekleştirilmiştir.

5. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmada görüşmelerde bulunduğumuz 5 ve 6 yaş grubu çocukların normal zekâ düzeyine sahip sağlıklı bireyler oldukları kabul edilmiştir. Çocuklara sorduğumuz soruların araştırmamızın yapısına uygun ve ölçmede yeterli olduğu varsayılmıştır. Çocukların kavramları hatırlaması adına yeni sorular sorulmuştur ve kısmen kavramları algıladıkları görülmüştür. Kavramların isimlerini duymayan ya da bu konuda bilgisi olmayan çocuklar bilmediklerini söylemişlerdir. Kendilerini ifade edebilmeleri için farklı yöntemlerle çeşitli sorular yöneltilerek algı düzeyleri verdikleri ifadeler üzere kabul edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Gelişim Tanımı

Gelişim sözcüğü üzerinde birçok tanımlamalar yapılmıştır ve bu tanımlara bakıldığında birbirlerinden farklı anlamlara sahip olmayan ve içeriğin aynı olduğu, benzer tanımlar oldukları görülmektedir. En genel anlamda, bireyin fonksiyonel gelişimi olarak kabul edildiği söylenmektedir. Gelişim alanında yapılan çalışma ve araştırmalar: döllenmeden ölüme kadar olan bu süreç boyunca, bireyin ne gibi değişikliklere nasıl maruz kaldığı ile ilgilenmektedir. Bir organizmada, döllenmeden ölüme kadar olan zaman zarfında, yaşa bağlı olarak bedende ve davranışta ortaya çıkan, düzenli ve sırasal değişim “gelişim” olarak tanımlanmaktadır. Gelişimin temel amacı: bireyin olgunluğa ulaşmasıdır (Atay, 2007: 13).

Gelişim ömür boyu devam eden bir süreçtir.

Bireyin gelişiminin, döllenmeyle başlayan ve ölünceye kadar devam eden bir süreç olduğu gözlemlenmektedir. Geniş bir zaman yelpazesine yayılan bu süreci ele alan çok sayıda düşünürün ve psikologun ortaya koydukları görüşleriyle gelişim alanına önemli katkılar sundukları görülmüştür (Ilgar ve Coşkun, 2006: 13).

Büyüme, bireyin vücudundaki hacimsel değişimin adıdır. Bireyin fiziksel özellikleri için kullanılmakta ve organizmanın bedensel olarak gösterdiği değişiklikleri ifade etmektedir. Gelişim ve büyüme birbirinden farklıdır ve birbiri ile karıştırılmamalıdır. Örneğin: kişinin vücudu büyürken zihni ise gelişmektedir. Büyüme boy ve kilo artışı gibi niceliksel yönünden bir değişiktir. Çocuk, sadece fiziksel ve boy olarak büyümeyebilir, aynı zamanda beyin ve iç organların büyüklüğünde de zaman içinde değişimler olur. Büyüme gelişimin niceliksel boyutudur ve çeşitli araçlarla ve ölçme aracı kullanılarak ölçülebilir. Beynin gelişimiyle, çocukta öğrenme, hatırlama, algılama ve yargılama yeteneği giderek artar. Sonuç olarak çocuk fiziksel büyümeye birlikte, zihinsel olarak da büyür (Yiğit, 2012:1).

Olgunlaşma ise vücudun doğuştan genetik olarak sahip olduğu fonksiyonları zaman içerisinde yerine getirebilecek kapasiteye yetişmesidir.

Organizmanın fiziksel olarak bir davranışı yapabilecek duruma gelmesi durumunda olgunlaşma gerçekleşmiş olur. Öğrenme için olgunlaşmanın olması şarttır. Örneğin: çocuğun parmak kasları yeteri kadar olgunlaşmadığı takdirde kalem tutması öğretilemez. Başka bir örnek verecek olursak anüs kasları yeterince olgunlaşmayan bir çocuğa tuvalet eğitimi verilemez. Kısaca çocuğun belirli fonksiyonları yerine getirebilmesi için belli olgunluk düzeyine gelmesi gerekmektedir. Olgunlaşmada çevrenin etkisi pek yoktur. Örneğin çevreden herhangi bir uyarı ve öğreti olmadan da çocuklar yürümeyi öğrenirler. Çünkü: insanın biyolojik davranışı yürüme davranışı için programlanmıştır. Yani, olgunlaşma kendiliğinden oluşan bir süreçten oluşur, zamanla kendiliğinden meydana gelir. Çocuktan bir davranışı yapması istendiğinde, o davranışı yapabilecek düzeye ve olgunluğa gelip gelmediğinin önceden tespit etmek gerekir. Anne-babaların ve eğitimcilerin bu konuda bilinçli olması ve buna uygun olarak hareket etmesi bu konuda çok önemlidir (Yiğit, 2012: 2).

Gelişimin en önemli kavramlarından biri de öğrenmedir. Öğrenme, bireyin yaşantıları sonucunda davranışlarında meydana gelen kalıcı izli değişikliklerdir.

Bireyin bir davranışı yapabilmesi için gerekli donanıma sahip olması, o iş için gerekli olan beceri ve tutuma sahip olması ise hazır bulunuşluktur. Bireyin olgunlaşma düzeyi ile birlikte geçmiş yaşantısını, sağlık durumunu, yeteneklerini, ilgilerini ve motivasyonunu da gereklidir. Çünkü, bireyin öğrenmesi için zorunlu bir olgunlaşmanın yanısıra, öğreneceği konunun gerektirdiği önkoşullara, bilgi ve becerilere sahip olması şarttır. Örneğin, bir çocuğun sadece bölme işlemini yapabilecek olgunluğa ulaşması ile bölme işlemini öğrenemez. Çünkü, bölme işlemini bireyin öğrenebilmesi için çıkarma ve çarpma işlemlerinin gerektirdiği yaşantıyı ve beceriyi kazanmış olması gerekir. Aksi takdirde bölme işlemini öğrenmesi ve kavraması imkansızdır (Öztürk, 2002: 88).

Bu kavramlar kapsamında gelişim: bireyin fiziksel, zihinsel, psikolojik ve sosyal özelliklerinde meydana gelen kalıcı izli değişimlerdir. Bu değişim ise büyüme, olgunlaşma, öğrenme ve hazır olma ile gerçekleşir.

Çocuklarda gelişim ve öğrenme arasında bir paralellik söz konusudur ve çocuklardaki gelişimin en iyi yolu öğrenme ile gerçekleşmektedir. Bu da çocukların merak etmesini sağlayarak ve araştırma yapmalarına fırsat tanımakla mümkün olabilmektedir. Çocukların bilişsel gelişimine katkıda bulunabilmek, onların soru sorma-cevaplama, araştırma yapma ve problem çözme yeteneklerini ortaya koyabilmelerine imkan tanımakla mümkün olacaktır. Öğrenme becerilerinin gelişimi, bilginin temel taşlarını oluşturmaktadır. Çocuklardaki öğrenme becerilerinin ve kavramların erken yaşlarda gelişmesi onlara aldıkları bilgiyi ve kazanımları sınıflandırma olanağı verir. Okul öncesi döneminde, çocuklarda aktif olarak öğrenme becerilerinin gelişimi üzerinde durulması, onların farklı yapısal deneyimler kazanmalarını da sağladığı görülmektedir (Demir, 2010:14-15).

Okul öncesi dönemde bireyin yaşantıları ve deneyimleri ne kadar çok olursa öğrenmeleri ve kazanımlar arası ilişkilendirmeleri de o kadar çok olacaktır.

Çocuklar okul öncesi dönemde tüm yaşantılarını üst üste koyarak biriktirir, bunlar arasında ilişki kurmayı başarır. Bunun başarılabilmesi, bir yandan olgunlaşmaya bir yandan da verilecek eğitimin kalitesine ve çeşitliliğine bağlıdır. Burada yetişkinin öğrenilen konular arasındaki ilişkilere yönelik olarak vereceği destek ve yönlendirme çok önemlidir. Her öğrenme faaliyeti diğer öğrendiği kavramlarla ilişkili olduğu için öğretmeye önce çocuğun bildiği ve yabancı olmadığı kavramlardan başlanmalıdır. Konuları birbiriyle ilişkili ve bütün içerisinde ele alarak başlamak, kalıcı öğrenmenin temelidir. Bu yöntemle çocuk, eski bildikleriyle yeni öğrendiklerini harmanlayıp bağlantı kurmayı öğrenir. Böylece öğrenme daha anlamlı hale gelir ve daha kalıcılığı artmaktadır (Demir, 2010:15).

İnsan gelişimi, dişi ve erkek hücrelerin birleşmesi ile başlayarak yaşamın sonuna kadar devam eden bir süreçtir. Her bireyin gelişim hızı kendine özgü olarak değişiklik gösterir ve her insanda gelişim ortak bazı ilkelere göre oluşur. Gelişim,

kalıtım ve çevrenin beraber etkileşiminin sonucu oluşmaktadır. Kalıtım, bireyin genetik olarak kromozomlar vasıtasıyla anne ve babasından getirdiği tüm özelliklerdir. Çevre ise bireye tamamen dışardan etki eden faktörlerdir. Gelişim sürecinde organizma kalıtsal ve çevresel faktörlerin etkisi altındadır. Gelişimin ilk yıllarının ne kadar önemli olduğu yapılan çalışmalar incelendiğinde çok rahat gözlemlenebilmektedir.

İlk yıllardaki gelişimin bilimsel önemini, ilk kez Sigmund Freud, kişilik uyumsuzluğuna ilişkin çalışmalarında ortaya koymuştur. Freud'un, uyum bozukluğu gösteren birçok kişinin çocukluk yıllarında başarısız deneyimlere sahip olduklarını saptadığını görmekteyiz.

Freud'a göre: normal bir gelişimin sağlanabilmesi için kişinin temel ihtiyaçlarının zamanında ve yeterince karşılanması gerekir. Aksi halde, kişilik gelişiminin o noktada durduğuna inanmaktadır. Freud, kişilik gelişimini belirli dönemlere ayırmış, bu dönemlere göre incelemiştir ve her döneminde bir gelişim sürecini beraberinde getirdiğini düşünmüştür. Döneme ait kritik gelişimin kazanılması için gereken ihtiyaçların karşılanmaması durumunda saplantı tarzında aşırı bağımlılık geliştiğini ve ilerleyen yaşlarda bu döneme ait anormal davranışların ortaya çıktığını söylemiştir.

Erikson'a göre: "Çocukluk, insanı insanlığa başlatan ilk sahne, kendimize özgü yeti ve eksikleri yavaş, fakat açık bir şekilde geliştiren ve tamamlayan önemli bir ortamdır." Çocuğun öğrenmesinin ise büyük ölçüde ebeveyni tarafından ilgi, sevgi ve fizyolojik gereksinmelerinin karşılanmasına bağlı olduğu görülmektedir (Yavuzer, 2007: 33).

Erikson, hayatın ilk yıllarında çocuğun ilk din tecrübesinin anne-babasının sevgisi ve ilgisi ile ilgili olduğunu söylemektedir. Bu dönemde çocuklarda iletişim, güven ve ümit temeline dayanmalıdır. Bu evrede güven çok önemli bir unsurdur ve ümidin gelişmesinde kuvvetli bir unsurdur. Ümit inancın oluşmasında hayati öneme sahiptir. Kişinin hayatında ümit olarak başlayan şey, olgun inancın oluşmasına olanak sağlar. Çocuğun dindarlığı anne babasına duyduğu güvenle de yakından

ilgilidir. Çocuğun anne babasına güven duymayı öğrenmek suretiyle Allah'a güven duymayı öğrendiğini görmekteyiz (Gürses ve Klavuz, 2011:161).

1.2. Gelişimin Temel İlkeler

Gelişimde temel kavramlar şunlardır:

- Gelişim dinamik bir olgudur ve denge vardır.
- Gelişimin genetik bireyselliğin bir sonucu olduğu görülmektedir.
- Gelişim, sürekli artan bir özelleşme sürecidir.
- Gelişim art arda görülen düzenli bir süreç olduğu bilinmektedir (Yavuzer, 2007:28-29).

Gelişimin bazı özellikleri vardır ve şu şekildedir:

Gelişim nöbetleşe devam eder: Bazı dönemlerde bir gelişim alanı hızlanırken, diğerleri duraklayabilir ya da yavaşlayabilir. Örneğin: doğumdan sonraki 1-1, 5 yıl içinde fiziksel gelişim ön plandadır ve fiziksel gelişimden sonra dil gelişimi öne çıkar. Ancak, bu diğer gelişimlerin durduğu anlamına gelmez, bir alan daha hızlı gelişim gösterirken diğer alanın gelişimi daha yavaş seyretmektedir. Hatta bir gelişim alanı nöbet şeklinde olabilir. Çocukların bazı dönemlerde, bazen boy, bazen de ağırlık gelişimi birbirine göre hızlı gelişebilir (Avcı ve Uysal, 2005:51).

Gelişim, baştan ayağa ve içten dışa doğru gerçekleşir: Çocukların bedensel gelişiminde belirli bir biçim vardır. Bebekler oturmasını öğrenmeden önce başlarını dik tutmayı, emeklemeden önce oturmayı, yürümeden önce emeklemeyi gerçekleştirirler. Her çocuk fiziksel gelişim aşamalarını genellikle aynı yaşta geçirir. Vücut ve küçük-büyük motor yetenekleri baştan ayağa doğru gelişir. Yeni doğan bir bebeğin başı vücudunun diğer kısımlarına göre daha büyüktür. Bebek en önce başını dik tutmayı öğrenir. Hareket kontrolü önce omuzlar ve kollarda başlar en sonunda da bacaklar ve ayaklarla devam eder. Büyüme, vücudun merkezinden yanlara doğru gelişmektedir. Gövde ve omuz hareketleri daha önce gelişirken, ellerin ve parmakların kullanılması daha sonra olan gelişmelerdir (MEGEP, 2009:7).

Döllenmeden itibaren baş gelişimi bedenın diğer kesimlerine göre daha hızlı olmaktadır. Bu sebeple bebekler önce başlarını dik tutmayı, sonra yatar durumdayken başıyla birlikte göğsünü de yukarı kaldırmayı daha sonra emeklemeyi en sonunda da yürümeyi yapabilirler. Bunun yanı sıra önce iç organlar ve beden, gelişirken daha sonra kollar ve eller gelişir (Ulusoy, 2003:4).

Gelişim genelden özele, bütünden parçaya doğrudur: Gelişim sürecinde önce bedenın ana bölümleri gelişirken daha sonra ince kasların gelişimi başlamaktadır. Bu sebeple çocuklar önce büyük kas hareketlerini daha sonra küçük kas hareketlerini doğru bir biçimde kullanmayı öğrenir.

Gelişim bir bütün olarak kabul edilmektedir: Gelişim alanları karşılıklı olarak birbirleriyle etkileşim içindedir. Örneğin: çocuğun zihinsel gelişimi, dil gelişimini etkilerken aynı zamanda da ondan etkilenmektedir. Aynı şekilde çocuğun sosyal gelişimi, zihinsel ve ahlaki gelişimini etkilerken aynı zamanda da ondan etkilenmektedir. Yani tüm gelişim alanları etkileşim halindedir iç içe geçmiştir (Aydın, 1999:5).

Gelişim, bireysel farklılıklar gösterir: Gelişme, olgunlaşma ve öğrenmenin karşılıklı etkileşiminin bir sonucudur. Olgunlaşmayı büyük ölçüde kalıtım belirlerken öğrenmeyi ise bireyin çevre ile etkileşimleri sonucu olan yaşantıları belirlemektedir. Bireylerin gelişimlerinin farklı olmasının nedeni ise her bireyin biyolojik olarak sahip olduğu kalıtım ve içinde bulunduğu çevrenin farklı olmasıdır (Öztürk, 2002:91).

Gelişimi etkileyen faktörleri doğum anı, kalıtım ve çevre faktörleri olmak üzere üç ana başlık altında toplayabiliriz. Doğum çeşitli nedenlerle bebeğin oksijen alamaması, forseps ve vakum gibi araçların uyumlu biçimde kullanılmaması ve bebeğin başının çok fazla basınçla karşılaşması özellikle beyin gelişimi olmak üzere tüm gelişimi olumsuz yönde etkilemektedir. Aileler ve okulu temsil eden öğelerden en önemlisi olan öğretmenler, çocukların sağlıklı, yaratıcı, üretici, katılımcı, duyarlı, problem çözücü, mutlu bireyler olmaları konusunda hemfikirlerdir. Hedeflenen bu özelliklere sahip çocukları yetiştirmek için, çevresel olanakların yeterliliği kadar,

çocukların bireysel özelliklerini ve doğumla getirdikleri eğilimlerini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Gelişimi belirleyen diğer önemli koşullardan birisi de çevredir. Çevre çocuğun gelişiminde kalıtım kadar önemli bir yere sahiptir. Beslenme, annenin aldığı ilaçlar ve kimyasal maddeler, annenin alkol ve uyuşturucu kullanımı, annenin geçirdiği enfeksiyonlar, annenin sahip olduğu kronik hastalıklar, annenin yaşı ve psikolojik zorlanmalar gelişimi olumsuz etkileyen çevre ile ilgili faktörler arasında sayılabilir (Demir, 2010:16-17).

Gelişimde kritik dönemler vardır: Kritik dönem, gelişim süreci içerisinde bazı yeterliklerin kazanılması gereken zaman dilimidir. Her dönemin kritik dönemi olabilmektedir. Kritik dönemlerde, o döneme ait gelişim görevleri gerçekleştirilmelidir. Aksi takdirde gelişim açısından sorunlar olabilir ve bir sonraki gelişim aşamasında telafisi mümkün olmayabilir. Örneğin: bebeklere tuvalet eğitimi verilmesi gereken zamanda verilmezse sonradan verilmesi daha çok zaman almakta ve çocukta bazı gelişim bozukluklarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Ilgar ve Coşkun, 2006:19). Bu nedenle anne-babaların ve eğitimcilerin her kritik dönemi bilmeleri ve buna uygun stratejiler belirlemeleri son derece önemlidir.

Knoblock ve Pasamanick'e göre, sağlıklı bir gelişimin olabilmesi için yaşamın ilk beş yılında beş davranış türü bütünleşmelidir. Bunlar:

- Algı, duyu, hareket tepkileri ve göz-el koordinasyonunu içeren uyumun olması,
- Başın dengesi, oturma, ayakta durma, emekleme ve yürümeyi kapsayan tüm motor davranışların olması,
- Objeleri el ve parmakları kullanarak yakalama ve kavramayı içeren gelişmiş motor davranışların oluşmuş olması,
- Cümleler, yüz ifadeleri, mimik ve sözcüklerle kavrayışı içeren dil faaliyetinin olması,
- Beslenme becerisi, tuvalet eğitimi, bağımsızlık ve işbirliğini içeren kişisel-sosyal davranıştır (Yavuzer, 2007:37).

Okul öncesi dönem olarak adlandırdığımız 0–6 yaş arasını kapsayan okul öncesi yılları: kişiliğin oluşumu ve şekillenmesi, temel bilgi, beceri ve alışkanlıkların kazanılması ve bütün bunların geliştirilerek ileri yıllara olan etkisi nedeniyle, yaşamın en kritik ve önemli dönemlerin biri olarak görülmektedir (Demir, 2010:15).

1.3. 5-6 Yaş Çocukların Gelişim Özellikleri

İnsan gelişimi, erkek ve dişi hücrelerin birleşmesi ile başlayarak hayat boyu devam eden bir süreçtir. Bu karmaşık süreci etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler ise birbirlerinden etkilenen unsurlardır. Birey gelişimi: fiziksel (psikomotor) gelişim, bilişsel gelişim, duygusal gelişim, sosyal gelişim, dil gelişimi ve dini ahlaki gelişim alanlarından oluşur.

1.3.1. Genel Özellikler

5 yaş çocuğu, daha bilgili ve olgun bir birey görünümündedir. Çevresine karşı dost canlısı bir yaklaşım içindedir. Çocuk çevresine ait yeni yaklaşımlarda bulunur. Yetişkin desteğine daha az ihtiyaç duyar. Kaslarının kontrolü gelişmiştir. Düzenli cümlelerle insanlarla olan kişisel ve sosyal ilişkileri artmıştır. Hep konuşmak ister. Yetişkinler gibi uzun cümleler kurmaya çalışır. Olayları ve masalların sırasını bozmadan anlatır. Oyunlarında genellikle yetişkinlerin ciddi uğraşlarını konu alır. Ev ve el işlerine de ilgili olduğundan tamamlayabileceği ve yapabileceği görevler verilerek sorumluluk duygusunun gelişmesi desteklenmelidir. Grup oyunlarında birlikte oyun daha uzundur, grup üyeleri kuralları birlikte koyarlar. Genellikle aktif, heyecanlı, neşeli ve hareketli bir görünüm içindedir. 5-6 yaş grubundaki bir çocuğun motor dengenin, düşüncenin, bireysel ve toplumsal ilişkilerin, evde, okulda ve toplum içinde uyumun daha belirgin olduğu gözlemlenmektedir (MEGEP, 2009: 20).

Aile ve çocuk için “altın yaş” olarak nitelendirilen 5-6 yaş, ilk çocukluk döneminin düğüm noktasını oluşturur. Daha bilgili ve olgun bir birey görünümünde olan 5-6 yaş çocuğu, çevresine karşı dostça bir yaklaşım içinde olup en belirgin özellikleri arasında, yeterli ve dengeli oluşu gelmektedir. 5-6 yaş grubundaki çocuk, yeteneklerini en iyi biçimde keşfetmek ve yapmak ister: hak ettiği sorumluluk ve ödüllere sahip olmaktan hoşlanır. 5-6 yaş grubu çocuğu, yaşadığı çevreye uyum

göstermeyi, başarılı bir kontrolle gerçekleştirmeye çalışan çocuktur. Bu yaş grubu çocuklar daha çabuk kararlar verir ve başladığı işi bitirmeyi severler. Büyük ve küçük kas hâkimiyeti gelişmiştir. Artık düzenli cümleler kurmaya başlamış olan 5-6 yaş grubu çocuğunun çevresi ile olan kişisel ve sosyal ilişkileri artmıştır. Kendisi ve çevresi ile ilgili çelişkileri yoktur. Kritik durumlarda soğukkanlı olmayı başarır. Güven duygusu ve soğukkanlılık 5-6 yaş grubu çocuğunun önemli özelliklerindedir. Kendini eleştirmeyi bilir aynı zamanda kendine güveni de vardır. Söylenenlere inanır ve uyar, belleği güçlüdür. 5-6 yaş grubu çocukta, motor dengenin, düşüncenin bireysel-toplumsal ilişkilerin, benlik kavramının: evde, okulda ve toplum içinde uyumun daha belirlidir (Yavuzer, 2010:215).

Özerklik dönemindeki gibi inatçı ve olumsuz değildir, daha çok söz dinlemeye başlamıştır. Karıştırıcılığı sürse de iki yaş çocuğu kadar kırılcılığı ve zararlılığı artık kalmamıştır. Belirli bir amaca yönelik uğraşları vardır. Girişkendir ve daha çok yardımseverdir. Sıkıntısı olan arkadaşını gördüğünde yanına gidip neden ağladığını sorar ve ona yardımcı olmaya çalışır. Kendi işini yapabilir ve bundan mutluluk duyar (Yörükoğlu, 1993:60).

“Kısacası, 5-6 yaş çocuğu kendi kendine yeter, sosyaldir kendinden emindir, şekilci ve uyumludur, rahat ve ciddidir, dikkatli ve kararlı ve naziktir. Üç yaşın daha ileri biçimidir.” (Yavuzer, 2001:110).

5-6 yaş çocuğu, motor ve dil gelişimi açısından büyük aşamalar kaydetmiş ve dengenin gelişmesi sonucu hızlı yürüyebilen, çeşitli denge oyunları oynayabilen, el-göz koordinasyonunun gelişmesi sonucu iki elini de bağımsız kullanabilen bir birey haline gelmiştir. 5-6 yaş çocuğu değişmekte ve gelişmekte olan bir çocuktur. 5-6 yaş çocuğunun ince motoru oldukça gelişmiştir. El işlerinde daha beceriklidirler. Kesip yapıştırır, boyama yapar, resim yapar, tüm araç gereçleri oldukça iyi kullanır. Kız ve erkek çocuklar arasında oyunlarda ve ilgi alanlarında bazı farklılıklar gözlenir. Birçok hayali rol benimserler ve grup oyunlarından çok hoşlanırlar. Oyunlarda sorumluluk alarak söylenenleri dikkatle dinlerler. 5-6 yaş grubu çocuğu kendisiyle gerçek nitelikte eğitim uygulamaları yapılacak bir yaşa gelmiştir (MEGEP, 2009:20).

Bu yaş grubundaki çocuk, altı yaşına geldiğinde, 2-3 yaşlarında görülen olumsuz evrenin bazı belirtilerini göstermeye başlar. Dengesiz, kurallara karşı olan, isyankâr bir tutum ve davranış içine girer. Altı yaşına rastlayan son çocukluk döneminin başlarında dengesiz ve olumsuz bir gelişim gözlenmektedir. Çocuk bir kez daha 2-3 yaşında yaşamış olduğu karar verme güçlüklerini yaşarlar, herhangi şeyin olumlu ve olumsuz durumu arasında hızla gelip gider (Yavuzer, 2010: 225).

Piaget 'in kuramına göre 5-6 yaş çocuğu işlem öncesi dönemde yer almaktadır. İşlem öncesi dönem adı verilen bu dönem iki alt basamakta incelenebilir. Bunlardan biri egosantrizm diğeri ise animizmdir. Egosantrizmde çocuk, kendi görüş açısıyla başka birinin görüş açısı ayırt etmede yetersizdir. Düşünce yapısı 'benmerkezcidir' yani, başkalarının görüş açısını kavrayamadığı için kendi bildiklerini başkalarının da bildiğini varsayarlar. Her şeyin kendisi için olduğuna inanırlar. Her şeyin merkezinde o vardır. 'yağmur neden yağar?' diye sorduğumuzda 'Beni(ya da bizi) eğlendirmek veya mutlu etmek için' diye, cevap verirler. Animizm ise bu dönemdeki çocuğun etrafındaki canlı ve cansız nesnelere ayırt edememesi ve cansız nesnelere de canlı olarak kabul etmesidir. Çocuk sert bir zemine düştüğü zaman annenin sert zemini dövmesi ya da televizyonda izlediği çizgi film karakterinin gerçekten yaşadığını düşünmesi buna verilebilecek örneklerdir (Yiğit, 2012: 59-60).

Hareket dönemi olan bu dönemde çocuk artık yavaş yavaş yetişkine bağımlı olmaktan kurtulur. Zihinsel işlemlerin yapıldığı bu dönemde, düşünce yapısı ben merkezlidir. Bu dönemde çocuk akranlarıyla oyun oynar ve dili gelişerek sosyalleşme bakımından ilerleme kaydeder. Dili kazanır. Bu dönemde yetişkinin yaptığı tüm hareketleri yapmaya uğraşır. Ancak ince kas kullanımı gerektiren bazı işleri yapmakta hâlâ zorlanmaktadır (Kalafat, 2006: 33).

1.3.2. Motor Gelişimi

Motor kelimesi hareket etmek anlamına gelir. Psikomotor gelişim ise fiziksel büyüme ve gelişme ile birlikte beyin-omurilik gelişimi sonucu organizmanın istemli olarak hareketlilik kazanmasına denir. Bu becerilerin kazanılması doğum öncesi

dönemde başlayarak ömür boyu devam eder. Motor gelişimi bütün çocuklara aynı sırayı izlemektedir. Mesela, bütün çocuklar önce başını kontrol eder, sonra oturur, emekler ve son olarak yürür. Kişinin küçük ve büyük kas gelişimini kapsayan psikomotor gelişimdir. Büyük kas hareketleri, bedeni kullanma ile ilgili iken küçük kas hareketleri ise eli ve ayağı doğru kullanma becerilerini ve nesne kullanma becerilerini kapsar.

Psikomotor gelişim bazı genel kurallara göre gerçekleşmektedir. Motor yetenek, baştan ayağa doğru gelişmektedir. Psikomotor gelişim sırayla olmak üzere baş, omuzlar, kollar, bacaklar ve ayaklar şeklinde gerçekleşir. Motor yetenek bedenin merkezi bir noktasından başlayarak bedenin uç kısımlarına doğru ortaya çıkar. Bu nedenle beden ve omuz hareketlerinden sonra bağımsız kol hareketleri ardından ellerin kontrolü ve sonrasında parmakların kontrolü gelir. Motor gelişimde belli bir sıra ile genelden özel hareket gelişimine geçiş gerçekleşir (Yavuzer, 2007:42).

2-6 yaşlar arası dönem motor gelişimin en hızlı evresidir. Bu dönemde gelişmesi ve büyümesi hızla ilerleyen çocuk, bedeninin birçok kısmını kullanarak ve bunlar arasında koordinasyon sağlayarak yeni ve daha zor beceriler kazanır (Yavuzer, 2007:89).

Okul öncesi dönem çocuklarının öğrendikleri psikomotor beceriler genellikle günlük yaşamda kullanılan becerilerdir. Örneğin: ayakkabılarını bağlamak, makasla kesmek, yemeklerini yemek, düğme iliklemek, fermuar açıp-kapamak, hoplamak, zıplamak, kalemle yazmak, boyama yapmak gibi. Tüm bu beceriler bu yaş grubu çocukların yaşamı ve dünyayı tanımalarına, kendilerini koruyabilmelerine, bazı gereksinimlerini karşılayabilmelerine, kendilerini daha üretici bir şekilde göstermelerine yardımcı olur (Bayhan ve Artan, 2005:172).

“Hareket etme ve duruş vaziyeti daha kararlı bir hal alan 5-6yaş grubu çocuğun motor davranışı yetişkine benzer ve denge hemen hemen mükemmeldir. Kas hâkimiyeti artık gelişmiştir.” (Özeri, 2004: 38). Çocuk ince bir çizgi üstünde kolaylıkla yürüyebilir, hızlı bir biçimde parmak uçlarında koşabilir, ayak değiştirip zıplayabilir. Sağ ve sol ayağının üstünde yaklaşık 10 saniye durabilir. Tırmanma,

Tuvaletini haber verebilir ve elini, kolunu daha becerikli kullanabilir (Yörükoğlu, 1993: 61).

“5-6 yaş arasında hareketlerinde el-göz koordinasyonu düzgündür. Çocuk daha çok, duvar ya da bir denge üzerinde yürümek, iki tekerlekli bisiklete binmek gibi denge etkinlikleriyle ilgilidir. Müzikteki ritim onun ilgisini çeker ve müziğe uygun bir tempoyla vuruş yapar. Hareketle ilgili gelişim altı yaşından sonra iyice yavaşlayarak azalır.” (Yavuzer, 2007:90).

5-6 yaş çocuğu motor ve dil gelişimi açısından büyük aşamalar kaydetmiş ve dengenin gelişmesi sonucu hızlı yürüyebilen, futbol ve basketbol oynayabilen, göz-el koordinasyonunun gelişmesi sonucu da iki elini bağımsız olarak kullanabilen bir birey haline gelmiştir. Erkek çocuklar topla oyun oynamayı daha çok severken kızlar iple oynamayı tercih ederler (Yavuzer, 2010:225).

Çocuk altı yaşına yaklaştıkça resimleri daha gerçekçi olmaya başlar ve resim içerisindeki ayrıntılar çoğalır.. Mekân içinde nesnelere yerleştirmesinde de bir ilerleme göze çarpar. Sayfanın çeşitli yerlerine dağıttığı figür ya da öğeler bir merkez çevresinde toplanmaya başlar ya da yer çizgisi dediğimiz alttaki çizgi üzerine daha anlamlı biçimde dizilimler yaparlar” (Yavuzer, 2010:226).

Bu gelişim aşamasında, çocuk yeni kavramlar öğrenme peşindedir: çizdiği, canlandırdığı simgeler de sürekli değişmektedir.

Çocuk, aynı anda görülmesi mümkün olmayan çeşitli manzaraları betimlemek için farklı bir yöntem kullanır. Bir objenin içinde veya arkasında bulunan ve görünmemesi gereken şeyleri sanki görüyormuş gibi çizer. Mesela bir evi önden çizerken aynı zamanda evin yukarısındaki lambayı da çizer. Böylece evi saydamlaştırır. Bu tarz resme saydam, röntgen ya da şeffaf resim denilmektedir (Yavuzer, 2010: 226).

1.3.3. Dil Gelişimi

Charlesworth'e (1993) göre, çocuklar dili doğduğu andan itibaren çeşitli doğal yollardan öğrenirler. Dili, iletişim ve düşünme aracı olarak kullanabilmesi için

dile ait sembollerini öğrenmesi, zihninde depolayarak gerektiği durumlarda kullanabilmesi gerekmektedir. Genellikle her çocuk, bilişsel gelişimin ilk döneminde, karmaşık, derin ve soyut dil sistemini anlama ve konuşmada belli aşamaları basitten karmaşığa doğru yol izleyerek kazanırlar. Bütün çocukların dil edinim süreci ilk önce bireysel seslerle başlar daha sonra bir anlam ifade eder, ardından heceler, tek sözcüklü cümle, iki sözcüklü cümle, üç veya daha fazla sözcüklü cümle daha sonra karmaşık cümle şeklinde devam eder (Karoğlu, 2016:10).

“Az, çok, biraz, en çok” kavramlarının anlamlarını bilir. Değişik büyüklükte ve miktardaki nesnelerin özellikleri ile ilgili sorulara doğru şekilde cevap verebilir. Örneğin: ‘ en büyük ev hangisi?’, en fazla daire nerede’ sorularına doğru cevap verir. Anasınıfına giden 5-6 yaş çocukları akşam eve gittiklerinde günlük deneyimlerini anne babalarına anlatırlar. ‘dün, yarın’ ifadelerini yerinde ve anlamına uygun bir şekilde kullandıkları gözlemlenmektedir. Sözcük dağarcığında 2000’ den fazla kelime vardır. Günlerin, hafta ve ayların adını çoğunlukla bilir. Verilen yönergeleri arka arkaya izleyebilir. Bu yaş grubundaki çocuk yirmiye kadar sayar ve objelerin biçimlerini bilir (Yiğit, 2012:142).

Çocuklar 5-6 yaş aralığında grup halinde olan sohbet ve konuşmalara katılır, hikaye ve masal anlatır, sayı sayabilir. Kelime hazinesi iyice artmıştır, sıfatları rahat kullanmaya başlar, cümle yapısı ve şekli erişkinle hemen hemen benzer, isteklerini detaylı bir şekilde anlatabilir (Tümkiye, 2008: 41).

Çocukların sözcük dağarcıklarını nasıl arttırdıkları araştırılmıştır. Çocuklar bir şey hakkında konuşabilmek için iletişimde bir boşluk fark ettikleri zaman bu boşluğu doldurmak için sözcükler ararlar. Çocukların nesnelere adlandırmaları ilgilerine de bağlıdır. Örneğin: bebekler ve hayvanlarla ilgilenen bir çocuk bu konuda daha fazla sözcük bilecektir. Daha sonra bu çocuk bebekler için birçok sınıflandırma yapabilir (sarı saçlı bebekler, küçük bebekler, büyük bebekler, elbiseli bebekler, pantolonlu bebekler ve daha fazlası gibi). Duyduğu yeni sözcükleri bebeklere uydurmaya çalışır, bebekleri adlandırmak için bebeklere dikkat etmeye başlar (Bayhan ve Artan, 2005:158).

Çocukların öğrenme becerilerinin gelişiminde dilin etkisi de azımsanamayacak kadar büyüktür. Çocuklar dil sayesinde öğrendiklerini karşı tarafa anlatabilmekte, kendi durumunu analiz edip düşüncelerini düzenleyebilmekte, sonuca gidebilmekte ve sonra da sebepleri açıklayabilmektedirler. İlk çocukluk döneminin dili kazanılmasında önemli olduğu ve herhangi bir nedenle dil gelişiminde geri kalınmasının tüm yaşamı etkileyebileceği dilbilimciler tarafından söylenmektedir (Demir, 2010:22).

4-5 yaş dilimleri arasında çocuklar geçmiş zamanı doğru olarak kullanılır. Şarkı söyleyebilir ve bir şiiri ezberden okuyabilirler. Bütün renkleri tanırlar ve isimlerini bilirler. r, l, s seslerini çıkarırlar. Yeni bir olayın bağlantılı dökümünü verebilirler. Arka arkaya verilen yönergeleri yerine getirebilirler. Uzun süreli konuşmalarını sürdürebilirler. Harfleri tanır ve tanıdık sözcüklerin içinden ayırt edebilirler. Bu yaş çocukları çok konuşur, olayları abartarak ve olağanüstü olaylar uydurup anlatır, kendi ürettiği kişilerle konuşur. Küfür eder, büyüklerden duyduğu iyi, kötü her şeyi taklit edip tekrarlar. Bu yaş çocukta merak arttığı için, “Neden? Niçin? Nasıl?” gibi ayrıntılı cevaplar isteyen sorular sorar. Anlamsız kelime, tekerlemeler üretip bunları söyler. Başkalarına isim takıp, alay eder. İstedğini sözle anlatmaya çalışır. Oyunlarda saldırgan, vurucu, kırıcı, hem bedenen hem de diliyle saldırgandır, oyuncaklarla zarar verici biçimde oynar. Masal saatini çok sever, kitap sayfalarını çevirmeyi ve incelemeyi sever. 4-5 yaş çocuğu için birbiri ile ilişkili resim ve cümleler ile anlatılan, tek olaylı, neşeli ve gerçekçi öyküler ilgi uyandırmaktadır. Artık çocuk, sadece dinlememekte, anlatılanı anlamlandırmaya da çalışmaktadır. Sözlü anlatım becerisi, ileride yazıyı öğrendikten sonra, yazı ile de kendini anlatma becerisinin gelişmesine yol açacaktır. Çocuk bu yaşta düzgün ve anlaşılır konuşup, sorular sorabildiği için aynı hikaye kitabını tekrar tekrar dinlemek isteyecektir. Böylece: dikkatle dinlemeye, sormaya ve anlatmaya alıştırmış bir çocuğun, çevreye uyum sağlamakta güçlük çekmesi çok düşük bir ihtimaldir (Tokol, 1996:36-37).

Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç, kendisine özgü kuralları olan ve ancak bu kurallar içerisinde gelişen canlı bir varlık, temeli tarihin bilinmeyen dönemlerinde atılmış bir gizli anlaşmalar düzeni, seslerden örülmüş

toplumsal bir kurum şeklinde ifade edilir. Dil gelişiminin başlıca temel ilkeleri şunlardır:

- Başkalarının dilini anlamak,
- Kelimeleri doğru telaffuz etmek,
- kelime dağarcığı oluşturmak,
- Sözcükleri cümle içine düzgün şekilde yerleştirmek (Yavuzer, 2007:90 -91).

Dil, kavrama alanında birçok göreve sahiptir. Kelimeler bireye imgesel bir yaşantı kaynağı olur. Çocuk algılamakta güçlük çektiği durumları kelimeler aracılığıyla anlayabilmektedir. Aynı şekilde kelimeler yoluyla anlamlar ayrılıp soyutlanarak ve genellemeler yapılarak düşünce grupları meydana getirilir.

Davranışçı görüşe göre, dil gelişimi bebeklerin duydukları sesleri taklit etmelerine, sınıflandırmalarına, şekillendirmelerine ve benzer durumlarda aynı tepkileri vermeleri yoluyla ile gerçekleşir.

Bu görüşe göre, çocuklar konuşulan dili, diğer şeyleri öğrendikleri gibi öğrenirler. Çevreden gelen birçok ses uyarını zamanla sınıflandırılır ve şekillendirilir. Benzeyen durumlarda aynı ses ve tepkilerin verilmesi gerçekleşmektedir. Anne veya çocuğun etrafında bulunan önemli diğer kişilerin çocukla ilişkilerinde vermiş oldukları tepkiler çocuk tarafından zamanla dile dönüştürülür. Çeşitli pekiştiriciler yoluyla bu gelişim sürdürülür. Sonuçta konuşma belli bir şekil alır. Bebeklerin sıklıkla duydukları sesleri taklit etmeleri de pekiştirilmek kadar dilin kazanılmasında önemli yer almaktadır (Demir, 2010: 24).

Sosyal etkileşim kuramına göre, dil kazanımı doğrudan taklit etme ve model ve örnek alma yöntemi ile gerçekleşir.

Davranışçı yaklaşımın bir ileri boyutu olan sosyal etkileşim kuramı da dil kazanımının doğrudan taklit ve model alma ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu kurama göre, dil öğreniminde çocuğun sosyal ve kültürel ortamdan etkilendiği vurgulanır (Demir, 2010:25).

Anadili (nativist) yaklaşımına göre, dil kazanımı genetik olarak her bireyde doğuştan var olan bir yetenektir.

Ana dili yaklaşımı, dil kazanımı ile ilgili farklı bir görüştür. Bu yaklaşım, dilin genetik olarak aktarıldığını ve tüm insanların dil kazanımı için gerekli olan araçlara önceden sahip olduklarını savunmaktadır (Demir, 2010:25).

Dil gelişimini biyolojik ve psikolojik temellere bağlayan kuram ise psiko-linguisti kuramdır. bu kuramcılara göre dil öğrenme yeteneği doğuştan bireylerde vardır. Biyolojik anlamda yeterli olgunluk düzeyine gelindiğinde konuşma kendiliğinden gerçekleşir.

Dil gelişimini biyolojik ve psikolojik temellerden yola çıkarak açıklayan kuramcılara psiko-linguistik kuramcılar denilmektedir. Noam Chomsky ve Lenneberg gibi dilbilimciler, dil gelişimini biyolojik temellere dayandırmaktadırlar ve çevresel koşulların da dil gelişimi üzerindeki etkilerini önemsemektedirler. Bunların içinde en önemlisi Noam Chomsky'nin dil kuramıdır. Bu kurama göre insanlar doğuştan, dil öğrenebilmek için özel ve farklı bir mekanizmaya sahiptir. Bu mekanizma, çocuğun yakınında konuşulan dili içselleştirmesini, kurallarını anlayıp öğrenmesini sonra da uygun kurallar ile konuşmasını sağlayan mekanizmadır. Bu mekanizma sayesinde tüm çocuklar aynı basamaklardan geçerek, biyolojik olarak belli bir olgunluk düzeyine geldiklerinde tıpkı önce emeklemeyi öğrenip sonra yürümeyi öğrenir gibi konuşmayı öğrenmektedirler (Demir, 2010: 25).

Dilbilimci Noam Chomsky (1968)'e göre bütün çocuklar doğuştan dili öğrenme yetisiyle birlikte doğar. Dili kazanma becerisi çocuğun doğduğunda beyinde hazır olan yetidir. Kuram, normal olarak doğan ve gelişen bir çocuğun dünyadaki bütün dilleri öğrenebileceğini kabul etmektedir. Psikolinguistik kuram, çocuğun en çok biyolojik yapısına önem vermektedir. Çevresel koşullar çocuğun hangi dili hangi sözcük ve kelimeleri kullanacağını belirler. Ancak dilin öğrenme sürecini bu koşullarla açıklamak imkansızdır (Karoğlu, 2016:11).

Piaget'e göre çocuk doğuştan sesli bir varlıktır ve çıkardığı her türlü sestten en çok ilgisini çekenleri seçer. Mowrer'e göre çocuk annesinin sesine benzer ses

çıkarmaktadır: çünkü annesinin sesi ona güven vericidir. Bu pencereden bakıldığında çocuk seslerinin kavramsal bir önem taşımadan önce duygusal bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Çocuk ilk kelimelerini söyledikten sonra zaman içerisinde kelimeleri ayırıp sınıflamaya kelimelerin anlamlarını kavramaya ve yeni kelimeler öğrenmeye devam eder (Jersild, 1979:483).

Yazarlardan McCarty'e göre dil gelişimi ilerledikçe akustik özellikleri açısından ses farklı olsa da çocuk bir kelimenin hep aynı anlama geldiğini kavramaktadır (Jersild, 1979: 484). Çocuk büyüdükçe kelime dağarcığını yeni öğrendiği kelimelerle zenginleştirir ve eski öğrendiği kelimelerin farklı anlamları olduğunu da öğrenerek içselleştirir. Çocukluğun ilk dönemlerinde bir isim o nesnenin ayrılmaz bir parçası gibidir. Piaget'e göre çocuğun bir şeyin ismini o şeyin ayrılmaz bir parçası olarak görmesi, onun benmerkezci oluşundan kaynaklandığını, çevresindeki nesnelere kendisini ayrı düşünmemesi ve bu nesnelere kendisinden ayrı bir varlık olarak düşünmemesiyle ilişkilidir. Buna Piaget "nominal gerçekçilik" adını verdiğini görmekteyiz (Jersild, 1979:495).

Brown ve Berko'nun çocuklar ve yetişkinler üzerinde yaptıkları araştırmalara göre dil gelişimlerinde çocuklar, daha önce öğrendikleri bir kuralı, öğrendikleri yeni terimlere ve hatta anlamsız kelimelere uygulayarak yeni biçimler elde edip harmanlayabilmektedir. Dilbilgisi kurallarını çocuklar bilmeseler de amanla kuralları öğrenmektedirler (Jersild, 1979: 489).

Dil gelişimini etkileyen birçok unsur vardır. Dil gelişimi öncelikle, çocuğun hazır bulunuşluk ve olgunlaşma düzeyi ile ilgilidir. İlk olarak çocuk konuşmayı öğrenmek için girişim ve istekte bulunur. Çocuk görerek dokunarak ve hissederek ve gözlemleyerek dili öğrenmeye devam eder. Sosyo-ekonomik durumu iyi olan ailelerin çocukları dil gelişiminde genellikle daha ileri düzeyde olduğu görülmektedir. Bu da ailenin çocukla sürekli olarak düzgün bir şekilde konuşması ve ilgilenmesi ile bağlantılıdır. Kız çocukların konuşma ve okuma konusunda erkek çocuklardan daha ileri oldukları görülmektedir. Dil gelişiminin zekâ ile de doğru orantılıdır ve birbirlerini etkileyen iki unsurdur.

Okul öncesinde birden fazla dil öğrenmek zorunda kalan çocuk ilk etapta zorluk yaşasa da zamanla etrafındaki tüm dilleri de ana dili gibi öğrenebilmektedir. Bu konuyla ilgili araştırmaları yorumlayan McCarty, küçük çocukların yabancı dilin ses ve duyuş özelliklerine karşı çok keskin bir kulakları olduğunu daha ileri yaşlarda ise çocukların ve büyüklerin dil öğrenirken daha çok dilbilgisi, kavram ve anlam üstünde durduklarını bu sebeple dil öğrenmede küçük çocukların daha başarılı olduklarını belirtmektedir. Suriyeli göçmen ailelerin çocuklarının hem Türkçe hem de Arapçayı anadil gibi konuşmaları buna örnek verilebilir. Aynı şekilde iki dilli çocukların performans zekâ testlerinde tek dilli çocuklara göre daha ileri seviyede oldukları görülmüştür (Jersild, 1979: 499).

Çocuk dil gelişiminin okula gidene kadar sözel boyutunu, okulla birlikte yazılı iletişim boyutunu kazanır. Çocuk 5-6 yaşlarına geldiğinde dilbilgisi kurallarının tamamına yakını kavrar ve duygularını rahatlıkla ifade edebilecek seviyeye gelir.

Beş yaşındaki çocuk hep konuşmak ve sormak, sorularına cevap bulmak ve araştırmak ister. Yetişkinler gibi uzun cümleler kurmak için çaba sarfeder. Olayları ve masal ve hikayeleri konuların sırasını bozmadan detaylı olarak anlatır: her şeyin neden öyle olduğu kısmı ile ilgilenir. Söylemek istediğini söylemeden önce düşünür, sonra söyler (Yavuzer, 2010: 221).

Bu yaş çocuğu “iki ya da daha fazla düşünceyi tek cümle içinde doğru ve sıralı olarak ifade edebilir.” (Ülgen ve Fidan, 1989: 150). “Dili kavramada yetişkine benzer özellikler gösterir. Diğer kişilerle konuşmayı devam ettirir. Olumlu önerileri, övgüleri memnurlukla karşılar.” (Ülgen ve Fidan, 1989: 156). Garrison’a göre çocuğun bildiği sözcük sayısı okuldaki başarısının da bir göstergesidir. Çünkü sözcükler çocuğun hayatı nasıl algıladığının bir göstergesidir (Yavuzer, 2007:92). Bununla beraber kendisini rahat ifade edebilen çocuk sosyal ve duygusal gelişmesine de olumlu katkıda bulunur.

Beş yaş çocuğu kitapları sever, dinlediği bir hikâyeyi defalarca dinleyebilir ve bundan zevk alır. Şarkı söylemek, ezbere şiir okumak, tekerlemeler dinlemekten ve dinlediği şeyleri söylemekten hoşlanır.

Bu yaş çocuğunda büyüklük-küçüklük kavramları öğrenilmiştir. “Önce”, “sonra”, “orta”, “yarım”, ve “ikisi arası” kavramlarında da bir gelişme görülür. Olaylarla zamanı zihninde birleştirebilir. Sabah ve akşamı kavramlarının anlamlarını bilir (Özeri, 2004:41).

Sözcük dağarcığı altı yaşına kadar yaklaşık 10.000 sözcüğe kadar ulaşır. Bu da ortalama olarak günde beş yeni sözcük öğrenmeleri demektir.

Harfleri yazmaya ve öğrenmeye çalışır, bazıları ters bazılarını düz yazar: bazı çocukların ad ve soyadlarına ek olarak birkaç kelime daha yazabildikleri gözlemlenmiştir (Yavuzer, 2010:225).

Altı yaş çocuğu günlük deneyimlerini rahatlıkla anlatabilir. Birbirlerini izleyen üç ayrı yönergeyi sırası ile yerine getirebilir. Tekil ve çoğul ifadeleri birbirine dönüştürerek kullanabilir. Bazı sözcüklerin eş ve zıt anlamlarını bilir. “Ne zaman, neden, nasıl” gibi soru sözcüklerini cevaplar. Olayları oluş sırasına göre anlatırken yer bildiren sözcükleri doğru ve yerinde kullanır. İsteklerini uygun cümlelerle ifade eder ve cümlelerinde genellikle özneye uygun fiil kullanır. Soyut ifadeleri anlamaya başlamıştır (Aral ve Baran, 1981:29).

Çocuk okula başlamadan önceki okul öncesi dönemde dinlediklerini anlayabilecek, basit ve karmaşık sözcükleri ayırt edebilecek seviyeye gelmelidir (Yavuzer, 2007: 91).

1.3.4. Duygusal Gelişim

Duygu sözcüğünün İngilizce ’deki karşılığı “emotion” dır. Emotion’ın Latince kökenine bakıldığında, “motion” kelimesinin hareket anlamına geldiği, “e” harfinin ise “ex” yani “dışarı hareket” anlamını taşıdığı görülmektedir. Yani “emotion”, bir insanın kendisinde olanları dışarı yansıtmasını ifade etmektedir (Kızıl, 2012:16).

Sözlük anlamında ise duygu kavramı: “duyularla algılama, his, belirli nesne, olay veya kişilerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim, önsezi, nesnelere veya olayları ahlaki ve estetik yönden değerlendirme yeteneği ve kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik” olarak tanımlanmaktadır (Taşan, 2018:28).

Duygu insanın iç dünyasının aynası hükmündedir.

Kısacası duygu sayesinde insan diğer bireylerle iletişim kurabilmektedir. Farklı bir ifadeyle duygu olmadan insanın kendisini ifade edebilmesi imkansızdır. (Taşan, 2018: 28).

Çocuğun gösterdiği ilk duygusal tepkileri gülme ve ağlama olarak gözlemlemekteyiz. Yaşamın ilk iki yılı temel güven duygusunun kazanıldığı dönemdir. Temel güven duygusunun kazanılmasında bebeğe bakan anne ya da bakımını üstlenen ve onunla en fazla ilgilenen kişinin rolü büyüktür (Demir, 2010: 18).

Çocuklar, 3 yaşından itibaren tüm duygu türlerini yaşarlar. Korku ve kaygı, kıskançlık, öfke ve mutluluk çok gözlenir. 4 – 6 yaşlarında duygusal tepkiler daha bilinçlidir. Bu dönemde, bir becerinin kazanılması karşısında çevresindekilerin olumlu tepkiler vermesi çocukta güven duygusunu geliştirir (Demir, 2010:18).

Duygu: belirli nesne, olay ya da kişilerin bireyin iç dünyasında uyandırdığı izlenimlerdir. Duygusal gelişim, bedensel gelişimle doğrudan bağlantılıdır. Duygusal gelişim öğrenme ve olgunlaşma sonucu ortaya çıkmaktadır. Duygusal gelişim fiziksel, sosyal ve bilişsel gelişim ile paralellik göstererek benlik kavramını da etkiler. Duygusal gelişim ile ilgili kavramlar: duygu, heyecan, öfke ve refleksdir. 0-12 yaş çocuklarında görülen duygusal tepkiler: gülme, ağlama, korku, öfke, inatçılık, kıskançlık ve saldırganlıktır.

Psikoanalitik kuramın kurucusu olan Sigmund Freud her insanın yaşamı boyunca oral, anal, fallik, latent ve genital olmak üzere beş evreden geçerek geliştiğini söylemektedir, fakat bu gelişimde ilk çocukluk yıllarının ilk beş yılının öneminin daha çok olduğunu açıklamıştır. Freud, doğumdan 7 yaşına kadar olan

süreçte psikoseksüel gelişim ilkelerine göre üç temel gelişim dönemi olduğunu belirtir. Bunlar:

0-18 aylar arası “oral dönem” adını verildiği dönemdir. Bu dönemde haz kaynağı ağızdan besin almaktır. Bebeğin ağız yoluyla beslenirken çeşitli emme ve ısırma gibi davranışlar sergilediği görülmektedir. Bebeğin benzeri davranışlarının engellenmesi ya da üzerine aşırı düşülmesi bu dönemde saplantı oluşturur ve bu süreçte yeterli doyuma ulaşmayan kişilerin gelecek hayatlarında tırnak yeme, sakız çiğneme, oburluk, sigara tiryakiliği gibi ağızla gerçekleştirilen eylemler oral saplantı örneği olarak karşımıza çıkabilir.

1, 5-3 yaşlar arası “anal dönem” adını verdiğimiz dönemdir. Bu dönemde doyum kaynağı anüstür ve çocuk dışkısını tutma yeteneğini bu dönemde kazanır. Çocuklar bu dönemde tuvaletini tutma-bırakma gibi davranışlar sergilerler ve bu davranışlar dönemin haz kaynağını oluşturur. Çocuğun kendini ve çevreyi kontrol etmeye çalıştığı bu evrede en önemli olay ‘ tuvalet eğitimi’ dir. Bu dönemde verilen katı tuvalet eğitimi ya da gevşek tuvalet eğitimi çocuğun bu döneme saplantılar kazanmasına sebep olur. Sert bir tuvalet eğitimi sonucunda gelecekte obsesif-kompulsif bozukluk, cimrilik, kararsızlık, mükemmeliyetçilik, inatçılık, aşırı titizlik gibi davranışlar görülmesine neden olabilir. Rahat bir tuvalet eğitimi sonucunda ise, gelecekte savurganlık, düzensizlik, umursamazlık gibi anal saplantı sonucu oluşan kişilik bozuklukları görülebilir.

3-7 yaşlar arası ise “fallik dönem” olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde çocuklar cinsel farklılıklara ve onların ne anlama geldikleriyle ilgilenirler. Çocuk karşıt cinsten ebeveyne veya yetişkine farkında olmadan bilinç dışı duygusal ve cinsel bir yakınlık hissederler ve kendi cinsiyetlerindeki ebeveynlerin yerini almak en büyük isteğidir. Vicdan ve ahlak duygusu bu dönemde gelişmeye başlar. Bu evredeki eksiklikler sonucu ortaya çıkan saplantılar ise : aşırı çekingenlik, girişim kısırlığı, cinsel kimlikte güvensizlik ve cinsel soğukluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Freud’ a göre bu ilk yedi yılda kişisel ve duygusal gelişimin biçimlenmektedir.

Erik Erikson psikososyal gelişim kuramında yaşamı sekiz farklı gelişim dönemine ayırarak incelemiştir. Olumlu ve olumsuz boyutları içeren bu dönemlerin her biri, kendine özgü bunalımlarıyla belirlenir ve bireyin içinde yaşadığı toplumdan ve kültürden önemli ölçüde etkilenir. Erikson'a göre kişilik sekiz dönemin her birinde birey gelişimini sürdürür ve bir dönemde olumsuz yaşanan denge sonraki bir dönemde olumlu yöne çevrilebilir. Çevresine güvenmeyen bir bebeğe bir sonraki dönemde ilgi ve bakım sağlanırsa çocuk insanlara karşı güven duygusu kazanabilir (MEGEP, 2009:13).

“Erikson, görüşlerini çocuğun yaratılıştan getirdiği bazı yetenekleri ile yetişkin olgunluğu arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu söylememekle birlikte, çocukluk ve ergenlik dönemindeki gelişim evrelerinin yetişkin davranışında bazı etkilerinin ve imkânlarının olabileceğini de ortaya koymuştur.” (Gürses ve Klavuz, 2011: 154).

Erikson, doğumdan ölüme kadar insan yaşamını geçtiği sekiz döneme ayırmıştır.

Bu dönemler:

- Temel güvene karşı güvensizlik dönemi (0-1 yaş).
- Özerkliğe karşı kuşku ve utanç duygusu dönemi (2-3 yaş).
- Girişimciliğe karşı suçluluk duygusu dönemi(3-6 yaş).
- Başarılı olmaya karşı yetersizlik duygusu dönemi(7-11 yaş).
- Kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası dönemi(11-17 yaş).
- Yakınlığa karşı yalıtılmışlık dönemi (17-30 yaş).
- Üretkenliğe karşı durgunluk dönemi (30-60 yaş).
- Benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk dönemi(60+ yaş) (Erikson, 1984:39).

Çalışmamızla ilgili olan “girişimciliğe karşı suçluluk duygusu” döneminde çocuk kendi başına bazı girişimlerde bulunur. Çocuğun bu konuda gelişebilmesi, girişimlerinin desteklenmesine ve merakının giderilmesine bağlıdır. Bu yüzden

etrafında bulunan yetişkinler tarafından bu merakı ve girişimleri desteklenmelidir. Eğer çocuk, davranışlarından ve ilgilendiği konulardan ötürü eleştirilirse, bulunduğu girişimlerden ötürü suçlanma eğilimi gösteren bir kişilik özelliği geliştirir. Fakat: çocuğun her yaptığı davranışın onaylanması da doğru değildir. Bu durum da ahlak gelişimini olumsuz etkileyebilir. Çocuğun girişkenliği desteklenmeli yapması ve yapmaması gerekenler arasında belirli bir denge kurulmalıdır (Gürses ve Klavuz, 2011:156).

Freud'un fallik döneminin karşılığı olan bu dönem beş yaşın sonuna kadar sürer. Bu dönemde çocuk artık büyüklerin arasındadır ve bahçe, sokak, anaokulu gibi yeni yaşam alanlarına açılmaya başlamıştır. Kendi başına öğrenmeye başlayarak bir şeylerin ardından gider ve merakla inceler. Kendi başına çeşitli girişimlerde bulunur. Çocuk bu dönemde, kendi yapmak istedikleriyle ana- babasının yapmasını istedikleri arasındaki farklılığı görür. Giderek ana babasının isteklerine kendini mal eder ve onlardan farklı davranışlarda bulunduğu anda kendini cezalandırır. Dönemin sonlarına doğru ana ya da babasına karşı cinsel içerikli duygularını kaybeder. çocuk ileride kendisinin de ana ya da baba olacağını hayal etmeye başlar (MEGEP, 2011:14).

Dört-altı yaş çocuğun duygusal gelişiminde çocuk, sevmediği veya kaygı oluşturan durumlarda ağlamanın dışında farklı tepkiler verir. Hoşlanmadığı durumlardan kaçma, saklanma, direnç gösterme gibi davranışlar gösterir. Diğer insanların duygularını mutsuz, üzgün vb. olduğunu anlamaya başlar (Karoğlu, 2016: 12).

Duygularımız tehlike, üzüntü, zorluklara rağmen bir hedefe doğru ilerleme, eşine bağlanma ve bir aile kurma gibi yalnızca akla bırakılamayacak durum ve görevlerde yol göstericidir. Her duygu bizi hareket etmeye hazırlar, her biri insan hayatında tekrarlanan güçlüklerle baş edebilecek şekilde bizi yönlendirir. Bu durumlar tarih boyunca defalarca tekrarlandıkça, duygusal repertuarımızın yaşamın sürdürülebilmesi açısından değeri, kalbimizin doğuştan, otomatik eğilimleri olarak sinir sistemimize işlenmesiyle kanıtlanmıştır (Goleman, 2002:30).

Duygu, insan olmanın en önemli unsurlarından biridir ve her bireyin farklı duyguları vardır. Duygu bireyin günlük yaşantısında sosyal bağların kurulmasında ana rolü üstlenir. Duygular, içimizde yükselen, değerlerimizi harekete geçiren ve davranışlarımızı şekillendiren hislerdir ve bu hisler başkalarını da etkilerler. Bunu günlük yaşamda birçok ilişkimizde hissederiz. bu bağlantı ve etki kaynağından bir şeyler öğrenme ve onu yönlendirme sorumluluğunu kabul etmeliyiz (Kızıl, 2012:15).

5-6 yaş çocuğu bencildir ve kavgacıdır, her şeyin sorumlusu olarak annesini görür. Çok şey ister, sürekli olarak yeni şeyleri denemekten zevk alır. Çok hızlı geçişli ve duygusal bir dönemdir. Çocukların özellikle 5-6 yaşları arasında gelişen ‘girişim’ duyguları, benliğin olumlu olarak gelişmesinde önemli görev alır.. Bu dönemde eğer çocuk davranışlarından ve ilgilendiği konulardan dolayı fazla eleştiri alır ve korkutulursa girişim gücünü kaybeder, her an yanlış bir şeyler yapacağından dolayı da suçluluk duyguları gelişir (Güngör, 1993:122).

Duygusal gelişimde bazı heyecan tipleri vardır. Bunlardan biri korkudur ve korkuyu etkileyen başlıca faktörler: zekâ, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, sosyal ilişkiler, fizyolojik koşullar ve karakterdir (Yavuzer, 2007:97) Küçük yaşta olumsuz deneyimler yaşayan kişinin gelecek hayatında bazı korkuların oluşmasına sebep olabilir.

“Kıskançlık: heyecanı, kızgınlık sonucu oluşan, insanlara yönelik bir içerleme tutumudur” (Yavuzer, 2007:99). Çocukların yaşamında en yaygın görülen kıskançlık örneği ise kardeş ve akran kıskançlığıdır. Araştırmalara göre yeni bir kardeşin doğumu beş yaşından küçük çocuklarda daha büyük kıskançlık tepkileri oluşturmaktadır.

Öfke tepkileri ise araştırmalara göre sekiz yaşına kadar en fazla beş dakika sürer ve yetişkinlere göre daha geçici bir tepkidir.

Sebepsiz olan korku ve endişeye anksiyete denmektedir. Endişe, en çok okulöncesi dönemde ortaya çıkmaktadır. Çocukların kendini iyi ifade edemediklerinde ve huzursuz olunan ortamda bulduklarında endişe ortaya çıkabilmektedir.

Anksiyeteden kurtulabilmek için ferd savunma tepkisi verebilir. İnkâr etmek, gerilemek, yansıtmak içine kapanmak savunma şekillerinden bazılarıdır.

“Beş yaş çocuğu her açıdan olduğu gibi duygusal yönden de bir denge içindedir. Duygularını kontrol etmeyi başarabilir. Heyecan bakımından eskisinden daha çok dengeli olmasından dolayı daha önceki yaşlarında olduğu gibi kendini sık sık ve ciddi şekilde korkulara kaptırmaz.” (Özeri, 2004: 41).

Montessori’e göre çocuk çevreyi birbirine bağımlı olan parçaların birleşmesi ile kurulan bir bütüne dönüştürür (Montessori, 1982:60). Beş yaşlarındaki çocukların düzen duygusunun gelişmesi bu durumdan ileri gelmektedir.

Kendi akranları ile beraber olmaktan memnun olan beş yaş çocuğu herhangi bir hayal kırıklığı ile karşılaştığı vakit üzülebilir, ağlayabilir.

Beş yaş çocuğunun merak ettiği şeyler doğum, ölüm, evlilik gibi konulardır. Bu konular hakkında çokça soru sorarlar. Duyduklarına inanır ve bunları hemen yapar. Bu yaş çocuğu karşısındakileri mutlu etmeyi sever. Kendine verilen cezaları sorgusuz kabul eder ve huysuzluk etmez (Özeri, 2004: 42).

Beş yaş çocuğu için dünyanın merkezinde anne bulunur. Çocuk, annesine yakın olmayı, onu mutlu etmeyi ve ona yardımcı olmayı çok sever. Çocuk annesine bağlı olmakla beraber çevresini de genişletme isteğinde bulunur.

Çocuk bu yaşta iken kibar, sempatik ve anlayışlıdır. Ayrıca bu dönemde algıları da güçlüdür (Dodson, 1993:124). Okulöncesi dönemde, çocukların korkularında artış ve farklılaşma olmaktadır. Bu dönemde yaşanan korkular:hırsızlar, hayali yaratıklar, hayvanlar, karanlık, motor sesi, şimşek, yüksek ve ani ses, tek kalma korkuları olarak sayılabilir. 6-12 yaşlarından sonra bu korkuları azalır. Bu korkularının yerine fiziki yaralanma, sosyal ilişkilerle ilgili korkular okul korkusu gibi korku türleri oluşur (Yavuzer, 2007:98).Altı yaşında çocuk beş yaşına göre daha az korkar. Ancak hayali şeylerden beş yaşına göre daha çok endişe eder. Altı yaşındaki çocuklar çevreyi araştırmayı, bağımsız şekilde hareket edebilmeyi, merakını gidermeyi ister (Senemoğlu ve Kırç, 2001: 23). Toplumun çocuktan

beklentisine uyacak davranışları sergileyebilir. Kızdığını ya da mutlu olduğunu belli edebilir. Bu yaşta empati yapabilir, işbirliğine dayalı, kurallı oyunları kurallarına uyacak şekilde oynayabilir. Oynaldığı kuralları arkadaşlarına da anlatabilecek seviyededir. Kendine güvenmekle birlikte kendini eleştirebilecek seviyededir. Sorumluluk almayı sever. Yeni durumlara uyum sağlamakta zorlanmaz. Yeni oyunlar planlayabilir. Ailesi ile ilgili bilgi verebilecek yeterliliktedir. Kendini ifade etmek için farklı yollar kullanır. Dramatik oyunlar oynarken gerçeğe yakın şekilde oynayabilir. Cinsiyetinden mutludurlar (Aral vd., 1981: 27 -28).

1.3.5. Sosyal Gelişim

Ferdin doğumu ile birlikte içinde bulunduğu sosyal çevre ve kültürel değerler ile davranışlara uyum sağlama sürecine sosyal gelişim denir (Yapıcı, 2005:2).

Çocuk yaşadığı topluma uyumlu olabilmek, topluma ve kendine faydalı olacak şekilde yaşayabilmek için yeteneklerini kullanmalıdır. Kullanması gereken yetenekleri düşünmek, yapmak, hissetmektir. Bu yeteneklerini kullandığı vakit yaşadığı kültürün davranışlarını, ahlaki değerlerini ve kendi rollerini benimseyebilir (Demir, 2010: 18).

2-6 yaş arasında olan ilk çocukluk evresinde bulunan çocuk, sosyal ilişkilerin nasıl kurulduğunu öğrenmeye başlar. Aynı zamanda bu dönemde çocuk, ailesinin dışındaki kişilerle, kendi yaş grubu ile nasıl beraber olunacağını öğrenir. Çocukta uyum ve işbirliği gelişir. Çalışmalar, bu yaş dönemlerindeki sosyal tavırların, davranışların önemini belirtmektedir (Demir, 2010:18).

Sosyal gelişim, başkaları ile iletişimde bulunma biçimindeki değişiklikleri kapsar. “Toplumsallaşma, insanın içinde yaşadığı toplumun geliştirdiği ilkelere, kurallara ve davranış kalıplarına uygun olarak davranmasını ve çevresini oluşturan insanlarla ilişki kurmasını öğrenmesidir.” (Başaran, 1998:130-131). Başka bir tanım ile, “toplumsallaşma insanın içinde bulunduğu topluma uyması, birlikte yaşadığı insanlarla iyi geçinmeyi öğrenmesi demektir. Bu da onun içinde bulunduğu kültür değerlerini kazanması ile mümkün olur. Kültür değerlerini insan kalıtsal olarak değil, öğrenme sonucu elde eder.” (Baymur, 1997:273). Bu değerleri çocuk toplumda

yaşayarak görebilir. Ayrıca çocuk bunları hisseder, işitir, deneyimle ve öğrenir (Canan, 2012:181).

Sosyalleşme, bebeklik çağından yani insan organizmasının çaresizlik ve tam bir bencillikle nitelenen döneminden, bağımsız bir üreticilikle belirtilen yetişkinlik dönemine geçmekle birlikte sonuçlanan öğrenme, öğretme işlemidir. Sosyalleşmenin gerçekleşmesinde öğrenmenin yanında koşullanma, alıştırma rol almaktadır (Yavuzer, 2007:46). “İlk sosyal davranış, bebeğin insanlar ile eşyaları birbirinden ayırmaya başladığı vakit görülür” (Yavuzer, 2007: 49).

Hollingshead, kişinin sosyalleşmesini üç temel esasa dayandırır. Bunlar:

- Ferd, sosyal davranışları toplumdaki diğer ferdler ile etkileşim halinde iken öğrenir.
- Ferdin öğreneceği şeyleri içinde bulunduğu toplumun kültürü belirlemektedir.
- Ferdin öğrenimi, sosyal olan bir etkinliğe aktif şekilde katılması ile tamamlanır (Başaran, 1974:17).

Genetiğe bağlı olarak kişiden kişiye farklılık gösteren sosyal tipler olduğunu dile getiren Charlotte Bühler şu üç farklı sosyal tipten söz eder.. Bunlardan biri yalnızca kendileri ile ilgilenen “sosyal açıdan kör tip”tir. İkinci tipler, diğer çocukların olmasından belirgin şekilde etkilenen “sosyal açıdan bağımlı tip” ve sonuncusu, diğerlerinin varlığını bilmekle beraber onların etkisinde kalmayan “sosyal açıdan bağımsız tip”tir.

Yavuzer’e göre kişinin diğer insanlara karşı uyum gösterme başarısı grubunda kendini değişik biçimde ifade edebilmesi sosyal uyumdur. Sosyal uyumun gerçekleşmesi için kişi farklı gruplarla uyum içinde olmalıdır. Bu gruplarla ilişki kurabilmelidir. Ayrıca sosyal hayata toplum tarafından kabul gören şekilde katılmalı ve toplumda almış olduğu rolünü benimsemelidir. Kurmuş olduğu ilişkilerinden doyum sağlamalıdır.

Sosyal uyumu kısıtlayan etkenler bulunmaktadır.Çocuğun model alabileceği kişilerden olan anne, baba, arkadaş gibi kişiler model olarak yetersiz ise çocuk bu durumdan olumsuz etkilenecektir. Ailede sosyal uyum açısından motivasyon yetersiz ise yani sosyal deneyimlerin az olması söz konusu ise çocuk sosyal uyum sorunu ile karşılaşabilir (Yavuzer, 2007:50).

Çocuklar için kişilik gelişimi çok önemlidir. Çocuklarda sosyalleşmenin ilk olarak başladığı yer ailedir. Araştırmacıların birçoğu ailedeki sosyalleşmeyi “birincil sosyalleşme” aile dışında olan sosyalleşmeyi ise “ikincil sosyalleşme” olarak ifade ederler (Ergün, 1994:41). Ailenin genişliği, kardeş sayısı, kardeşlere göre çocuğun bulunduğu durum sosyalleşmeyi etkilemektedir. Ayrıca anne baba ilişkileri, ailenin eğitim durumu, anne babanın ayrı olması, yaşanan ölüm olayları, öz ya da üvey evlat olma durumu, ailenin maddi durumu ve kitle iletişim araçları da çocuklarda sosyalleşmeyi önemli ölçüde etkilemektedir(Ergün, 1994: 43).

Dieter Claessens, ailedeki sosyalleşmeyi üç aşamada inceler. Bunlar:

Çocuğu Sosyalleşebilir Hale Getirme: Ailenin maddi ve manevi açıdan çocuğa bakımı, onunla ilgilenmesi ile çocukta sosyal hayata karşı iyimserlik oluşturmaktadır.

Kültürleme: Ailelerin bilinçli olmadan kendi kültürlerine uygun çocuklar yetiştirmeleri ve bu şekilde onlara olan davranışlarıdır.

İkinci Sosyalleşme: Aileni dışındaki yerlerin etkisi ile çocuğun toplumdan kendisinden beklenen rolleri kabul etmesi ve onları içselleştirmesidir (Ergün, 1994:63-64).

2-6 yaş arasında bulunan çocuk, sosyal ilişkinin kurulma şeklini, özellikle kendi akranları ile nasıl beraber olabileceğini öğrenir. Bunu öğrenmesi ile sosyal uyum ve işbirliği gelişir. Çalışmalar, bu yaşlardaki sosyal iletişim, uyum ve davranışların önemini vurgulamaktadır (Yavuzer, 2007:105).

Beş yaş çocuğunun tek başına ya da arkadaşları ile oynadığı dramatik, evcilik oyunları her gün daha da gelişerek devam eder. Ayrıca oynadığı oyunlar karmaşık

hale gelir. Oyun araç-gereçleri ile yeni şeyler tasarlayarak farklı oyuncaklar üretir. Beş yaşındaki çocuk kendisine verilen başladığı işi ya da oyunu bitirmeyi sever. Başladığı işi ya da oyunu yarım bırakmak istemez. Sosyalleşmede en üst düzeyde bulunan çocuk, arkadaşlarını kendi seçmek ister. Arkadaşları ile işbirliği içindedir. Oyun oynarken çocuk arkadaşlarına karşı dürüst olması gerektiğinin bilincindedir. Oyun oynarken kurallarına uyararak oynar, küçükleri ve hayvanları korur. Derdi, sorunu olan ya da üzgün olan arkadaşlarına yardımcı olarak onlara destek olmak için çaba gösterir (Yavuzer, 2010:220).

Beş yaş çocuğu “kendi girişimiyle ve diğerlerinden bağımsız olarak işler becermeye çalışır. Giyeceğini kendisi seçmeye çabalar, ayakkabısını kendi bağlamak ister, sokakta çıkıp oynamak ister. Bedensel gelişimi ve dil olanakları çocuğun çevresiyle daha bağımsız ilişkiler kurmasına olanak verir. Çocuğun isteklerine tümüyle uyan ana-babalar çocuğun sınır tanımayan istekleriyle karşılaşabilirler. Çocuğa bir dereceye kadar özgürlük tanıyarak kendi isteklerini yapmasına olanak sağlamak, fakat bunu ölçülü bir biçimde yaparak çocuğu tamamiyle başıboş bırakmamak, gerçekleştirilmesi zor bir görevdir. Bu devrede ana baba, çocuğu hem ezmeden hem de başıboş bırakmadan zor dengeyi kurmaya çalışır.” (Cüceloğlu, 1992: 357).

Bu yaşta bulunan çocuklar sorumluluk alabilecek seviyededir. Büyüklerin yapmış oldukları iş ve uğraşlara merak duyarlar. Ayrıca anne ve babalarına yardımcı olmaktan mutlu olurlar.

Bu yaşta çocuklar toplumun beklentilerine göre davranmayı sever. İdare edilmekten, ilgilenilmekten, öğretilmekten zevk alırlar. Yaptığı her davranış ve işinde izin alır.”Şunu yapabilir miyim? Arkadaşıma bir şey sorabilir miyim?” gibi sorular sorar. Bu dönemde çevresinde gördüğü, duyduğu şeyleri taklit yoluyla öğrenir (Özeri, 2004:44). Hem arkadaşları ile hem de ailesiyle vakit geçirmekten mutluluk duyar.

Bu dönemde kişiliğinin farkında olan çocuklar sahip olduğu özelliklerinden gurur duyar. Ailesiyle zaman geçirmekten mutluluk duyarken, başka insanlara da sempati duyar.

Sonuç olarak beş yaş çocuğu kendi kendine yetebilecek düzeydedir. Bu dönem çocuğu özgüven sahibi, uyumlu kararlı, dikkatli, seviyelidir (Yavuzer, 2007:110).

Çocukların hayatında oyun önemli bir yere sahiptir. Çocuğun kendi hakkını ve başkalarının hakkını koruyabilmesi, işbirlikçi ve paylaşımcı olması ancak oyun yolu ile kazanabileceği toplumsal özelliklerindedir (Yörükoğlu, 1993:71). “6 yaşından 8 yaşına kadar grup oyununda giderek bir artma görülür. Bu değişmeye koşut olarak sosyalleşmede de belirgin bir artış meydana gelir. Çocuk daha az bencil ve saldırgan, buna karşılık, daha fazla grup bilincine sahip ve yardımsever olur.” (Yavuzer, 2007:144).

Altı yaş çocuğu cinsiyetine göre olan oyunları seçer ve yeni oyunlar bularak uygular. Takım oyunlarını seven çocuk kuralları dikkatli dinler, uygular ve sorumluluk alır. Bu becerileri kazanması ile gerçek nitelikte eğitilecek bir döneme erişmiştir (Yavuzer, 2010: 216). Bu yaş çocuğu hem okul çağına girmiş hem de sosyal bilinci gelişmiştir. Çocuğun bu seviyeye ulaşması dikkat çekicidir (Yavuzer, 2007:117).

Oyun oynayan çocuk kendini özgür hisseder. Oyunun kurallarını kendisi koyan ve bozan çocuk, oyunda kendi dünyasının egemenidir. Akranları haricindeki kişilerin bu dünyaya girmesinden hoşlanmaz ve düzeninin bozulmasına karşı çıkar (Yörükoğlu, 1993:67).

Altı yaş çocuğu sosyal davranışlarında aceleci ve serttir. Sosyal ilişkilerini idare etmekte zorlanır. Birinci olma isteği sosyal çevresi ile olan ilişkilerine zarar verir. Kendinden başkasıyla ilgilenmiyormuş gibi olsa da aslında çevresine karşı ilgisiz değildir (Sandström, 1971: 43).

Altı yaşındaki çocuk kurallara karşı çıkan, isyankar ve dengesiz bir tutum gösterir. Hem tembel hem de kararsız bir görünüme sahip olan bu yaş çocuğu sürekli değişim halindedir. Çevresini büyütmek ister ancak hem aile içinde hem de arkadaşları arasında geçimsizdir. Büyüklerle çatıştığı vakit saygısız davranışlar sergileyebilirler. Bunun gibi yanlış davranışlar karşısında çocuğa karşı kararlı olmak ve tutarlı davranmak gerekmektedir.

1.3.6. Dini Ahlaki Gelişim

Ahlak gelişimi kişiliğin gelişimi açısından önemli bir boyuta sahiptir. Ahlak gelişimi, sosyalleşme sürecindeki çocuğun iyi ve kötünün ne olduğuna dair bilinçlenmesidir. Fertte oluşacak değerler sistemi gelişim sürecinde ortaya çıkacaktır (Başal, 2004:169).

Ahlâk gelişimi çocuğun çevresindeki kişilerle etkileşim halinde bulunması ile başlar. Ahlak gelişimi dil gelişimi ile beraber üç yaşından itibaren başlar. Birçok psikologa göre ahlâk gelişimi, kişiliğin gelişiminde çok önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple okul öncesi çocukluk dönemi ve bu dönemde çocuğun iletişimde bulunduğu kişilerin nasıl olduğu çocuğun ahlak gelişimi üzerinde hayli etkilidir. Ahlâk gelişimini en önemli derecede etkileyen ana-baba tutumları, öğretmenin disiplin tutumlarıdır (Özgediz, 1979:85).

Kişilerin beraber oldukları toplumda, ahlak kuralları geçerlidir. Kuralların iyi bir biçimde işleyebilmesi için dinin gereklerine ihtiyaç duyulur. Her türlü sosyal ilişkilerin temelinde dini ve ahlaki gelişim bulunmaktadır (Oruç, 2008: 134).

Kohlberg, okul öncesi çocukların ahlaki gelişimini şöyle tanımlamıştır: Kendi kültürüne göre doğru ya da yanlış ayrımı yapabilmektir. Çocuklar ahlak kurallarının temel uyumunu aileden alır. Çocukların olaylara verdiği kabul ya da itiraz doğrultusunda doğru ya da yanlışlar oluşur. Bu dönem çocuğu nelerin doğru nelerin yanlış olduğunu tam olarak algılayamaz.Çocuğa yaptığı davranışın nedeni sorulduğu vakit ‘ çünkü annem böyle söyledi’ şeklinde yanıt alınabilir. Çocuk öğrendiği kuralları farklı durumlara uygulamakta zorlanır. Örneğin annesi koltukta zıplamasının yanlış olduğunu söylediği vakit buna evde dikkat eder ama başka bir

evde bu kuralı uygulaması gerektiğini bilemez. Çocuk başkalarının isteklerine değil kendi isteklerine odaklanmıştır. Okul öncesi dönemi çocuğu, güvenmeyi ve inanmayı ailesinden ve çevresinden öğrenir. Tanrıyı hayali bir arkadaş olarak algılar. Karmaşık olmayan dinsel olayları kavrayabilir, kısa duaları ezberleyebilir (Yiğit, 2012:140).

Sigmund Freud, kişilik ve ahlak gelişiminin çocukluğun ilk altı ayında tamamlandığını söyler. Kişilik ve ahlak gelişimi birbiri ile yakından ilgilidir. Freud, ahlak gelişimini id-ego-süper ego ilişkilerindeki uyuma bağlar. Özellikle kişiliğin ahlaki yönünü süpergonun oluşturduğunu söyler. Ahlaki gelişim psikoseksüel evrelerden geçerek gelişir (Karoğlu, 2016:11).

Ahlâk gelişiminin gayesi: ferdin topluma ait ahlâki yargı ve kuralları edinmesidir. Ayrıca içinde bulunduğu çevreye uyum gösterme aşamasında kendi ahlâki kurallarını oluşturmasıdır. Toplum içinde doğru şekilde davranılması gerektiğinin bilincinde olmaktır. Ahlâki gelişimin önemli bir noktası da, birlikte yaşadığımız kişilere karşı olan görev ve sorumluluklarımızı bilmektir (Özden, 2003:31).

Ahlak gelişiminin en can alıcı noktalarından biri vicdan ve vicdan gelişimidir. Ahlak, vicdan denen içsel bir mekanizma ile çok eskilerden günümüze kadar açıklanmaya çalışılmıştır. Vicdan: genel anlamda kişideki ahlâki bilincin özüdür. Vicdan, kişinin doğruyu yanlıştan ayırmasını sağlar. Ayrıca vicdan bir iç mekanizma, düşünce ve tutumlar ile görev ve sorumlulukları anlamaya yardımcı düşüncelerdir. Doğuştan çocukta var olan vicdan gelişimi, bir iç denetim mekanizması halini alması ve fonksiyonel duruma gelmesi tedrici bir yol izlemektedir (Hökelekli, 1998:185-186).

Çocuklara uygulanan cezalardan odaya kapatmak, vurmak gibi gibi cezalar çocukta yetersiz bir vicdan gelişimi oluşturur. Çocuk işlediği bir suç yüzünden şiddet ile cezalandırılırsa çocuk yaptığı yanlış düzeltmez ve yanlış üzerinde düşünmez. Kendince işlediği suçun bedelini ödemiş hisseder. Ayrıca çocuğa uygulanan şiddet, çocukta anne-babaya karşı kin ve öfke duygularını geliştirir. Anne ve baba şiddet eğilimli davrandıklarında çocuğa taklit edebileceği bir model sağlarlar. Çocuk da

kendisine yanlış bir davranış yapan birine şiddet ile cevap verir. Disiplin etmek için kullanılan bu yöntem çocuğa vicdanlı olmanın aksine saldırgan olmayı öğretecektir. Eğer çocuğun iç kontrol mekanizmasını (vicdanını) geliştirmek istiyorsak çocuğa empati yapmasını öğretmeliyiz. Çocuk başkasının acısına, üzüntüsüne, kendisinin sebep olduğuna inanırsa empati yapmaya başlar. Yaptığı davranışlardan ötürü kendini suçlu hissederek pişmanlık duyar ve böylece çocuğun iç kontrol mekanizması (vicdanı) gelişmeye başlar. Böylelikle çocuğun vicdan gelişimini sağlamak için, fiziki şiddet ya da sevgiyi esirgeme değil, empati öğretme yoluyla disiplin etmelidir (Sevici, 2018:14).

Sosyalleşme, bireyin toplum içerisinde kabul edilmesi ve bir parçası bir haline gelmesidir. Ailesinin, arkadaşlarının ve yaşadığı çevrenin parçası olduğunu bilen kişi sosyalleşir. Büyüyen çocuk, çevresindeki kişilerle iletişime girer, çevresindeki bireylerin davranışlarına benzer davranışlar geliştirir. Böylece toplumun parçası olan, birbirinden farklılıkları ve benzerlikleri de olan sosyal bireyler oluştuğunu görürüz (Sevici, 2018:15).

Çocuğun kültürel norm ve standartlara uymayı öğrenmesi çocukta ahlaki gelişimin temelini oluşturur. Birçok sosyal davranışın temelinde ahlâki içerik mevcut olduğundan ötürü sosyalleşme ve ahlak gelişimi arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Mesela büyüklere yardım etmek, yaşlılara saygı duymak ve onlara itaat etmek gibi (Hökelekli, 2010:12).

Model alma (taklit etme) ve özdeşleşme ahlak gelişimi açısından çok önemli iki etkidir. Bir ahlâki davranışın çocuk tarafından içselleştirilebilmesi için bir modelle özdeşleşmesi ile gerçekleşir. Özdeşleşme, bir kimsenin kendisini başkasıyla eş tutması ve eş tuttuğu kişiye uygun bir şekilde davranma eğilimine denir. Çocuklar karşılarında örnek görmedikleri zaman nasıl öğreneceklerini tam olarak bilemezler ve öğrenmeleri eksik kalır (Güngör, 2010: 44).

Çocuğun rolleri öğrenmesinin temelinde model alması, taklit etmesi ve özdeşleşme olduğu bilinmektedir. “Öğrenen çocuğun içinde bulunduğu sosyal çevresinde algıladığı davranışları benzeterek yapmaya çalışmasına taklit denirken:

özdeşim ise, taklit etmeye başladığı bir davranışı daha ilk baştan itibaren kendi davranışı haline getirmesidir. Kısacası çocuk taklit ettiği şeyi özdeşleştirirken davranışını taklit ettiği kişinin davranışını kendi davranışı haline getirir.” (Tosun, 2002:148).

Ahlâki gelişim sadece duygusal ve sosyal faktörlerden etkilenmez zihinsel süreçlerle de paralel olarak ilerler. Ahlâki davranış, aklın karar verdiği bir seçimdir. iyi veya kötü doğru veya yanlış bir yargıya bağlıdır. Zihinsel süreçler ahlaki gelişimin zemini için çok önemlidir. Ahlâki davranış kaynağını akıldan alır. Ahlâki olan her çocuk zeki olmadığı gibi, her zeki çocuk ahlâki vasfa sahip olmayabilir. Buradan da anlaşılacağı gibi zeka ahlaki gelişme için tek başına yeterli değildir (Hökelekli, 2010: 14).

Kohlberg'e göre "rol alma yeteneği", 6 yaşından itibaren gelişmeye başlar ahlaki kurallar ise bu yaştan çok önce öğrenilir. “Kendi davranışına bir başkası gibi tepki verebilmek ve başkasına kendisi gibi tepki göstermek rol alma yeteneği olarak ifade edilmektedir” (Hökelekli, 2010:15).

1.3.7. Çocukta Dini Duygunun Gelişimi

Çocuktaki dini gelişimini ele alan çalışmaların yok denilecek kadar az olduğunu görmekteyiz. Çocuklar Allah'a inanmak için ilgi, eğitim, arayış ve özelemlerini daha küçük yaşlardan beri dışarıya yansıtmaktadır. Onlar Allah'a inanırken, itiraz etmeden, kuşkulandıktan, nedenini araştırmadan inanmaktadırlar. Ancak şurası ifade edilmelidir ki, çocuk dininin karakteristik özelliklerinden birisi de dini gelişimin henüz tam şekillenmiş ve belli prensiplere ulaşmamış olmasıdır. buna rağmen çocuğun inancının tabii olduğu da gözden kaçırılmamalıdır (Ay, 2010:71)

Hz. Peygamber'in, fitratı konu alan hadislerinden de söz etmeliyiz. bu hadislerin ortak manasını ele aldığımızda, şu ifadeleri buluruz:"*Her çocuğu, annesi fitrat üzere dünyaya getirir. onun bu hâli, konuşma çağına kadar devam eder. sonra ebeveyni onu, Hıristiyan, Yahudi, Mecûsi (ateşperest) veya müşrik yapar. Eğer anne babası Müslüman iseler, çocuk da Müslüman olur.*"(Ay, 2010:73-74)

Çocukta dini duygunun doğuştan geldiğini Hz. Peygamberin fitratı konu alan hadislerinden anlamaktayız. Fakat çocuğun dini uyanışı 3-5 yaşlarında hikaye ve masallara ilgi duyması ile ortaya çıkmaktadır. Ancak bunun ne zaman başlayacağı kesin olarak söylenemez. Her çocuğun ruh ve zihin gelişimi farklıdır. Bu da çocuğun dini duygusunun gelişimine etki eder.

1.3.7.1. Temel Dini Kavramlar

5-6 yaş çocukların gelişim özellikleri açıklandıktan sonra çocuğa verilecek din eğitimi ile ilgili bazı kavramların açıklanması gerekmektedir. Bunlar dini duygu, dini olgunlaşma ve din eğitimi kavramlarıdır.

1.3.7.1.1. Dini Duygu

Din duygusu, içgüdüsel olmasa da insanda doğuştan var olan, diğer bazı duygularla etkileşim halinde eğitim ve çevre şartlarına bağlı olarak bireyde gelişen yine bireye ait subjektif bir duygudur. Bireyin yaratıcısıyla iletişimini sağlayan, O'na yükselmede etkin rol oynayan din duygusu, bireyin düşünce ve davranışlarında, içsel tecrübelerinde, ayrıca fizik ötesi âlemlerle olan ilişkilerinde bireyi yönlendirir (Oruç, 2011:139).

1.3.7.1.2. Dini Olgunlaşma

Çocuk psikolojisi alanında yapılan çalışmalar çocukta büyük bir dini hazırlık ve doğal bir din istidadı olduğunu ve dördüncü yaşın dine olan ilginin altın yaşı olduğunu göstermektedir. yine bazı araştırmalara göre, üç ve beş yaşındaki çocuğun nereden geldiğini bilmek istemesi cinsel konulara ilgisinden değil, daha çok ne olduğunu bilmek, kim olduğunu arayıp bulmak ve çevresine karşı duygularını güçlendirmek içindir. Dini olgunlaşma çocuğun gelişim alanıyla ilgili olarak dinin hem düşünce hem duygu hem de davranış boyutuyla yaşanması için gerekli bilgi ve beceriyi elde etmektir (Oruç, 2011:142).

1.3.7.1.3. Din Eğitimi

Din eğitimi, genel anlamıyla inanılan dinin veya başka herhangi bir dinin öğretimi ve bu yönde bilgi veya davranış değişikliği meydana getirmedir. Dinin bilgi ve davranış boyutuyla anlaşılması ve bunun hayatta bilişsel, duygusal ve davranışsal değişiklik meydana getirmesi olarak da tanımlanabilecek din eğitimi, genel kabule göre insanda doğuştan bulunan inanma içgüdüsünün metafiziksel olarak istenen yönde eğitilmesidir (Oruç, 2011:143).

1.4. Kavram Tanımı ve Öğrenme

Filozofları derin tartışmalara iten “kavram nedir?” sorusu Sokrates’ten günümüze felsefenin temel sorularından birisi olmuştur. Platon, kavrama idea diyerek ona bir gerçeklik yüklerken Sokrates’ten Aristoteles, Hume ve Kant’a kadar bir çok filozof, bu konudaki farklı yaklaşımlarına rağmen, temelde, kavramı, bir şeyin (objenin) zihindeki ve zihne ait tasarımı olarak belirtmişlerdir. Son olarak neopozitivist filozoflar, “kavram” yerine, “terim”lerden söz edilebileceğini “kavram”ın dilden bağımsız bir niteliğinin (mâhiyetinin) olamayacağını söylemişlerdir ve bu düşünceleriyle, “kavram” konusunu bir ölçüde mantığın dışına çıkarmışlardır (Özlem, 2004: 65).

İnsan düşünmesinin en küçük, basit ve temel aracı olan kavramlar ortak özellikleri paylaşan olaylar ve nesnelere grubudur. Algılanan tek tek nesne, sembol ya da olaylardaki ortak özellikler birleştirilmesiyle ve zihinde tasarlanmasıyla genel kavramlar oluşturulur (Demir, 2010:28).

Tarih boyunca birçok bilim adamı kavramın anlamı ile ilgili farklı tanımlar yapmıştır. Bu tanımlardan bazıları zihinsel sürece vurgu yaparak bir objenin zihindeki oluşumu olarak açıklamışlardır (Öner 1974:14) “Kavram bir şeyin tasarımıdır. Herhangi bir şeyin tekliğini tasarlayabildiğimiz gibi, tek olanların arasındaki ortak özellikler yardımıyla genellik de tasarlayabiliriz. ‘Kavram’ denilince de, özellikle bu ikinci tasarım akla gelir (Özlem, 1994:58) “Bir uyarıcı durumun veya nesnenin bazı özelliklerinin soyutlanması kavram olarak belirtilir”(Aydın, 1999:115).

Kavrama ilişkin olarak literatürde yapılmış pek açıklama ve tanımlamalar bulunmaktadır. Literatürde kullanılan kavram tanımlamalarından bir kısmı aşağıdaki gibidir:

Türk Dil Kurumu sözlüğünde kavram: “*bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı, mefhum, fehva, konsept, nosyon*” ya da “*nesnelere veya olayların ortak özelliklerini kapsayan ve bir ortak ad altında toplayan genel tasarım*” olarak adlandırılmıştır (Taşan, 2018:5).

Klausermeir’e göre kavram, “benzer nesnelere, insanları, olayları, fikirleri, süreçleri gruplamada kullanılan bir kategori” olarak tanımlamıştır (Dündar, 2007:6).

Semiha Akıncı’ya göre kavram: “bir şeyin, objenin zihindeki tasarımıdır” (Akıncı, 2013:13).

Kavramlar, ortak özelliklerin, nesne, olay, fikir ve davranışların oluşturduğu soyutlamaların soyut temsilcileridir (Fidan, 1996:187).

Doğan Özlem’e göre kavram, “*zihnimizde düşünülmüş olan herhangi bir şeydir*” (Özlem, 2004:66).

Eliot ve arkadaşları kavramı, “*bilginin temel yapısı ve fikirlerin zihinsel uyum yeteneği*” olarak tanımlamışlardır (Dündar, 2007:6).

Kavramlar geneldir. tek bir varlığın zihindeki tasarımına hayal denir. Kavram hayalden farklıdır. Objenin şu veya bu niteliğini taşıması kavramın genel olduğunu gösterir. Kavramdan farklı olan hayal ise özeldir. Örneğin köpek hayali, bir köpeğin hayalidir: şekli, duruşu ve hareketleriyle belli bir köpeğin, görür gibi zihinde canlanmasıdır. Köpek kavramı ise geneldir: içerisine bütün köpekler dahildir. Köpek kavramı bir grubu ifade eder. İçerisine köpeğin bütün cinsleri girer. Kedi, böcek, çiçek, sandalye, masa, insan gibi kavramların her birinin zihnimizde genel bir tasarımı vardır. Örneğin “ağaç”ın zihnimizdeki genel tasarımı: yeşil oluşu, yaprakları oluşu, gövdesi ve kökü oluşu, ve canlı oluşudur (Akıncı, 2013:13).

Kavramın özelliklerini ortaya koymak demek bir kavramı tanımlamak demektir.. Kavramın özellikleri, “ayırt edici” ve “ayırt edici olmayan” özellik olarak ikiye ayrılmaktadır. Ayırt edici özellikler, bir sınıfta bulunan üyeleri, diğer üyelerden ayıran özellik anlamına gelir. Nitelikler, incelenecek kavram bakımından önemli olan kısımdır. Sadece ayırt edici özellikler incelenerek yeterli bir sınıflama yapılamaz. Sınıflama yapılabilmesi için ayırt edici özelliklerin belirli bir ilişki içinde sunulması gerekir. Ayırt edici olmayan özellikler ise, değişebilen ve sabit olmayan özelliklerdir. Kavramların kapsamına giren nesnelere, olayların ortak özellikleri saymakla bitmez. Ancak burada yapılacak olan şey, bu özelliklerden hangilerinin ayırt edici, hangilerinin ayırt edici olmadığını belirlemesidir. Bir kategoride nelerin olacağı ya da nelerin olmayacağına ölçütlerine kavram denilmektedir (Demir, 2010: 28-29).

Bir bireyin içinde bulunduğu sosyal çevre ve bu çevrede çocuğa sunulanlar çocuğun kavram oluşturmaya yakından ilgilidir. Çevresel ilişkiler hem kavram oluşturma biçimini hem de oluşturulacak kavramları belirler (Demir, 2010:29).

Kavramlar, düşünmenin temel etkenlerindedir. Nesnelere sınıflandırılmasına ve düşünme ufkunun genişletilmesine olanak sağlarlar. Kavramlar, yine kavramlarla açıklanır. kişilerin düşüncelerine destek olarak düşünce ağının kurulmasını sağlarlar (Eren, 2011: 65).

İnsan doğduğundan itibaren kavramları edinmeye başlar, onları sınıflandırır, aralarındaki ilişkileri bulur:ve böylelikle yeni bilgiler ve yeni kavramlar oluşturur. Yeni kavramlar öğrenme ve yeniden yapılandırma süreci insanın ömrü boyunca sürer (Zorlu, 2004:97).

Kavram öğrenmenin yöntemi, kavram oluşturma ve kavram kazanmadır. “İnsanın geçirdiği yaşantılarla varlık, olay ve durumları gruplaması ve kendine göre aynı grupta yer alanlara aynı ya da birbirine benzer tepkilerde bulunması, kavram oluşturma olarak değerlendirilir.” Kavram oluşturma belirli bir zaman gerektirir ve hayat süresince de devam eder. Kavram oluşturma en çok çocukluk yıllarında gerçekleşir (Ülgen, 1997:223).

Kavramlar bilginin temel yapısıdır. Kavramlar genellikle benzer nesnelere, insanları, olayları gruplamada bir kategoridir. Bilginin temel yapısı olarak nitelendirilen kavramlar genel olarak, fikirleri, süreçleri gruplamada kullanılan bir kategoridir: Kavram öğrenme kişinin doğumuyla başlar ve ömür boyu devam eder (Dündar, Aksoy, 2010:3) kişiler dünyaya geldiğinden itibaren kavramlarla karşılaşmaya başlarlar ve kavramları, gözlem yaparak öğrenirler. Fakat ilk çocukluk yıllarında daha çok kavram kazanıldığı ve Bu kavramlardan bir kısmı yaşamda rastlantısal olarak öğrenildiği bilinmektedir. Kavram öğrenmenin planlı şekilde öğretilmesi ise okullarda gerçekleşir. Kavram hangi öğrenme yöntemiyle öğrenilirse öğrenilsin, kavram oluşturma ve kavram kazanma aşamalarından geçer (Kaygusuz, 2011:13).

Kavram oluşturma sürecinde nesnelere ve olayları oluşturan bütünlerin özel parçalara ayrılması ile başlar. Daha sonra ortak özellikler analiz edilir ve özel parçaların gruplandırılması gerçekleşir. En son aşamada ise nesnelere isim verilir ya da sınıflandırılır. Ön öğrenme, bağ kurma, transfer etme ve tümevarım yöntemi ile oluşturulan kavramı bazı kural ve ölçütlerle sınıflandırmak ise kavram kazanma sürecidir. Bu süreçte ağırlıklı olarak tümden gelim yöntemi kullanılır (Şimşek, 2014:14).

Kavramlar öğrenilme yollarına göre algılanan, betimlemeli ve kuramsal olarak üç gruba ayrılır. Algılanan kavram insanın dışardan duyu organlarını kullanarak aldığı izlenimler sonrasında oluşan kavramlara denir. Betimlemeli kavramlar, varlıklar ve olayların ilişkilerini açıklayan kavramlardır. Kuramsal kavramlar bireylerin zihninde yaptığı işlemler sonucu öğrendiği kavramlardır (Kaygusuz, 2011:13).

İnsanın doğumdan sonraki ilk yıllarında kazanılan kavramlar çok önemlidir. Çünkü bu yıllardaki kazanımlar daha sonraki öğrenme ortamlarını ve süreçlerini de etkileyecektir. Öğrencilerin sosyal çevrede birbirleriyle olan etkileşimde kazandıkları kavramlar bazen bilimsel gerçeklerle uyuşmayabilir. Burada karşımıza kavram yanılgıları çıkmaktadır. Zihinde oluşturulan bir kavramın kişi tarafından değiştirilmesi ise zordur ve diğer öğrenme durumlarını da ter yönde etkilemektedir

(Dündar, Aksoy, 2010:3). Aynı düzeyde ki somut bir kavramın öğrenilmesi, soyut bir kavrama göre daha hızlıdır. Çocuklarda alt düzeyde öğrenilmeye başlanan herhangi bir kavram, üst düzeyde doğru aşamalı olarak ilerlemektedir (Kaygusuz, 2011:17).

Kısacası nesne ve olayların soyutlanma sürecine kavram oluşturma adı verilmektedir. Kavram oluşturma sürecinin sonunda ortaya çıkan ürün ve bu ürünün meydana gelmiş diğer durumlara aktarılmasına ise kavram kazanma adı verilmektedir. Örgün eğitimle de bu son süreçte kişide meydana gelen davranış değişikliğine yol açarak büyük katkı sağlamaktadır (Akyürek, 2004:70-73).

1.4.1. Kavram Tanımı ve Özellikleri

Kavramla hayal birbirinden farklıdır. Hayal özel iken kavram geneldir. Hayalde nitelik önemli iken kavramda nitelik yoktur. Ağaç hayali ile ağaç kavramını karşılaştıralım: Ağaç hayali, rengi, şekli ve duruşu ile belli bir ağaç'ın, onu görür gibi zihinde canlandırılmasıdır yani özeldir. Ağaç kavramı ise belli bir ağaç'ı ifade etmez, bütün ağaçlar onun içerisine girer yani geneldir (Öner, 1986:18).

Kavramların özellikleri şunlardır (Eren, 2011:64-65):

- Kavramlar, bireylerin hayat tecrübesine bağlı zaman içerisinde değişirler.
- Obje ve olayların algılanan özellikleri bireyden bireye değişebilir.
- Kavramın orijinali vardır.
- Kavramların bazı özellikleri bazen birden fazla kavramın üyesi olabilirler.
- Kavramlar objelerin ve olayların hem doğrudan hem de dolaylı olarak gözlenebilen özellikleri vardır.
- Her kavramın soyut ve somut özellikleri vardır.
- Kavramlar çok boyutludur.
- Kavramlar kendi içlerinde, belirli özelliklere göre gruplanabilirler.
- Kavramlar dille ilgilidir. “Bir kültürü oluşturan insanların düşünce ve duygu zenginliği, eğilimleri ve ihtiyaçlarını çeşitliliği ve geliştirdikleri değerlerin

niteliği, kısaca o insanların yaşam biçimi kavram oluşturma ve geliştirme sürecini etkiler.” (Ülgen, 2001:108).

- Kavramların özellikleri de kendi içinde birer kavramdır.

Terim ise kavramın dil ile ifade edilip sözle söylenmesidir. Mantığa göre terim, kendi başına bir anlam ifade eden en küçük birime terim denir. Kavram, bir objeyi ifade ederken terim ise bir kavramı ifade eder (Akıncı, 2013:13) Kavram imgelemeden farklıdır ve imge soyut bir varlığa aitken kavram soyut varlığa aittir. Örneğin bir böceğin imgesi yani hayali belli bir böceğe aittir. böcek kavramı ise genel ve soyutlanmış böceğin tasarımını ifade eder. İmge özel bir anlama gelirken kavram genel bir ifadedir (Çüçen, 2009:49).

Kavramlar bireyler tarafından oluşturulmakta olup olay veya objelerdeki özellikleri sembol yoluyla ifade eder. Yaşantı ve yeni bilgilerin bir araya gelmesi ile kavramlar sürekli değişen karmaşık ilişkileri anlatırlar (Binbaşoğlu, 1995:126).

Oluşturulan anlamlı bütünler genel ve kritik olmak üzere iki özelliğe sahiptir. Genel özellik kavramın tüm üyeleri tarafından paylaşılırken kritik özellikler bir kavramı diğerinden ayırır. Bu kritik özellikler sabit ya da değişken, açık ya da kapalı durumda olabilir (Şimşek, 2014:7-8).

Kavramların somut ve soyut özellikleri vardır. Kavramlarda hangi özellik fazla ise ona göre adlandırılırlar. Bu özellikler somut ve soyut özelliklerdir. Ağırta olan özelliğe bağlı olarak kavram somut ve soyut olarak adlandırılır (Ülgen, 2001:36).

Kavram ve imgeleme birbirinden farklıdır. İmge tek ve soyut bir varlığa aitken kavram genel ve soyut varlığa aittir. Örneğin bir böceğin imgesi belli bir böceğe aittir. Böcek kavramı ise genel ve soyutlanmış böceğin tasarımını gösterir. İmgenin kişiye özel bir anlamı vardır. Kavram ise aynı türdeki tüm nesnelere belirtir ve genel bir ifadedir. Kavram doğru ya da yanlış olamaz (Çüçen, 2009:49).

Kavramlar tanımda kullanılırlar. Kavramların bir araya gelmesi ile tanım oluşur, kavram ise bir şeyin zihindeki tasarımına verilen isimdir (Emiroğlu, 1999:67).

Kavramlar ve kelimelerden de birbirinden çok farklıdır. Çünkü kelimeler kavram değildir. Kelimeler aynı kavramı ifade edebilirler kavramlar da bir kelimeyi ifade edebilir (Emiroğlu, 1999:66) Kavram tek başına düşünülemez çünkü bir bütün içerisinde yer almaktadır ve bağımsız düşünülmesi imkansızdır. Aynı zamanda kavram geçmişteki tarihine bağımlı olarak anlamlanır ve kültür farklarına göre çeşitlenir. Kavramın ayırt edici özellikleri şunlardır:

- Tanımlanabilirlik: Bir kavramın en açık niteliği tanımlanabilir olmasıdır.
- Öğrenilebilirlik: Kavram bireyler tarafından öğrenilebilmektedir.
- İsimlendirilebilirlik: Kavramların adlandırılmasıdır.
- Aktarılabilirlik: Bir kavramı kazanımına diğer bir kavramı kazanmaya olumlu ve olumsuz etki etmesidir.
- Unutulabilirlik: Bir kavram uzun süre kullanılmadığı zaman belirsiz hale gelebilir.

1.4.2. Kavram Oluşturma ve Öğrenme Kuramları

Kavram öğrenme, kavram oluşturma ve kavram kazanma yolu ile gerçekleşir. “İnsanın geçirdiği yaşantılarla varlık, olay ve durumları gruplaması ve kendine göre aynı grupta yer alanlara aynı ya da birbirine benzer tepkilerde bulunması, kavram oluşturma olarak değerlendirilir.”(Akyürek, 2004:70) Kavram oluşturma belirli bir süreçte olur ve insan hayatı boyunca devam eder. Kavram oluşturma en yoğun dönemi ise çocukluk yıllarıdır (Ülgen, 2001:223).

Kavramlar bilginin temel yapısıdır. Genel olarak, benzer nesnelere, insanları, olayları, fikirleri, süreçleri gruplamada kullanılan bir kategori: nesne, olay, fikir ve davranışların oluşturduğu soyutlamaların soyut temsilcilerine kavram denilmektedir. Kavram öğrenme ömür boyu süren bir süreçtir (Dündar, 2010:3) Bireyler hayatları boyunca kavramlarla karşılaşır ve karşılaştıkları bu kavramları, gözlem formal ve

informal eğitimle öğrenirler. Yeni öğrendikleri kavramları ön öğrenmelerin üzerine koyarlar. Daha çok ilk çocukluk yıllarında kazanılan kavramlardan bir kısmı yaşamda rastgele öğrenilir. Kavram öğrenmenin planlı ve programlı şekilde öğretimi ise ancak okullarda gerçekleşir. Kavram hangi öğrenme yöntemiyle öğrenilirse öğrenilsin, iki aşamada gerçekleştirilir. İlk aşama kavram oluşturma, ikinci aşama ise kavram kazanmadır (Kaygusuz, 2011:13).

Kavramlar öğrenilme yollarına göre algılanan, betimlemeli ve kuramsal olarak üç gruba ayrılır. İnsanın dış dünyadan duyu organları ile aldığı izlenimler sonucunda oluşan kavramlar ile duyu organlarından gelen izlenimler yoluyla öğrenilen kavramlara algılanan kavram denir. Dış dünyanın varlıklar ile olaylar arasındaki ilişkileri açıklayan kavramlar betimlemeli kavramlardır. İnsanın zihinsel işlemler sonucu öğrendiği kavramlar da kuramsal kavramlardır (Kaygusuz, 2011:13).

Kavram öğrenmede zihinsel süreçler belli bir sırayı takip eder ve bu sıra değişmez. buna göre düzeyler sırasıyla somut düzey, tanıma düzeyi, sınıflama düzeyi ve soyut düzey olarak ayrılmaktadır (Senemoğlu, 2013:514).

- **Somut Düzey:** bu düzeyde Objenin algılanabilen çevresine dikkat etme, objeyi diğer objelerden ayırt etme, ayırt edilen objeyi, aynı kapsam ve durumda bir başka zamanda da görüldüğünde hatırlama gibi kavram öğrenmek için zihinsel işlemler yapılmaktadır.

- **Tanıma Düzey:** bu düzeyde Objenin algılanabilen çevresine dikkat etme, objeyi diğer objelerden ayırt etme, ayırt edilen objeyi hatırlama, objeyi farklı ortam ve durumda gördüğünde de aynı obje olduğuna ilişkin genelleme yapma ve genelleme yapılan objeyi hatırlama gibi kavram öğrenmek için zihinsel işlemler yapılmaktadır.

- **Sınıflama Düzey:** bu düzeyde Objenin bir sınıfına ilişkin en az iki örneğin çok belirgin olmayan özelliklerine dikkat etme, her bir örneği, örnek olmayanlardan ayırt etme, ayırt edilen örnekleri hatırlama, farklı bir kapsam ve durumda karşılaşılan her birörneğin aynı örnek olduğu genellemesine varma, genellemeyi hatırlama gibi kavram öğrenmek için zihinsel işlemler yapılmaktadır.

• **Soyut Düzey:** Bu düzeyde tümevarım işlemleri ve alma işlemleri olmak üzere yapılması gereken zihinsel işlemler iki grupta toplanmıştır.

Çocuklar, kavramları tam anlamıyla öğrenmeden önce, nesnelere eşlemeyi ve ayırt etmeyi öğrenirler. Çocuklar ilk olarak eşleme ve ayırt etme düzeyini tamamlarlar. Daha sonra nesne ve olguların isimlerini öğrendikleri ikinci aşamaya geçmektedirler. İkinci aşamada, çocuk nesnenin ismi söylendiğinde, nesnenin kendisini ya da resmini gösterebilir. Son aşamada ise nesnenin ya da olgunun kendisini ya da resmini gördüğünde ismini söyleyebilir duruma gelir(Vural, 2008:15). Kavram öğrenmeye ilişkin görüşlerde farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Kişilerin yaşları ve bu yaşın sahip olduğu yeterliliklere göre ve kavramın özellikleri kavram öğrenmedeki yöntemi belirlemede etkilidir. Bireyler, öğrendikleri kavramları karşılaştıkları durumlarda kullanabiliyor ve sorunu doğru çözebiliyorsa kavram doğru öğrenilmiş demektir (Kaygusuz, 2011:17).

Kavram öğrenme zihinde bilgi oluşturmayı sağlayan bir kategorizasyon sistemine sahiptir. Uyarılar belli özelliklere bağlı olarak ayrıştırılmaktadır. Novak ve Gowin öğrenmenin bireylere özgü olduğunu öne sürmektedir. Tamamen benzerlik gösteren bir biçimde bilgi oluşturma süreci gerçekleştiği takdirde “ezbere öğrenme” durumu söz konusu olmaktadır. Bu duruma ek olarak, bilgi ve kavramların edinimi ve iletilmesi arasında doğrudan bir ilişki gözlemlenebilir (Köksal, 2006:114).

Kavramların öğretim süreci belli başlı alışılmış yöntemlere sahiptir:

- Kavrama dilsel olarak karşılık gelen kelimenin öğrenciye verilmesi,
- Kavrama ait sözel bir anlatı yapması,
- Anlatımın kuvvetlenebilmesi amacıyla kavramı niteleyen özelliklerinin ve ayırt edici özelliklerinin belirtilmesi,
- Öğrencinin kavramla örtüşen ve örtüşmeyen örneklemeler yapmasını sağlamak.

Bu aşamalardan oluşan yöntem, kavramların öğretilmesi hususunda tamamlayıcı etkiye sahip olmamaktadır. Öğretilmesi hedeflenen kavramlara karşılık

her zaman net bir tanımlama yapılamaması durumu bu yöntemsel problemleri oluşturmaktadır. Bu ve buna benzer bir çok nedenden ötürü yöntem etkili öğrenme biçimleri söz konusu olduğunda yetersiz kalmaktadır (Korukcu, 2007:24). Kavramların öğretilmesi hususunda algı kavramı da önemli bir yer edinmektedir.

Sonuç olarak, kavramsal oluşum kurgu ve nesnelere dair bir soyutlaştırma biçimidir. Kavramsal kazanım ise bu soyutlaştırma sürecinin sonucu olarak oluşturulan ürün ve ürüne bağlı olgulara iletilmesidir. Bahsi geçen süreçte davranışsal farklılaşma ile örgün eğitim etkisinin birleşmesi durumu kavram kazanma gelişimi adına önemli etkiler içermektedir (Akyürek, 2004:70-73).

Kavramları öğrenme kuramlara dayalı bir farklılık içermektedir. Her bir kuram kavramları öğrenmek üzerine farklı yöntemleri göz önünde bulundurmaktadır. Buna bağlı olarak kuramlar öğrenme açısından tekil olarak yetersiz kalmaktadır. Aşağıda kuramlar farklı başlıklar altında değerlendirilmiştir (Taşan, 2018:-17).

a. Davranışçı Öğrenme Kuramları

Davranışçı yaklaşım ilk olarak J. B. Watson ismi aracılığı ile gündeme gelmiştir. Bunun yanısıra John Locke felsefi, Ivan Petroviç Pavlov fizyolojik, E. L. Thorndike ile beraber B. F. Skinner, Hull ve L. L. Benard psikolojik alt yapısını kurgulamıştır (Ersanlı, 2005:183). Öğrencinin davranışçı kuram söz konusu olduğunda kendi kullandığı sesleri kullanması bu şekilde ifade edilmekte, bunun yanı sıra sözcükleri öğrenmesi diğerine göre kompleks bir durum olarak görülmektedir. Öğrencide sözcük öğrenimi iki biçimde açıklanır. Bunlar klasik koşullanma ve edimsel koşullanma olarak ifade edilmektedir. Ses bilgisine bağlı biçimlendirmeye dayalı olan edimsel biçimleme kuralının, sözcük gelişiminde etkisi görülmektedir. Örnek olarak bir çocuğun dedesi ile aynı ortamda bulunması ile ürettiği sestene türeyen “dedede” gibi sözcükler reaksiyon görüp sözcük gelişimini pekiştirmesi gösterilebilir (Topbaş, 2005:33).

Hull, çağrışımlı süreçler için öğrenmenin kavramsal öğrenimin yönetimini sağladığını iddia eder. Kuram, uyarıcı ve tepki bağlarının oluşmasıyla kavramsal öğrenmenin gerçekleşmesi üzerinedir. Çocuk, aldığı her reaksiyon ile var olan

uyarıcı-tepki bağlarını güçlendirir ve bunlara ek olarak yeni bağlar oluşturur. Sürece bağlı olarak yeni ilişkiler örüntüsü oluşturmak için deneme yanılma yolunu kullanır ve sonucunda kavramlar ve örnekler örüntüsünün ilişkisini kurar. Kurgu ve nesnelere belli özelliklerle gruplandırılarak çağrışımı kolaylaştırır. Dille ifadesi ile de birleştirilerek öğrenilen kavramlar, bu yolla tanımlanır. Benzeştiren ve ayırıştırıcı özellikler açıklanabilir hale gelmekte ve karşılaşılan her yeni kavram bu kanalla sınıflandırılabilir (Akyürek, 2004:80-81).

b. Bilişsel Öğrenme Kuramları

Piaget'e göre, çocuk zihinsel yapısı, yetişkin zihinsel yapısından öğrenme bağlamında farklılık göstermektedir. Çocukluk ile yetişkinlik, bir küçüklük büyüklük oranı değil, birbirinden farklı algı biçimlerine sahip iki durumdur (Charles, 2003: akt, Serhatlıoğlu, 2006).

Zihinsel gelişim Piaget'e göre, doğumla başlar ve edinilen her tecrübe ile gelişim gösterir. Her birey, karşılaştıkları olay ve çevre ile etkileşimlerinin bir sonucu olarak gelişim gösterir. Bu zihinsel gelişim yalnızca sosyal geçiş sonucu olmakla kalmayıp, ayrıca olgunlaşma ile de gerçekleşmektedir. Sosyal geçiş, bireyin toplumsal kültürü edinimi ile sağlanır. Bu edinim, çocuğun ailesi, arkadaşları ya da diğer çevre ile olan paylaşımları ile meydana gelir. Olgunlaşma hali ise bireyin sosyal, psikolojik ve fizyolojik gelişimine bağlıdır (Küçükkaragöz, 2004).

Piaget zihinsel gelişimi dört dönemde incelemiştir. Bunlar:

1. Duyusal- motor (sensory-motor) dönem (0- 1. 5 yaş/ 0- 2 yaş).
2. İşlem öncesi (preparational) dönem (1. 5 yaş- 6 yaş/ 2- 7 yaş).
3. Somut işlemler (concreteoperational) dönemi (6- 12 yaş/ 7- 11 yaş).
4. Soyut işlemler (formaloperational) dönem (12- 18 yaş/ 11- 18 yaş).

Çalışmamızı ilgilendiren İşlem öncesi dönem 2-7 yaş arasını kapsar ve bu evrede çocukta sembolik düşünce yeteneği gelişmiştir. Bu dönemde herhangi bir oyun, bir oyuncak zihinsel bir sembol yerine geçebilir. Ancak bu semboller işlem yapabilecek düzeyde değildir ve henüz öznel ve nesnel ayrımını yapamazlar. Bu

dönemde egosantirik (benmerkezci) düşünce hâkimdir ve tek yönlüdür. Zihinsel olarak başkalarının bakış açılarını kavrayamazlar bu durum da benmerkezci oluşlarından kaynaklanmaktadır. Bir probleme birden fazla çözüm yolu bulamazlar çünkü çok yönlü düşünemezler. Benmerkezcilikten kaynaklanan bir diğer kavram ise paralel oyundur. Paralel oyun çocuklar yanyana oynarken birbirleriyle oynamaması demektir. Aynı durum çocukların konuşmalarda da görülür. Çocuklar bu dönemde toplu monolog adını verdiğimiz konuşma yaparlar. Toplu monologda farklı konularda konuşulur, ama söylediklerinin ilgisiz olduğuna dikkat etmezler. Bir önceki dönemde nesne devamlılığı kazanılmıştır ve çocuk artık bu dönemde kişilerinde sürekli olduğunu anlar. Nesnenin korunumu ilkesi henüz kazanılmamıştır. Bu dönemde çocuklar, nesnelere nasıl görüldüğüne bakarlar. Piaget ‘deneyleri’nde, çocukta madde, ağırlık ve hacim kavramlarını araştırmış ve bunlarla ilgili deneyler yaparak çocuklara sorular yönelmiştir. Bu deneylerin sonucunda 2–7 yaş arası çocukların çoğunlukla şekil değişikçe maddenin ve ağırlığın değiştiğini düşünürlerken, görsel algıya göre düşüncelerinin değiştiği görülmüştür. Bu dönemin önemli sorunlarından biri de tersine çevrilemezliktir. İşlem öncesi dönemde çocuk, aynı anda birden fazla etken üzerinde düşünemez. Özelden özele akıl yürütme işlem öncesi dönemdeki çocuklarda görülen başka bir özelliktir. Bu dönem çocukları maddeleri tek ve belirgin özellikleriyle sınıflandırabilirler. Örneğin rengine göre veya şekline göre gruplama yaparlar. Hem şekil hem renk gruplamasını aynı anda yapamazlar. Cansız olan nesnelere yaşam öğelerini yüklemeye animizm denir. Bu dönemdeki çocukların büyük bir kısmı ayrıntıları dikkate almaz ve genel olarak algılar. Bu durumun neticesinde obje ve kavramları alakasız şekilde bütünleştirirler. Bu duruma bütünleştirme denir. Bu dönemde çocuklarda dil ve kavram gelişimi için zenginleştirilmiş bir oyun ortamı oluşturulmalıdır (Aral ve diğ., 2001: Köksal Akyol, 2002: Yavuzer, 2003: Newman, 2003: Bacanlı, 2005).

Bilişsel öğrenme kuramlarında öğrenmenin temelinde zihinsel süreçler vardır. Kişinin zihni yapılarında olan farklılaşmaya öğrenme denir. Bilişsel değişimin amacı davranışlarda değişmeyi ve yeni davranışlar edinmeyi sağlar (Senemoğlu, 2001 :263). Bilişselciliğe göre öğrenme: öğrencinin bildiğine nasıl ulaşabildiği ve onun neyi bildiğidir. Temel olan ilgi davranışçılıkta olduğu gibi dış etmenlere

yönelmemiştir. Öğrencinin içselliğini kullandığı bilişsel süreçlere yönelmiştir (www.sirinkaradeniz.com/dersler/kuram.pdf. Erişim tarihi:10/02/2018).

Öğrenilen her yeni şey daha önce öğrenilmiş olan öğrenmelerin üzerine eklenmektedir. Sahip olunan hipotez doğru ya da yanlıştır. Kişi sürekli olarak hipotezi test eder, dener, geliştirir ve değiştirir (Akyürek, 2004:83). Kişi uyarıcılara karşı dikkatlidir. Uyarıcıları algılar ve bunları belleğinde saklar. Bilginin kodlanması ile uzun süreli belleğe geçer. Bilginin geri getirilmesini kolaylaştıran şeyler kodlama, çevre ve uyarıcıların zengin olması ile ilgilidir. Bu etkenler ne kadar zengin ise hatırlama da o kadar kolay hale gelecektir. Öğrenme ürünlerinin çeşidi de bu durumu etkileyenlerdendir (Senemoğlu, 2001 :332). Bilişsel öğrenmenin gerçekleşmesinde hipotezin test edilmesi önemli role sahiptir. Kişi çevresinde bulunan uyarıcıların doğrudan kontrolü altında değildir, kişi yaşadığı olayları anlamlandırır. Kişinin herhangi bir yöntem ya da hipotezi seçmesi onun geçmişi öğrenmesi ile belirlenmez. Kişinin o andaki ilgilerini ve çeşitli alternatiflerin etkileşiminden belirlenir. Bu sebeple kavram öğrenmedeki süreçler yalnızca bağ kurma olarak adlandırılmaz. Ferd aktif olarak hipotez geliştirir ve bu hipotezleri devamlı olarak test eder. Bu şekilde kavramları öğrenmiş olur (Akyürek, 2004:54).

Öğrenmede algı önemli bir yere sahiptir. Algı içsel olarak yorumlanarak kavramları anlamlandırmaya yarar. Kişinin sınıflama yaparak kavramları öğrenmesine olanak sağlayan genelleme ve ayırt etmedir. Kavram öğrenmelerinin niteliğini artıran gelişimin ilerlemesi ile olur. Yaşamın niteliği kavram öğretiminde etkilidir. Gelişme ile beraber kavramlar daha esnek ve daha soyut şekle gelir (Akyürek, 2004:86).

Kavram oluşturma konusunda farklı düşüncelere göre bazı kuramlar vardır. Bunlar şöyledir: (Şimşek, 2014:15-16).

a. Özellik Soyutlama Kuramı: Bu kuram en eski ve geleneksel bir görüştür. Bu kurama göre kavramlar, yaşantı sürecinde çevrede bulunan farklı uyarıcılardaki ortak özelliklerden soyutlanarak oluşturulur. Bu görüşe göre, kavram öğrenme kavramın tanımlayıcılık özelliğini öğrenmedir. Çoğu kavramın nasıl oluştuğunu

açıklama konusunda bu kuramda eksiklikler görülmüştür. Her kavramın çok iyi tanımlanacak bir kriteri olmamasından dolayı böyle görülmüştür.

b. Prototip Oluşturma Kuramı: Kuramın kurucusu Rosh'tur. Rosh'a göre bazı örneklerin diğerlerine göre kavramı daha iyi temsil ettiğini savunmuştur. Bu örneklere ise “prototip” adını vermiştir. Bu kuramda renkler, kuşlar gibi bazı kategorilerin örnekleri ile kavramlar oluşturulur. Yeni oluşan uyarıcılar prototipler ile karşılaştırılmaktadır (Akyürek, 2004:76-77). Örneğin kuş: uçabilen, ses çıkarabilen bir hayvandır ancak deve kuşu uçamaz, baykuş ses çıkaramaz. Rosch'a göre “kuşluk” bazı hayvanların sergilediği özelliklerdir. Bu özellikleri taşıyanların bir kısmı kuş ailesinin ez uzak üyesi olmakta bazıları ise çokça özellik taşıdığı için örnek üye sayılmaktadır (Arkonaç, 1993:305).

c. Örnekleyici Kuram: Kavramların özel bir örneği hafızada depo edilir. İnsanlar soyutlama yapmadan özel örnekleri depolar ve yeni örnekleri sınıflandırırken bu örneklerden faydalanır.

d. İhtimalci Görüş: Kavramların yeterli olacak miktarda özelliği kritik toplama ulaşmak amacıyla bulunmalıdır. Bir kategori yargısına ulaşabilmek için kritik toplam yeterli olan sayıyı gösterir. Bu sayıya ulaşıldığı zaman kavramın tanımına da ulaşılmış olur.

Bu görüşlerin hepsi, ileriye attıkları düşüncelere dayanarak kavram oluşumunu değişik biçimlerde ifade etmişlerdir. Hem fikir oldukları nokta kavramların kültürün etkisiyle değişik şekillerde tanımlanabileceğidir. Özellikle nitelikleri kapalı olan soyut kavramları tanımlamak ve sınıflamak değişik biçimlerde gerçekleştirilmektedir (Akyürek, 2004:78-79).

1.4.3. Kavram Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler

Kavram öğrenme öğretim değildir. Kavram öğrenme, öğrenme merkezli yaklaşımla incelediği vakit, bütün öğrenme yöntemlerinin, edimsel koşullanma, anlama (bellek süreci ve bilgi işlem) ve problem çözme yöntemleri bir bütünlük içinde kullanıldığı anlaşılabilir. Kavram öğrenmeye öğretim açısından bakarsak,

öğretimin yöntemi tek başına bir ehemmiyet taşımaz. Kavram öğrenmenin nasıl bir süreç olduğunu ve hangi şartlarda gerçekleşebildiğini öğretmenin anlamış olması gerekir. Öğretmen öğrencinin yapısına uygun olacak şartları hazırlamalı ve bunları uygulamalıdır. Öğretmen tek bir yönetime bağlı kalmamalıdır (Ülgen, 2001:56).

Kavram öğrenmeyi etkileyen etkenleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Akyürek, 2004:60-31).

- Kavram öğrenmede önemli etmenlerin başında yaş gelir. Yaş ilerledikçe olgulaşma ile birlikte öğrenmenin niteliği de artar. Kişinin yeni deneyimler kazanması ile öğrenmenin niteliği de gelişecek ve değişecektir.

- Kavram öğrenmede etkili olan etmenlerden zekâ ve bellek, öğrenme kapasitesini etkilemektedir. Zekanın seviyesi ile karmaşık kavram öğrenme becerisi arasında ilişki vardır.

- Dikkat ve odaklanma kavram öğrenmeyi etkileyen etmenler arasındadır. Kişideki dikkat süresi, dikkati bozuklukları kavram öğrenmeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Kişinin duyguları öğrenme tecrübesi ile birlikte dir. Duygular öğrenmeyi artırıcı ya da azaltıcı etki edebilir. Kaygı düzeyinin az ya da çok olması öğrenmeyi olumsuz yönde etkileyecektir.

- Kavram öğrenme sürekliliği olan bir öğrenmedir. Bellek ise, devamlılığı olan öğrenmelerin kalıcılığını etkileyen bir değişkendir. Aynı zamanda bellek öğrenmelerin yoğunluğunu da etkilemektedir. Uzun süreli bellekte bulunan bilgi, kısa süreli belleğe etki etmektedir.

- Kişinin ön öğrenmeleri kavram öğrenmeye etki eder. Ön öğrenmelerin yeni öğrenmelerle uyuşması ya da uyuşmaması kişinin dikkatini etkileyecektir. Kişinin tecrübeleri yeni kazanacağı bilgi ve becerilerde önem taşımaktadır.

- Kavram öğrenme de önemli olan değişken zamandır. Kişinin öğrenmeye ayırdığı vakit onun öğrenmesine etki edecektir.

- Kavram öğrenmede çevrenin özellikleri de önemli olan etkenlerdendir. Uyarıcıların zenginliği kavram öğrenmeyi etkilemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmamız 5 ve 6 yaş aralığında olan çocukların dini ve ahlaki kavramları algılama durumlarını ortaya koymak için ele alınmıştır. Çalışmanın önce bu konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiştir. Kavramlar üzerinde durulmuş ve öğrenme ile ilgili bilgiler ışığında 5 ve 6 yaş aralığındaki çocukların bedensel ve ruhsal gelişimleri anlatılmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili olarak farklı görüşlere yer verilerek objektiflik ilkesi benimsenmiştir. Bu yaş çocukların özellikleri belirtildikten sonra mülakat tekniği kullanılarak sorular yöneltilmiştir. Belirlenen sorular üzerinden toplamda 20 çocuğa açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Bu bağlamda hiçbir sınırlama olmaksızın cevap vermeleri sağlanmıştır. 5 ve 6 yaş aralığındaki mülakata katılan çocukların kendilerini iyi ifade edebilmeleri için sınıfta en rahat oldukları serbest zaman etkinliği süresi tercih edilerek onlara rahat bir ortam sağlanmıştır. Sonuç itibarıyla soru sorma ve cevap alma zamanları sohbet ve eğlence ortamı içerisinde geçmiş ve sorularda esneklik tanınmıştır.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın kuramsal çerçeve içerisinde öncelikle literatür taramasına yer verilmiştir. Bulgular ve yorumlar bölümünde nitel olarak mülakat tekniği ve sohbet kullanılmıştır. Çocuklara çeşitli sorular yöneltilerek ile verilen cevaplar sırası ile herhangi bir yorum yapılmadan yazılmıştır. Ardından bulgulara yönelik yorumlara yer verilmiştir.

2.3. Araştırmanın Yürütüldüğü Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini farklı sosyo-kültürel düzeylere sahip 5 ve 6 yaş grubundaki çocuklar oluşturmaktadır.

Araştırmamızın 6rneklemi ise Konya ilinin Karatay ilçesinde yer alan ‘‘Karatay Birol Polat İlkokulu Anasınıfı C şubesinde eğitim g6ren 5 ve 6 yaş grubundan toplam 20 6ocuğa m6lakat uygulanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmamız sohbet tarzında soru ve cevap y6ntemi ile yapılmıştır. Sorulara verilen cevaplar sırası ile maddeler halinde d6zenlenmiştir. 6ocukların algı d6zeylerini daha iyi tespit edebilmek i6in verilen cevaplara g6re sorular genişletilmiş ve ek cevaplara da yer verilmiştir. Sonucunda bulgularla ilgili yorumlar yapılmış ve 6nerilerde bulunulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

Bulgular ve yorumlar bölümünde mülakat görüşmeleri sonucunda 5 ve 6 yaş aralığındaki çocukların kavramları nasıl algıladıklarına dair tespitlere yer verilmiştir. Araştırmamız Konya'nın Karatay ilçesinde bulunan Karatay Birol Polat İlkokulunda eğitim gören çocuklara yapılmıştır.

Konya ili Karatay ilçesi genellikle muhafazakar yapıya sahip bireylerin yaşadığı bir ilçedir. Karatay ilçesi genel manada dini ve ahlaki değerlerin oturmuş olduğu bir yapıya sahiptir. Çocuklara yöneltilen sorulardan alabildiğimiz cevaplara göre hepsinin babası bir meslek sahibidir. Anneleri ise ev hanımıdır. Çocukların babaları çoğunlukla üniversite ve lise mezunudur. Anneleri ise genellikle ilkokul ve ortaokul mezunudur. Bazı öğrencilerin ebeveynleri babaanne ve dede ile yaşamaktadır. Bu durum ise çocukların gelişimini olumlu yönde etkileyen unsurlardan biridir. Görüşmeleri yaptığımız çocukların öğretmenlerinin şahsım olması konunun çalışılmasını kolaylaştırmıştır. Çocuklar da aynı şekilde genel anlamda dini hassasiyetlere sahip bireylerdir. Karakter gelişimi, çocukların dini ve ahlaki eğilimleri okulda kavramlarla verilen değerler eğitimi ile kısmen karşılanmaktadır.

Araştırmayı yürütüldüğü öğrenci grubunu farklı sosyo-kültürel düzeylere sahip Konya ilinin Karatay ilçesinde yer alan Karatay Birol Polat İlkokulu Anasınıfı C Şubesinde eğitim gören 10 kız 10 erkek eğitim gören toplam 20 çocuk oluşturmaktadır. Sorularımıza cevap veren öğrenci isimleri çalışmamızda belirtilmemiş olup her öğrenci için çeşitli kodlamalar kullanılmıştır. Kız öğrenciler için "K" yapılırken erkek öğrenciler için "E" kodlaması yapılmıştır.

Her öğrenci için 1'den 20'ye kadar numaralandırma yapılmıştır.

Öğrencilerin yaş grubu belirtilirken 5 ve 6 olarak kodlama yapılmıştır.

örneğin 5 yaşındaki 1 numaralı kız öğrenci için Ö1, K,5 kodlaması kullanılırken 6 aşındaki 2 numaralı erkek öğrenci için Ö2, E,6 kodlaması yapılmıştır.

3.1. “Allah” Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları

Konya İli Karatay ilçesinde Karatay Birol Polat ilkokulunda eğitim gören 5 ve 6 yaş çocuklar ile yapılan görüşmelerde onlara sorulan ilk soyut kavram “Allah” kavramıdır.

Allah kavramı hakkında sorduğumuz sorular kapsamında sorular kısaca bu kavramı açıklamaya çalıştık. Yapılan görüşmelerde Allah kavramı ile ilgili sorduğumuz sorular genel olarak şu şekildedir:

Allah denildiğinde ilk aklına neler geliyor? Allah sence nasıl bir varlıktır?

Allah bir şekle benziyor mu? Ya da neye benziyor olabilir? Allah’ın hiçbir şeye benzemiyor olabilir mi?

Allah’ın nerede yaşadığını biliyor musun?

Allah’ın varlığına nasıl ve neden inanıyorsun? Allah bizleri niye yaratmıştır ve bizden neler yapmamızı ister? Allah’a karşı hissettiğin duyguların nelerdir?

Bu sorular çocukların verdikleri cevaplara göre şekillenmiştir. Çocukların kendilerini ifade etmesini kolaylaştırmak için açık uçlu sorular sorulmuş ve görüşmeler sohbet tarzında yapılmıştır.

5 ve 6 yaş çocukların bu sorulara verdikleri cevaplar şöyledir:

Ö1, E,5

“Allah babalardan bile daha güçlüdür.”

“Babaya benzer. Elleri ayakları vardır ama büyüktür.”

“Allah’ı çok severiz.”

“Kulakları kocamandır. Her şeyi duyar.”

“Allah büyük kocaman evinde yaşar”

Ö2, E,5

“Allah insanlara benzer ama insanların büyüğüdür.”

“Allah’ın bir evi vardır ama biz bilmeyiz.”

“Allah büyük olduğu için bazen korkarız.”

“Allah’ı çok sevmemiz gerekir.”

Ö3, E,6

“Allah insanlara benzemez O biraz değişiktir.”

“Korkunç değildir ama büyüktür.”

“Bizi çok sever.”

“Kötülük yapanları sevmez.”

“Allah’ın kendi mağarası vardır orada yaşar.”

Ö4, K,5

“Allah bulutların üstünde yaşar.”

“Sevimli bir dedeye benzer.”

“Ama büyük kocaman bir dededir ve pamuk gibi sakalları vardır.”

“Biz onu çok severiz. O bize anne baba verdi. Her şeyi verdi.”

Ö5, K,6

“Allah denilince yeşil renkli kocaman birisi geliyor aklıma”

“Evi var ve evinde tek başına yaşıyor.”

“Çocukları yok. Annesi babası yok.”

Ö6, K,6

“Allah çok iyi birisidir ve iyilikler ülkesinde yaşar tek başına.”

“Bizden iyilik yapmamızı ister.”

“İnsana benzer ama kocaman elleri vardır.”

Ö7, K,6

“Allah deyince aklıma cennet geliyor.”

“Çok güzel evlerin olduğu, her şeyin olduğu kocaman bir evde tek başına yaşar.”

“Allah pamuk dedeye benzer.”

“Allah çok iyi birisidir onu üzmemeliyiz.”

Ö8, K,5

“Allah cennette peygamberlerin yanında yaşar.”

“Allah’ın annesi babası çocukları yoktur. Tek başına yaşar.”

“Allah beyaz renkli büyük bir insana benzer.”

“Allah’ı çok sevmeliyiz.”

Ö9, E,6

“Allah bizi yaratmıştır ve bişeye benzemez. İnsanlardan farklıdır biraz değişiktir.”

“Sevimli bir arkadaş gibidir.”

“Allah cennette yaşar.”

Ö10, K,6

“Allah bulutların üstünde tek başına yaşar.”

“Bulutların üzerinden bazen yağmur yağdırır, bazen kar yağdırır.”

“Allah insanları çok sever. Hep iyilik yapar bize”

“Allah her yerde yaşar.”

Ö11, K,6

“Annem Allah’ın her yerde yaşadığını söyledi ama anlamadım. Büyük birisi nasıl her yerde yaşar bilmiyorum.”

“Allah bize her şeyi vermiş o yüzden onu çok sevmeliyiz.”

“Allah hiç kimseye benzemez onu biz göremeyiz.”

Ö12, K,6

“Allah camide yaşar ama biz camiye gittiğimizde onu göremeyiz. Çünkü o görünmez.”

“Allah hiçbirimize benzemez. Göremediğimiz için onun neye benzediğini bilmiyorum.”

“Allah’a dua ederiz.”

Ö13, K,5

“Allah çok güzel ve çok büyük birisidir.”

“Allah kocaman bir insana benzer ama biz onu göremeyiz.”

“Bizi Allah yaratmıştır ama nasıl yarattığını bilmiyorum.”

“Allah mis gibi kokar.”

“Allah’a dua ederiz ve onu çok severiz.”

Ö14, E,5

“Allah Kabe’de yaşar. Kabe Allah’ın evidir.”

Allah kocaman bir iyilik perisine benzer ama ben hiç görmedim. Annem, Allah görünmez dedi.”

“Allah’ın evi Kabe’dir ama Allah her yerde yaşar.”

“Allah kötü insanları görünce üzülür.”

Ö15, E,6

“Allah hiçbir şeye benzemez. Allah görünmez. O bizim kalbimizdedir ve bizi hep görür.”

“Allah her yerde yaşar ama biz onu göremeyiz.”

“Görmediğim için neye benzediğini bilmiyorum.”

Ö16, E,6

“Bence Allah beyaz bir buluta benzer. Bazen yeşilde olabilir. Allah’ın evi bulutların üzerindedir ve kocamandır.”

“Allah bizi çok sever bizde onu çok severiz.”

“Yaramazlık yaparsak Allah üzülür ve bize cenneti göstermez.”

Ö17, E,6

“Allah Kabe’de yaşar.”

“Allah bizi yaratandır. Bize yiyeceklerimizi, içeceklerimizi, giyeceklerimizi verendir.”

“Neye benzediğini bilmiyorum ama Allah çok büyüktür.”

Ö18, E,6

“Allah kocaman bir insana benzer. Vücudu büyüktür ve kötü olan herkesi dövebilir. İyi olan herkesi de kötülüklerden korur.”

“Allah camide yaşar ama ben hiç görmedim.”

“Allah bizden hep iyilik yapmamızı ister.”

Ö19, K,5

“Allah gökyüzünde yaşar. Evini biliyorum.”

“Allah’ın bir sürü ismi varmış annem onları ezberliyor.”

“Allah iyi birisidir onu çok severiz.”

“Bizi Allah yaratmıştır.”

Ö20, K,5

“Allah, babalardan ve amcalardan daha büyüktür.”

“Çok güçlüdür ve istediğini yapabilir ama kötü şeyler hiç yapmaz. İyi insanları çok sever.”

“Allah kalbimizde yaşar.”

“Kalbimizde yaşadığı için onu göremeyiz ama hep hissederiz.”

“O beni sevdiği için ben de onu severim”

5 ve 6 yaş aralığındaki çocukların “Allah” sorusuna verdikleri ortak cevaplar arasında Allah’ı ailesinden öğrendiklerine göre onun güzel ve sevilen bir şey olduğunu, cennette yaşadığı, bulutların üzerinde yaşadığı kendi evinde yaşadığı gibi cevaplar alınmıştır. Çocukların verdikleri cevaplardan Allah’ın insanları yarattığı ve sevdiği gerçeğinin farkında olduklarını görmekteyiz. Onun beni sevdiği için bende onu seviyorum cevabı O’nu sevmemiz ve iyi olmamız gerektiğini bilmektedir.

Allah kavramı hakkında akıllarına ilk gelen kavramlar büyüklük, yücelik, güç, kudret, iyilik, sevgi, yaratıcılık, güzelliştir. Allah’ın görüntüsüne dair sorularımız doğrultusunda çocukların içerisinde baba ve dedeye benzettiği, bazısının fikrinin olmadığını, bazısının ise insana benzettiği görülmektedir. Buradan çıkan sonuç 5 ve 6 yaş çocuklarda Allah kavramı soyuttur fakat çocuklar bu durumu somut olarak algılanmaktadır. Fakat çocuklardan bazıları Allah’ı somut bir varlığa benzetmekle birlikte Allah’ın aslında bu varlıklardan münezze olduğunu dolaylı olarak ifade etmişlerdir. Hatta 6 yaş grubu çocuklardan biri Allah’ı “güzel ve sevilen bir şey” şeklinde ifade etmiştir.

Allah’ın nerede yaşadığına dair soruya verilen ortak cevaplarda cennette, gökyüzünde, bulutlarda ve evinde cevabını vermiştir. Bazıları ise Allah’ın her yerde olabileceğini söylerken, bazıları ise gökyüzünün de yaşayan bir varlık olarak veya yukarıda bulutların içerisinde yaşadığını ifade etmiştir.

3.2. “Melek” Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları

Allah kavramından sonra bir başka soyut kavram olan melek kavramını Karatay Birol Polat İlkokulunda eğitim gören 5 ve 6 yaş çocukların nasıl tasavvur ettiğine dair görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

5 ve 6 yaş çocuklarına melek kavramı ile birlikte şeytan kavramı da sorulmak istendi fakat bu yaş grubundaki çocukları olumsuz etkileyebileceği düşünülerek sorulmadı. Bu sebeple sorularda sadece melek kavramı ile ilgili olanlar ve iman

esaslarından biri olan meleklerle iman konusu ve melek kavramı 5 ve 6 yaş çocuklara şu sorularla sorulmuştur:

Meleklerin görüntüsü sence nasıl olabilir? Melekler herhangi bir şeye benziyor olabilir?

Meleklerin işi var mıdır varsa ne iş yaparlar?

Konya İli, Karatay ilçesinde yer alan Karatay Birol Polat İlkokulu anasınıfı c şubesinde eğitim gören 5 ve 6 yaş çocukların bu sorulara verdikleri cevaplar şu şekildedir:

Ö1, E,5

“Melekler çok iyidir iyilik yapan insanların iyiliklerini yazarlar.”

“Melekler uçan bir arıya benzer.”

“Bizim omuzlarımızda yaşarlar ama görünmezler”

Ö2, E,5

“Melek Allah tarafından iyilik yapsınlar diye yaratıldı.”

“Melekler görünmez ama bence tatlı sevimli çocuklara benzerler.”

“Meleklerde her yerde yaşar ama görünmezler.”

Ö3, E,6

“Melekler kelebeğe benzer. İstedikleri yere uçarlar.”

“Onların evi yoktur. İnsanlar arasında uçarak yaşarlar.”

“İnsanlara iyilik yaparlar. Kötü hiç melek yoktur.”

“Allah onları iyilik yapmakla görevlendirdi.”

Ö4, K,5

“Melekler bizim sağ ve sol omzumuzda yaşarlar. Birisi iyilik yaptığımız yazar birisi kötülük yaptığımızda yazar.”

“Kanatları olan ve ellerinde sopası olan bir insana benzer. Çizgi filmde gördüm. Ama gerçekte görmedim.”

Ö5, K,6

“Meleklerin küçük sevimli evleri var ve orada yaşarlar.”

“Bazı melekler büyük bazı melekler küçüktür.”

“4 tane büyük melek var ama isimlerini bilmiyorum. Yazın öğrenmiştim ama şimdi unuttum.”

“Kanatlı bir insana benzer.”

Ö6, K,6

“Melekler renkli bir kelebeğe benzer ve görünmez.”

“İnsanların yanında yaşarlar. Uyurken dua edersek sabaha kadar başımızda bizi beklerler.”

“Melekleri Allah yaratmıştır. İnsanlara iyilik yapmakla görevlendirilmiştir.”

Ö7, K,6

“Melekler dünyanın her yerinde yaşarlar.”

“Hiç görmedim ama bence kelebeğe benzerler.”

“Yağmur yağarken melekler hep aralarda uçar. O yüzden yağmurları melekler taşır.”

“Allah melekleri iyilik yapsınlar diye yarattı.”

Ö8, K,5

“4 Tane büyük melek vardır. Mikail, Azrail, İsrail, Cebrail”

“Bu melekler insanların dostudur ve bunlardan başka daha çok melek vardır.”

“Melekler insanların omuzlarında yaşar ama aynı zamanda uçabilirler başka insanların yanına da giderler.”

Ö9, E,6

“Bence melekler yeşil ve beyaz renkli kelebeğe benziyor.”

“Melekler Allah’ın yardımcısıdır. Allah ne derse onu yaparlar hiç itiraz etmezler.”

“Melekler cennette Allah’ın yanında yaşarlar.”

Ö10, K,6

“Melekler beyaz kuşlar topluluğudur. Bazen ben melekleri uçarken görüyorum gökyüzünde.”

“Melekler bulutların üzerinde evlerinde yaşarlar.”

“Melekler insanlara iyilik yaparlar. İnsanlara yardım ederler.”

Ö11, K,6

“Kocaman kanatları olan anneye benzer.”

“Anneler de aynı zamanda melektir çünkü hep çocukları için iyilik yaparlar. Melekler hep iyilik yapar.”

“Melekler her yerde yaşar, anneleri görebiliriz ama melekleri göremeyiz.”

Ö12, K,6

“Melekleri biz göremeyiz. Beyaz elbiseleri vardır. Kocaman kanatları vardır. Allah’a yardım ederler.”

“Kocaman beyaz renkli evleri vardır. Beyaz yatakları vardır. Ama insanlar onları göremezler.”

“Biz sevap işlediğimizde beyaz deftere yazarlar.”

“Biz günah işlediğimizde siyah deftere yazarlar.”

Ö13, K,5

“Melekler, kanatları olan beyaz atlara benzer.”

“Hem çok hızlı koşar hem de çok hızlı uçar.”

“Gökyüzünde yaşarlar.”

“Allah ne derse onu yaparlar.”

“Melekler çok iyidir.”

Ö14, E,5

“Ölen insanlar melek olup bizim yanımızda uçarlar ve bizi görürler. Biz onları göremeyiz.”

“Benim dedem melek oldu.”

“Biz iyilik yaparsak melek olan insanlar bizi görür ve sevinir.”

“Biz kötülük yaparsak melek olan insanlar bizi görür ve üzülür.”

Ö15, E,6

“Melekleri Allah yaratmıştır. Onlar görünmez.”

“Anne babaları ve çocukları yoktur.”

“Bizim sağ ve sol omzumuzda yaşarlar ve bizim yaşadıklarımızı yazarlar.”

“Bazı meleklerinde başka görevleri vardır. Ama bu görevleri ben bilmiyorum.”

Ö16, E,6

“Melekler kanatlı ve uçan sevimli insanlardır.”

“Allah insanları çok sevdiği için melekleri bize yardım etsin diye yarattı.”

“Nerede yaşadıklarını bilmiyorum. Galiba evleri var.”

Ö17, E,6

“Melekler kollarında kanatları olan büyük bir insana benzer.”

“Her meleğin farklı görevi vardır. Bazı melekler Allah’tan haber getirir. Bazı melekler bulutlardan yağmur taşır, bazı melekler insanlara yardım eder.”

“Melekler Allah’ın yardımcısıdır.”

“Melekler Allah’ın yanında Kabe’de yaşar.”

Ö18, E,6

“İnsanların yanında yaşarlar. Ama biz onları göremeyiz.”

“Kuran okursak namaz kılırsak yanımıza gelir ve bizi çok severler.”

“Yaramazlık yapar ve annemizi babamızı üzersek bizim yanımızdan giderler.”

“Kanatları vardır ve uçarlar.”

Ö19, K,5

“Melekler bizim yanımızda yaşarlar. Bizim zor zamanımızda bize yardım ederler.”

“Melekleri beyaz kuşlara benzetiyorum.”

“Melekler hiç yalan söylemezler ve hiç kötülük yapmazlar.”

“İyi insanlara “Melek gibi” denir.”

“Melekler Allah’ın yardımcısıdır.”

Ö20, K,5

“Melekler bazen cennette bazen gökyüzünde bazen de bizim yanımızda yaşarlar”

“Melek deyince aklıma pamuk geliyor.”

“Allah melekleri iyilik yapsınlar diye yaratmıştır.”

“Dünyada çok melek vardır.”

“Melekler Allah’ın yardımcısıdır.”

Yukarıda melek kavramı ile ilgili sorular çocuklara yöneltilmiş ve 6 yaş grubu çocukların 5 yaş grubu çocuklara oranla daha zengin kelime hazineleri ile kavramı daha detaylı açıkladıkları görülmüştür. Bununla birlikte aynı sorulara verilen cevaplar genellikle aynıdır..

Çocukların verdikleri cevaplardan meleği görmediği halde çevresinde bir çok meleğin bulunduğu ve bu meleklerin bazı görevler için yaratıldığını kendi işlerini

ve Allah'ın işlerini yaptıklarını belirtmişlerdir. Meleklerin iyi olduğunun farkında oldukları verilen cevaplardan anlaşılmaktadır.

Meleklerin özelliklerini genel olarak bilmekle birlikte meleklerin bizleri korumak için yaratıldığını Allah'ın yanında yaşadığını söylemektedirler. Bazı çocukların cevapları içerisinde Meleklerin Allah'a benzetmektedirler. Bazı çocukların için melekler hakkında yeterli bilgi ve algıya sahip olmadığı görülmektedir. Meleklerin Allah'ın görevlerini yerine getiren varlıklar olduklarını bilmekle birlikte onları somut varlıklar olarak düşünmektedirler.

Çocuklar meleklerin görünmez olduğunu ifade etmiştir. Bazısının Allah'ın yanında yaşadığını ve insanları şeytandan korumak için yaratıldığını belirtmişlerdir. Çocuklardan bazılarının meleklerin kendi işlerini ve Allah'ın işlerini yaptıklarını belirtmiştir. Meleklerin görevleri ile ilgili çocuklar ailelerinden ve öğretmenlerinden öğrendikleri kadarıyla bilgilerini paylaşmıştır. Çocuklar meleklerin genellikle koruyucu ve yazıcı özelliklerini ifade etmişlerdir. Meleklerin soyut olan bu özellikleri ise çocuklar tarafından somut kavramlarla açıklanmıştır.

3.3. “Peygamber” Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları

Peygamber kelimesi “Allah'tan haber getiren” anlamına gelmektedir.

5 ve 6 yaş çocukların bazılarında “peygamber” kavramı özet olarak açıklanmaya çalışıldı. Yapılan görüşmelerde bu kavram ile ilgili sorulan sorular şunlardır:

Peygamber hakkında ne biliyorsun ve ne düşünüyorsun?

Peygamberlerin özellikleri nelerdir ve bizden farklılıkları var mıdır varsa nelerdir?

Peygamberler neler yapmışlardır?

Konya İli, Karatay ilçesinde yer alan Karatay Birol Polat İlkokulu Anasınıfı C şubesinde eğitim gören 5 ve 6 yaş çocukların bu sorulara verdikleri cevaplar şu şekildedir:

Ö1, E,5

“Peygamber demek Allah’ın en yakın arkadaşı demektir.”

“Peygamber bir insandır ama ben hiç görmedim.”

“Kötülük yapan insanları uyarır.”

“Sakallı olur ve elinde teşbih vardır”.

Ö2, E,5

“Peygamberimizin Adı Muhammed’dir. Biz onu çok severiz. Benim abimin adı da Muhammed. Annemle babam peygamberimizi çok sevdiği için adını koymuş.”

“Peygamberimiz insana benzer ama bilmiyorum tam olarak.”

Ö3, E,6

“Peygamberler bize Allah’tan haber getirir.”

“Gül gibi çok güzel kokarlar.”

“Hiç kötülük yapmazlar.”

“Peygamberimizi çok severiz çünkü çok iyi bir insan ve hiç kötülük yapmaz.”

“Allah en çok peygamberi sever.”

Ö4, K,5

“Yazın camide peygambere benzeyen birini gördüm.”

“Beyaz sakalı vardı ve çocuklara şeker dağıttı.”

“Bence peygamberler iyi insanlar. İnsanlar yardım ederler.”

Ö5, K,6

“Herkesin bir peygamberi var. Bizim peygamberimiz adı Muhammed Mustafa’dır.”

“Bazı kötü insanlar peygamberimize kötülük yapmışlar ama peygamberimiz onlara hep iyilik yapmış.”

“Peygamberimizin de aynı bizim gibi çocukları var.”

Ö6, K,6

“Peygamberimizin bir kızı varmış. Onun adı da Fatma’yımış benimki gibi.”

“Yani peygamber demek iyi bir baba demek.”

“Peygamber iyilik yapar ve hiç kimseye bağırılmaz.”

Ö7, K,6

“Peygamber deyince aklıma elinde pamuk şeker olan bir dede geliyor.”

“Peygamberleri Allah yaratmıştır.”

“Peygamberimizin de evi var ama uzakta olduğu için biz hiç gitmedik.”

Ö8, K,5

“Peygamberler camide yaşarlar ve orada Kur’an okurlar.”

“Çocukları severler.”

“Onlarda bizim gibi insan ama iyi insan.”

“İnsanlara Kur’an öğretirler ve namaz kıldırırlar.”

Ö9, E,6

“Bizim peygamberimiz Muhammed Mustafa’dır.”

“Onun çocukları vardır. Hep birlikte namaz kılarlar.”

“Çocuklarla oyun oynamayı çok sever.”

“Babası ölen çocuklara yardım eder.”

“İyilik yapmayı ve yardım etmeyi çok sever.”

Ö10, K,6

“Peygamberimizin adı Muhammed’dır.”

“Evi Mekke’dedir. Annesinin adı Amine’dır.”

“Babasının adı Abdullah’tır.”

“Çok küçük yaşta annesi ölmüştür.”

“ Babasını hiç görmemiştir. ”

“Peygamberimiz deyince içimden ağlamak geliyor.”

Ö11, K,6

“Peygamberimizi hiç görmedim ama onu çok seviyorum.”

“Kötü insanları uyarmış, iyilik yapmaları gerektiğini söylemiş.”

“Peygamberimiz bizim gibi bir insandır. Ama o bizim hepimizden daha iyi bir insandır.”

Ö12, K,6

“Peygamberimiz ile ilgili şarkı biliyorum.”

“571’de bir güneş doğdu, adı Muhammed’di. İlk sözü ümmet Babasıydı Abdullah, Annesiydi Amine. Bu kadar biliyorum.”

“O kendi evinde çocuklarıyla yaşıyor iyi birisi.”

Ö13, K,5

“Peygamberleri Allah yaratmıştır.”

“Çok peygamber vardır. Hepsisi de çok iyi insanlardır. Ama bizim peygamberimiz içlerinde en iyisi.”

“Peygamberimizin adı Muhammed’dir.”

Ö14, E,5

“Uzun sakallı ve camide yaşayan insanlara denir.”

“Camide kuran okurlar.”

“İnsanlara sohbet yaparlar. Dua ederler.”

“Yardım edelim diye plan yaparlar.”

Ö15, E,6

“Peygamberler Allah’ın en büyük arkadaşlarıdır.”

“Peygamberler Allah’la beraber onun yanında yaşarlar.”

“Hep iyilik yaparlar.”

“Herkesin ayrı bir peygamberi vardır. Benim peygamberimin adı Muhammed Mustafa’dır.”

“Benim peygamberim çok güzeldir.”

Ö16, E,6

“Peygamber demek iyi insan demektir. Hiç kötülük yapmayan insan demektir.”

“Peygamberimiz namaz kılmayı çok sever. Namaz kılariken çocuklar onun sırtına çıkarmış ama O hiç kızmazmış. Çok iyi bir insanmış.”

“Bazı insanlar peygamberleri sevmezlermiş, ama neden sevmediklerini bir türlü anlamadım.”

Ö17, E,6

“Bizim peygamberimizin adı Muhammed Mustafa’dır.”

“Annesinin adı Amine’dir.”

“Annesi o küçükken ölünce onu dedesi büyütmüş.”

“Büyümüş evlenmiş çocukları olmuş.”

“Peygamberler güzel evlerde yaşarlar”

“Fakirlere yardım ederler.”

“Çocukları çok severler.”

Ö18, E,6

“Peygamberlerin ne iş yaptıklarını bilmiyorum.”

“Peygamberlerde bizim gibi insandır ama biraz büyüktür.”

“Kötülük yapanları ve yaramazlık yapan çocukları uyarırlar.”

Ö19, K,5

“Peygamberimizin adı Muhammed’dir.”

“Gül gibi kokar ve elleri yumuşacık pamuktandır.”

“Kuran okurlar, namaz kılarlar, dua ederler.”

“Fakir çocuklara yardım ederler.”

“Onun evi Mekke’dedir.”

Ö20, K,5

“Peygamberleri Allah iyilik yapsınlar ve insanlara doğru yolu gösterecekleri diye yaratmıştır.”

“İnsanlara Kuran okumasını, namaz kılmasını öğretirler.”

“Evleri uzaktadır biz gidemeyiz.”

“İyilik yaptıkları için biz onları çok severiz.”

Yukarıda peygamber kavramı ile ilgili sorular çocuklara yöneltilmiş verilen cevaplar yazılmıştır. Bununla birlikte aynı sorulara verilen cevaplar genellikle yakındır. Verilen cevaplara bakıldığında peygamber kavramı hakkında doyurucu bir bilgi sunulmadığı fakat peygamberimizi sevmemiz gerektiğinin farkında oldukları görülmektedir. Peygamber hakkında yeterli bilgi ve yorumlamaya sahip olunmadığını çok güzel bir insan olup peygamberimizin çocukları çok sevdiğini belirtmişlerdir. Bazı çocukların cevapları arasında Peygamberlerin kendi işlerini yaptığını ve ne işleri olduğunu bilmediklerini belirtmişlerdir. Allah ve melek kavramlarından sonra peygamber kavramının daha net algılandığı görülmektedir. Bu durumda yaşanan çevrenin etkisinin olduğu düşünülmektedir. Çocuklara gerek öğretmenlerinin gerek anne-babalarının anlatımlarıyla peygamber kavramını daha net algıladıkları görülmektedir.

Çocuklara öğretmenleri ebeveynleri ve sosyal çevreleri tarafından peygamberlerle ilgili bazı bilgiler anlatıldığı verdikleri cevaplardan anlaşılmaktadır.

Çocuklar da çevrelerinden duyduklarını hatırladıkları kadarı ile paylaşmışlardır. Peygamber kavramının iyilik, doğruluk, sevgi, bilgi, merhamet, sabır, hoşgörü kavramlarını çağrıştırdığı görülmektedir. Çocuklardan bir kaçı dışında çoğunluğunun peygamberlerin Allah tarafından görevlendirilmiş diğer insanlardan daha üstün vasıflara sahip biri olduğunun algılandığı görülmektedir.

3.4. “Cennet ve Cehennem” Kavramları İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları

5 ve 6 yaş çocukların bazılarında cennet ve cehennem kavramları özet olarak açıklanmaya çalışıldı. Çocukların olumsuz etkilenebileceği düşünüldüğünden cehennem kavramı ile ilgili sorunun dışında cennet kavramı üzerinde daha çok duruldu. Çocuklara bu kavramlarla ilgili yöneltilen sorular şu şekildedir:

Cennet ve Cehennem nedir hiç duydun mu?

Cennet ve Cehennem sence nasıl bir yerdir?

Cennet ve Cehennem nerededir?

Cennete ve Cehenneme kimler gidebilir ve oraya nasıl gidebilir?

Konya İli, Karatay ilçesinde yer alan Karatay Birol Polat İlkokulu Anasınıfı C şubesinde eğitim gören 5 ve 6 yaş çocukların bu sorulara verdikleri cevaplar şu şekildedir:

Ö1, E,5

“Cennet çok güzel bir yerdir. Cehennem ise çok korkunç bir yerdir.”

“Cennette çok güzel şeyler var cehennemde ise ateşler ve korkunç böcekler var.”

“Allah iyi insanları cennete götürecektir kötü insanları da cehenneme götürecektir.”

Ö2, E,5

“İyilerin yaşadığı yere cennet denir.”

“Kötülerin yaşadığı yere cehennem denir.”

“Cennetle uçan kuşlar var cehennemde ise yarasalar ve korkunç kuşlar var.”

“Cennet Allah’ın evidir. Cehennem ise şeytanın evidir.”

Ö3, E,6

“Cennet çok güzel ağaçların olduğu, kuşların öttüğü çok güzel bir yerdir.”

“Cehennem ise kocaman taşların olduğu ve yangın çıkan yerlerdir.”

“Cennete arabayla gidilebilir ama çok uzak.”

Ö4, K,5

“İyi insanlar ölünce cennete giderler. Bebekler ve çocuklar olursa onlarda cennete giderler.”

“Kötü insanlar ölünce cehenneme giderler.”

“Cennet ve cehennemin nerde olduğunu bilmiyorum.”

Ö5, K,6

“Bizim üst komşumuzun adı Cennet. Bize bazen pasta yaptığında getirir.”

“İyi olan teyzelere Cennet denir.”

“Kötü olan ve çocuklara kızan teyzelere cehennem denir.”

Ö6, K,6

“Allah’ın peygamberlerin, meleklerin ve iyi insanların yaşadığı yere cennet denir.”

“Şeytanın ve kötü insanların yaşadığı yere cehennem denir.”

“Büyüyüp yaşlanınca Allah karar verir nereye gideceğimize.”

Ö7, K,6

“Cennette bir sürü çiçek vardır. Her renkte çiçek cennette olur.”

“Cehennemde ise bir sürü diken vardır.”

“Cennet ve cehennemin nerde olduğunu bilmiyorum.”

Ö8, K,5

“Namaz kılanlar oruç tutanlar, kuran okuyanlar iyi insanlardır.”

“Eğer bunları yaparsak Allah bizi cennete götürür.”

“Ama yapmazsak cehenneme götürür.”

Ö9, E,6

“Müslümanlar cennete giderler. Orada çikolata, ballı süt, dondurma var.”

“Cehennemde ise sadece pis ve kaynar su var.”

“Cennet caminin içinde bir yerde.”

“Cehennemde nerede olduğunu bilmiyorum.”

Ö10, K,6

“Allah’a inanlar cennete gider.”

“Orada saraylar ve prensesler var.”

“Allah’a inanmayalar cehenneme gider.”

“Orada çirkin evler ve kötüler var.”

Ö11, K,6

“Yaşlı insanlar ölünce Allah’ın yanına giderler.”

“Allah onları ya cehenneme ya da cennete götürür. Eğer iyilik yapmışsa cennete gidebilir. Ama eğer kötülük yapmışsa cehenneme gider.”

Ö12, K,6

“Cennet aynı bizim köye benzer. Yeşil yeşil ağaçlar, dereler ve kuş sesleri olur. Arabayla gidilebilir.”

“Cehennemde ise hiç ağaç yoktur. Su yoktur kuş yoktur. Ben hiç gitmedim cehenneme.”

Ö13, K,5

“Eğer iyi bir insan olursak ölünce beyaz sakallı bir melek bizi cennete götürür.”

“Eğer kötü bir insan olursak, korkunç ve siyah renkli şeytan bizi cehenneme götürür.”

“Nerede olduklarını bilmiyorum ama galiba uzun bir merdivenle çıkılabilir.”

Ö14, E,5

“Cennet çok iyi bir yerdir.”

“Cehennem çok kötü bir yerdir”

“Nerede olduğunu ve nasıl gidildiğini bilmiyorum.”

Ö15, E,6

“Cennet peygamberlerin yaşadığı iyi bir yerdir.”

“Cehennem şeytanların yaşadığı ateşin olduğu kötü bir yerdir.”

“İkisi de çok uzakta. Ancak ölünce gidebiliriz.”

Ö16, E,6

“Ölen iyi babaanneler melek olur ve cennete gider. Orada mutlu mutlu yaşarlar.”

“Ölen kötü babaanneler şeytan olur ve cehenneme gider. Orada üzgün üzgün yaşarlar.”

Ö17, E,6

“Oyuncaklarımızı, paylaşırsak cennete gideriz.”

“Cennete sadece iyi çocuklar gidebilir.”

“Oyuncaklarımızı paylaşmazsak cehenneme gideriz.”

“Cehenneme sadece kötü çocuklar gider.”

Ö18, E,6

“İyi insanlar ölünce cennete gider.”

“Cennet çok güzel bir yer.”

“Kötü insanlar ölünce cehenneme gider.”

“Cehennem çok kötü bir yer.”

Ö19, K,5

“Cennette, cehennemde bulutların üzerindedir.”

“Cennet güzel bir yerdir ve orada melekler vardır.”

“Cehennem ise kötü bir yerdir ve orada şeytanlar vardır.”

Ö20, K,5

“Cennette her istediğimiz her aklımıza gelen şey vardır. İyi insanların olduğu ve yaşadığı güzel bir yerdir.”

“Cehennem ise şeytanlar ve yanan kocaman ateşler vardır. Orası korkunç bir yerdir. Sadece kötü insanlar oraya giderler.”

“Cehennem galiba Suriye’de ama Cennetin nerede olduğunu bilmiyorum.”

Yukarıda “cennet ve cehennem” kavramı ile ilgili sorular çocuklara yöneltilmiş ve sorulara verilen cevaplar yazılmıştır. Bununla birlikte aynı sorulara verilen cevaplar genellikle benzerlik göstermektedir.

Cennet ve cehennem kavramlarına verilen cevaplar arasında çocukların bazısının Allah’ın yaşadığı yer şeklinde ifade etmişlerdir. Allah’ın yaşadığını ve Müslümanların oraya gideceğini bilmekle birlikte cennetin nerede ve nasıl bir yer olduğunu zihinlerinde somutlaştırdıkları ölçüde anlatmışlardır. Sonuç itibariyle cennet ve cehennem hakkında genel bilgiye sahip olmakla birlikte algılamada tam manada yeterli olmadıkları görülmektedir. Çocukların çoğunluğu bu yerlerin çok uzakta olup gidemeyeceklerini belirtirken bazıları ise ölünce gidebileceğini ifade etmiştir.

Cennette nelerin olduğuna dair soruya verilen cevaplar genel olarak aynıdır. Çocuklar cennette güzelliklerin olduğu konusunda hem fikirdirler. Çocuklardan

bazıları konuya cevap vermemişler, bazıları bilmediklerini ifade etmişlerdir. Sonuç olarak cennete iyilerin ve inançlı kimselerin cehenneme ise kötülerin inansızların gideceğini çocuklar konuşmalarında belirtmişlerdir. Bazı çocuklar ise çevrelerinde ölen insanların toprağa gömüldüklerini bildikleri ve onlara o kişilerin cennete gittikleri söylendiği için cennete ihtiyar insanların gideceği düşüncesine de sahiptirler. Sonuç olarak yine soyut bir kavramın çocukların zihninde genel olarak somutlaştırıldığı görülmektedir.

3.5. “Dua” Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları

Dua, “çağırarak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek” demektir.

Yapılan görüşmelerde bu kavram ile ilgili sorulan sorular şunlardır:

Dua ne demek olduğunu biliyor musun?

Duanın faydası var mıdır, eğer faydası varsa nelerdir?

Sen hiç dua eder misin? Eğer dua edersen nasıl ve zaman dua edersin?

Dualar sence gerçekleşir mi? Senin duaların hiç gerçekleşti mi?

Konya İli, Karatay ilçesinde yer alan Karatay Birol Polat İlkokulu Anasınıfı C şubesinde eğitim gören 5 ve 6 yaş çocukların bu sorulara verdikleri cevaplar şu şekildedir:

Ö1, E,5

“Dua namazdan sonra edilir.”

“Herkes dua edebilir.”

“Dua Allah’tan bir şey istemektir.”

“İyi duaları Allah kabul eder kötü duaları Allah kabul etmez.”

Ö2, E,5

“Dua çok güzel bir şeydir. Ellerimizi açarak ya da namaz kılar gibi yere yatarak dua edebiliriz.”

“Ne kadar çok dua edersek Allah bizi o kadar çok sever.”

“Bazı dualar ezberlenebilir. Annemiz bize dua ezberletir bizde onları okuruz.”

Ö3, E,6

“Dua çok faydalı bir şeydir. Aynı zamanda Allah ile konuşmak demektir.”

“Dua ederken istediğimiz her şeyi Allah’a söyleyebiliriz.”

“Allah her duayı duyar ama sadece iyileri kabul eder.”

Ö4, K,5

“Dua eller açılarak yapılır.”

“Yatarken dua edersek Allah ve melekler bizi korur.”

“Mahallede birisi dua etmeden yatmış Allah onları korumamış ve evlerinde yangın çıktı.”

“Kötü bir şeyler olmaması için dua etmeliyiz.”

Ö5, K,6

“Yağmur yağarken ve ezan okunurken dua edersek Allah onları kabul eder.”

“Namaz kıldıktan sonra teşbih çekeriz Sonra Allah’a dua ederiz.”

“Dua etmek çok güzel ve mutluluk verici bir şey.”

Ö6, K,6

“Dua etmek faydalı bir şeydir. Çünkü olmasını istediğimiz şeyleri Allah’a söyleriz.”

“Ben ezbere dua biliyorum.”

“Yattım Allah kaldır beni

Nur içinde daldır beni

Can bedenden çıkarken

İman ile öldür beni.”

“Akşamları yatarken bu duayı okumalıyız.”

Ö7, K,6

“ Ellerimizi açarak ve seccade sererek dua ederiz. ”

“Camide hep birlikte dua edilir. ”

“Ben Allah’tan bebek istemiştim. Allah duamı kabul etti. Ama bazen ettiğim dualarda kabul olmuyor. O zaman üzülüyorum. ”

Ö8, K,5

“Dua güzel bir şeydir. Annem babam hastalanmasın diye hep dua ediyorum. ”

“Namaz kıldıktan sonra da dua edilir. ”

“İyi insanların duaları kabul olur, kötü insanların duaları kabul olmaz. ”

Ö9, E,6

“Ben yazın camiye gittim ve orada çok uda ezberledim. Ezberlediğim için babam dondurma aldı. ”

“Dua ezberlemek iyi ve güzeldir. ”

“Herkes dua ezberleyip hediye alabilir. ”

Ö10, K,6

“Dua edersek Allah bizi sever ve cennete koyar. ”

“Ben her gün dua ederim. ”

“Bütün dualar kabul edilir. ”

Ö11, K,6

“Dua etmek demek Allah’tan istemek demektir. ”

“Olmasın istediğimiz şey için namaz kıldıktan sonra dua edebiliriz. ”

“Allah genelde duaları kabul eder. ”

Ö12, K,6

“Allah iyi insanların dualarını kabul eder.”

“Allah kötü insanların dualarını kabul etmez.”

“Dua edersek çok sevap kazanırız.”

“İstediğimiz her zaman dua edebiliriz.”

Ö13, K,5

“En çok hasta insanlar ve çocuklar dua ederse kabul olur.”

“Dua Allah’tan bir şeyler istemek demektir.”

“Kötü insanlar dua etmesini bilmezler.”

Ö14, E,5

“Dua etmek faydalı ve güzel bir şeydir.”

“Ellerimizi açarak ve yalvararak dua edersek daha çabuk kabul olur.”

“İçimizden fısıldasak bile dua sayılır.”

“Her zaman dua kabul edilir ama bazen biraz beklememiz gerekebilir.”

Ö15, E,6

“Dua, Allah’la konuşmak demektir.”

“Ben her gün dua ederim.”

“Dualar bazen kabul olur bazen kabul olmaz.”

“Duamız kabul olmasa bile beklemeliyiz. Çünkü Allah mutlaka kabul eder.”

Ö16, E,6

“Dua herhalde faydalıdır tam bilmiyorum.”

“Annem çok dua biliyor hep okuyor ama ben daha küçük olduğum için bilmiyorum.”

“Sevap kazanmak için dua edilir.”

Ö17, E,6

“Dua etmek güzeldir.”

“Babaannemle dedem köye gitti. Annemin bana da izin vermesi için dua ettim. Ama annem izim vermedi.”

“Bazen dualar kabul olmaz ama hep dua etmeliyiz.”

Ö18, E,6

“Dua etmek faydalıdır ama neden faydalı olduğunu bilmiyorum.”

“Ailemi koruması için ve hiç hastalanmamak için dua ederim.”

“Namaz kıldıktan sonra dua edilir.”

“Dualar hep kabul edilir.”

Ö19, K,5

“Dua Allah’a bir şeyler söylemektir.”

“Ettiğimiz dualar Allah ile aramızda sırdır.”

“Kimseye söylenmez dua ederken dediklerimiz.”

“Biz dua edersek Allah mutlu olur ve duaları kabul eder.”

Ö20, K,5

“Dua etmek başörtü örtüp seccade serilerek yapılır. Ellerimizi açarak Allah’tan istediklerimizi söyleriz.”

“Dua edenleri Allah çok sever o yüzden iyi bir şeydir.”

“İyi insanların duası kabul olur. Kötü insanların duası kabul olmaz.”

Yukarıda “dua” kavramı ile ilgili sorular çocuklara yöneltilmiş ve verilen cevaplar yazılmıştır. Bununla birlikte aynı sorulara verilen cevaplar genellikle birbirine yakındır.

Bir çok öğrenci dua kavramının ne demek olduğunu bilmekle birlikte sıklıkla dua ettiği ve duaların kabul olacağını, dua edilirse Allah'ın sevap yazdığını ve duanın Allah'a yapıldığını belirtmiştir. Bazı öğrencilerinin ise Allah'tan bir şeyler istemek olduğunu bilmekle birlikte tam olarak dua kavramının algılayamadığı görülmektedir.

Dua kavramının bazıları tarafından dua eden birileri olmakla birlikte tam olarak dua kavramının çocuğa anlatılmadığı görülmektedir. Duaların gerçekleşip gerçekleşmediğini sorusuna verilen cevapta ise bazı öğrencinin dualarının bazen gerçekleştiğini belirtmişlerdir.

Yukarıda dua kavramı hakkında 5 ve 6 yaş çocuklara sorular sorulmuş ve yorum yapılmadan çocukların verdikleri cevaplar ele alınmıştır. Genel olarak dua kavramı çocukların hayatında mevcuttur. Genelde duanın belirli bir zamanda yapılacağını düşünmektedirler (örneğin yatarken, namaz kılarken, yağmur yağarken) Kavram hakkında temel bilgilere ve genel bir algıya sahip olunduğu görülmektedir.

Çocukların hepsi duanın faydalı olduğunu ifade etmekle birlikte bazı çocukların bu faydayı isteklerin kabul olması bazıları ise Allah'ın sevgisini kazanmak olarak değerlendirmişlerdir. Genel olarak dua kavramının 5 ve 6 yaş çocuklarda algılandığı ve eylem boyutuna taşındığı görülmektedir. bu algının gelişmesinde de en büyük etkiye aile, okul ve yaşadığı sosyal çevre sahiptir.

3.6. “Doğruluk” Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları

Doğru kelimesinin sözlükte “Bir ucundan öbürüne yönü değişmeyen, eğri ve çarpık olmayan”, “anlamına gelmektedir.

Araştırmamızda 5 ve 6 yaş çocuklara doğruluk kavramı ile ilgili sorduğumuz sorular şu şekildedir:

Doğruluk sence nedir?

Doğruluk hakkında neler biliyorsun ve neler düşünüyorsun?

Doğru davranışlara ve yanlış davranışlara örnek verir misin?

Ö1, E,5

“Doğruluk iyi bir şeydir.”

“Mesela annemize yardım edersek doğru yapmış oluruz.”

“Annemize bağırırsak yanlış yapmış oluruz.”

Ö2, E,5

“Doğruluk güzel demektir.”

“Salonun ortasında top oynamak yanlış bir harekettir.”

“Bahçeye çıkıp orada top oynamak doğru bir harekettir.”

Ö3, E,6

“Allah’ın sevdiği şeyler doğrudur.”

“Oyuncaklarımızı arkadaşlarımızla paylaşmak doğru bir davranıştır.”

“Oyuncaklarımızı arkadaşlarımızla paylaşmamak yanlış bir davranıştır.”

Ö4, K,5

“Doğruluk iyilik yapmaktır.”

“Küçük kardeşimize vurmak ve bağırarak yanlışdır.”

“Onunla güzel güzel oynamak doğrudur.”

Ö5, K,6

“Doğruluğun ne olduğunu tam olarak bilmiyorum.”

“Sınıfta kurallara uymak doğrudur. Ellerimizi yıkarken sırada beklemek doğrudur.”

“Sınıfta kurallara uymamak ve ellerimizi yıkarken sırayı bozmak çok yanlıştır.”

Ö6, K,6

“Doğruluk, doğru olmak demektir.”

“Annemiz sofrayı kurarken yardım etmek, yerleri gırgırlamak doğrudur.”

“Annemize yardım etmemek yanlıştır.”

Ö7, K,6

“Doğruluk güzel bir şeydir.”

“Babamız bizden su istediğinde getirirsek doğruluk olur.”

“Babamız su istediğinde bana ne desek yanlış olur.”

Ö8, K,5

“Doğruluk, anne ve babanın sözünden çıkmamaktır.”

“Büyüklerin sözlerini dinlemek doğru bir davranıştır.”

“Misafirlikte yaramazlık yapmak ve karışmak yanlıştır.”

Ö9, E,6

“Doğruluk iyilik yapmak demektir.”

“Telefona bakmamak, çok izlememek doğrudur.”

“Telefonla çok oynamak yanlıştır.”

Ö10, K,6

“Güzey şeylere ve güzel davranışlara doğruluk denir.”

“Annemizin yaptığı yemekleri yemek ve ellerine sağlık demek doğru bir davranıştır.”

“Ben bu yemeği sevmedim demek annemizi üzer ve yanlış bir davranıştır.”

Ö11, K,6

“Doğruluk demek yalan söylememek demektir.”

“Başkalarını kandırmak, yalan söylemek, izinsiz başkasının oyuncaklarını gizlice almak yanlıştır.”

“Bir şey almak istersek sahibinden izin almalıyız. Bu da doğruluktur.”

Ö12, K,6

“Doğruluk deyince aklıma pek bir şey gelmiyor.”

“Yaşlılara yardım etmek doğruluk olabilir.”

“Yaşlılara yardım etmemek yanlış bir davranıştır.”

Ö13, K,5

“Doğruluk, güzel yapılan işler demektir.”

“Gözleri görmeyen birisine yoldan geçmesine yardım etmek, salan söylememek, bağırılmak doğruluktur.”

“Küfür etmek yanlıştır.”

Ö14, E,5

“Okulda boyalarımız güzel kullanmak doğruluktur.”

“Okulda boyalarımızı kötü kullanmak ve paylaşmamak yanlış bir davranıştır.”

Ö15, E,6

“Kırmızı ışıktaki beklememiz gerekir. Yeşil ışık yanınca geçebiliriz. Bu doğruluktur.”

“Trafik kullarına uymazsak yanlış yapmış oluruz.”

Ö16, E,6

“Doğruluk güzel bir şeydir.”

“Biz doğruluğu büyüklerden öğreniriz. Annemiz ve babamız hangi davranışların doğru olduğunu hangi davranışların yanlış olduğunu öğretirler.”

Ö17, E,6

“Doğruluk iyi olan hareketlerdir.”

“Öğretmenimiz sınıfta yokken koşturmak doğruluk değildir.”

“Sandalyede oturup öğretmeni beklemek doğruluktur.”

Ö18, E,6

“Doğruluğun ne olduğunu bilmiyorum.”

“Birilerini tükürmek ve vurmaktır yanlıştır.”

“Başka insanlara iyi davranmak doğrudur.”

Ö19, K,5

“Doğruluk iyi şeyler yapmaktır.”

“Ayşe benim tokamı izinsiz aldı. O yüzden doğruluk yapmadı.”

“Eğer izin isteseydi bu davranış doğruluk olabilirdi.”

Ö20, K,5

“Doğruluk iyi bir şeydir.”

“Çok çikolata yemek dişlerimizi çürütür bu yanlış bir şeydir.”

“Dişlerimizi fırçalarsak dişlerimiz çürümez. Bu doğru bir davranıştır.”

Yukarıda “doğruluk” kavramı ile ilgili sorular çocuklara yöneltilmiş ve sorulara verilen cevaplar yazılmıştır. Bununla birlikte aynı sorulara verilen cevaplar genellikle birbirine benzemektedir.

Yukarıda doğruluk kavramı hakkında 5 ve 6 yaş çocuklara sorular sorulmuş ve yorum yapılmadan çocukların verdikleri cevaplar ele alınmıştır. Verilen cevaplara bakıldığında çocukların doğru ve yanlış kavramını ayırt edebildiği görülmektedir. Çocukların: doğruluğun iyi bir şey olduğunun ve etrafındaki çevre tarafından istenilen davranış olduğunun aynı zamanda iyilik yapmanın da doğru bir davranış olduğunun farkında olduklarını görmekteyiz. Yukarıda bahsettiğimiz diğer soyut kavramlar gibi bu kavramın da somutlaştırılarak anlatılmaya çalışıldığını görmekteyiz.

5 ve 6 yaş çocuklarına bu kavram ile ilgili sorular sorulara verdikleri cevaplardan da anlaşıldığı gibi doğruluk kavramının genel olarak algılandığı ve çocukların hepsi doğruluk kavramını iyi ve güzel bir şey olarak tanımladıkları

görülmektedir. Her bir çocuk kendi cümleleriyle iyilik kavramını iyi ve kötü davranışlara örnekler vererek açıklamışlardır.

3.7. “İyilik” Kavramı İle İlgili Soruların Bulguları ve Yorumları

İslam dininin temelini oluşturan kavramlardan biri olan İyilik kavramı, karşılık beklenilmeden yapılan bir yardım, lütuf, kerem ihsan inayet anlamlarına gelmektedir. 5 ve 6 yaş çocuklara iyilik kavramının zıt manasına gelen kötülük kavramı hakkında da çeşitli sorular sorulmuş ve bu kavramlarla ilgili görüşleri ele alınmıştır. Görüşmelerde sorulan sorular şunlardır:

İyilik denilince aklına ne geliyor ve iyilik kavramı hakkında ne düşünüyorsun?

Sence herkes iyilik yapabilir mi?

Hayatında hiç iyilik yaptın mı ?

Hayatında hiç kötülük yaptın mı?

Yaptığın herhangi bir iyiliği ve kötülüğü paylaşır mısın?

Konya İli, Karatay ilçesinde yer alan Karatay Birol Polat İlkokulu Anasınıfı C şubesinde eğitim gören 5 ve 6 yaş çocukların bu sorulara verdikleri cevaplar şu şekildedir:

Ö1, E,5

“İyilik çok güzeldir.”

“Herkes iyilik yapmaz. Bazı insanlar kötüdür.”

“Top oynarken arkadaşım düşmüştü onun koluna girip evine götürdüm iyilik yaptım.”

“Kötü bir şey yapmadım.”

Ö2, E,5

“İyilik demek melek demektir.”

“Herkes iyilik yapabilir.”

“Ben annemle babamın sözünü dinlerim. O yüzden iyi bir çocuğum.”

Ö3, E,6

“İyilik mutlu olmak demektir.”

“Kardeşim çok küçük olduğu için ben ona oyunlar yapıyorum o da gülüyor. Annem de seviniyor.”

“Kötülük yapmayı hiç sevmiyorum.”

Ö4, K,5

“İyilik, yardım etmektir.”

“Herkes istediği zaman iyilik yapar.”

“Fakir insanlara yiyecek vermek, kıyafet vermek iyiliktir.”

“Ben çok küçükken arkadaşşıma tükürmüştüm. Sonra bir daha hiç yapmadım.”

Ö5, K,6

“İyilik, hayvanlara iyi davranmaktır.”

“Kedileri, köpekleri, kuşları sevmek iyiliktir.”

“Hayvanları kovalamak ve öldürmek çok kötüdür.”

“Kötülük hiç yapmadım.”

Ö6, K,6

“İyilik, etrafımızdakilere iyi davranmaktır.”

“Bayramda büyüklerin elleri öpülür. Bu iyiliktir.”

“Somurtmak kötülüktür.”

“Ben hep iyilik yaparım. Kötülük yapmam.”

Ö7, K,6

“İyilik derslerini güzel yapmaktır.”

“Ben ödevlerimi hep iyi yaparım.”

“Kardeşimi dövüştüm bu bir kötülüktür.”

“Sonra özür diledim. Bu da bir iyiliktir.”

Ö8, K,5

“İyilik, iyi bir şeydir.”

“Herkes iyilik yapabilir.”

“Namaz kılmak, dua etmek, gülümsemek iyiliktir.”

“Ben Fatma ile oyuncaklarımı paylaştım. İyilik yapmış oldum.”

“Bir defasında yemeğimi yemeyip anneme bağırdım. Ama sonra ona sarıldım.”

Ö9, E,6

“İyiliğin ne demek olduğunu bilmiyorum.”

“Markette çikolata almak için bağırmamak iyiliktir.”

“Annem çikolata almadığı için ona kızdım ve vurdum.”

Ö10, K,6

“İyilik çok güzel bir şeydir.”

“Herkes iyilik yapabilir. Sadece sinirli insanlar iyilik yapamazlar.”

“Bir arkadaşımıza sinirlenmemek ve ona vurmamak iyiliktir.”

“Ben sinirlenince kardeşimi dövüyorum.”

Ö11, K,6

“İyilik demek güzel olmak demektir.”

“Herkes iyilik yaparsa bütün insanlar güzel olur.”

“Ben kumbarada para biriktiriyorum. Fakirlere verip onları sevindirmek istiyorum. Ben iyi birisiyim.”

“Hiç kötülük yapmadım.”

Ö12, K,6

“İyilik demek elimizdeki çöpleri sokağa fırlatmamak demektir.”

“Ben arabada giderken elimde çöpü tutuyorum arabadan inince çöp kutusuna atıyorum.”

“Bazı insanlar kötülük yapıp sokağa çöp atıyorlar.”

Ö13, K,5

- “İyilik anne ve babamızın sözünden çıkmamaktır.”

“Oyuncaklarımı kardeşimle paylaşıyorum ve iyilik yapmış olurum.”

“Bazı zamanlar kardeşime vurarak kötülük yaptım.”

Ö14, E,5

“İyilik, iyi bir şeyler yapmaktır.”

“Babam araba yıkarken ona yardım ederim.”

“Bir kere kötülük yaptım ama istemeden oldu.”

“Masanın üzerindeki sürahiyi düşürüp kırdım annem de bana kızdı.”

Ö15, E,6

“İyilik hasta ve yaşlılara yardım etmektir.”

“Dedem ameliyat olunca ben hep ilaçlarını ve suyunu ona getirdim.”

“Hiç kötülük yapmadım.”

Ö16, E,6

“İyilik demek uslu olmak demektir.”

“Yemeklerimi hep uslu uslu yerim.”

“Bazen yaramazlık yapıp annemi kızdırırım.”

Ö17, E,6

“İyilik, insanlara ve hayvanlara yardım etmektir.”

“Sokakta aç kalmış kediye abimle beraber süt verdik. Bir de tas içerisinde su verdik.”

“ Ben kötülük yamayı hiç sevmem ama bazı insanlar çok kötü.”

Ö18, E,6

“İyilik, iyi davranmak demektir.”

“Bahçedeki çiçekleri koparmamalıyız.”

“ Yolda karınca gördüğümde üzerine basmazsak karıncaya iyilik yapmış oluruz.”

“Ben çiçekleri hiç koparmaz, sadece koklarım.”

“Karıncalara da bazen yanlışlıkla basıyorum.”

Ö19, K,5

“İyilik, gülümsemek demektir.”

“Yaşlı insanları gördüğümüzde onlara gülümsersek iyilik yapmış oluruz.”

“Ben herkese gülümserim.”

“Ben somurtmayı sevmem. Kötülük yapmadım.”

Ö20, K,5

“ İyilik, iyi olmak demektir.”

“ Oyuncakları kırmamak ve güzel oynamak iyiliktir.”

“Kardeşimize ve arkadaşlarımıza vurursak kötü çocuk oluruz ve Allah bizi sevmez.

Yukarıda “iyilik” kavramı ile ilgili sorular 5 ve 6 yaş çocuklara sorulmuş ve sorulara verilen cevaplar yazılmıştır. Bununla birlikte aynı sorulara verilen cevaplar genellikle birbirine yakındır.

Verilen cevaplara bakıldığında iyilik ve kötülük kavramlarının çocuklar tarafından algılandığını ve bunları örneklendirebildiklerini görmekteyiz.

İyilik kavramının hakkında çocukların hepsi bu kavramın iyi ve güzel bir şey olduğunun farkındalar. Herkesin iyilik yapabileceğini ve arkadaşlarına, anne-babasına ve çevresine faydalı işler yapılmasının iyilik kavramı olduğunun bilincindedir. Bu yaş grubu çocuklar için ailenin ve okulun ne kadar önemli olduğunu verdikleri örneklerden anlayabiliriz. Bundan dolayı bu yaş çocuklara söylenilecek her söz çok önemlidir.

3.8. “Güvenilirlik” Kavramı İle İlgili Bulgular ve Yorumları

İslam dininde bir Müslüman’ın sahip olunması gereken en önemli özelliklerden biri olan güvenilirlik, kuşku duymadan inanma, çekinme, korku ve bağlanma anlamlarına gelmektedir.

Güvenilirlik kavramı ile ilgili sorular yöneltirken bu kavramla bağlantılı olan emanet kavramı da sorulmuştur.

5 ve 6 yaş çocuklara güvenilirlik kavramı ile ilgili sorulan sorular şu şekildedir:

Güvenilirlik ve emanet ne anlama gelmektedir?

Bu iki kavramın birbirleriyle olan bağlantılarını bize anlatabilir misin?

Hangi insanlar güvenilirdir?

Güvenilir bir insan olmak için neler yapmamız gerekir?

Her insan güvenilir olmak zorunda mıdır?

Konya İli, Karatay ilçesinde yer alan Karatay Birol Polat İlkokulu Anasınıfı C şubesinde eğitim gören 5 ve 6 yaş çocukların bu sorulara verdikleri cevaplar şu şekildedir:

Ö1, E,5

“anne ve babalara güvenilebilir”

“Annemizden bir şeyi saklamasını istemek emanettir.”

“Güvenilir olmak için büyüme gerekir”

“Sadece büyüklere güvenilir”

Ö2, E,5

“Güvenmek, iyilik gibi bir şeydir”

“Öğretmenler güvenilirdir”

“Emanet birisinin bize bir şey vermesidir”

Ö3, E,6

“Güvenmek, birisinin omzuna yatmaktır”

“Annem üzülünce babamın omzuna yatıyor”

“Babalar güvenilirdir”

“Emanetin ne olduğunu bilmiyorum”

Ö4, K,5

“Güvenilir olmak güzeldir”

“Herkes güvenilir olur.”

“Oyuncaklarımızı arkadaşımıza verirsek o bize güvenir.”

Ö5, K,6

“Güvenir demek peygamber ve melek demektir”

“Peygamber ve melekler güvenilirler”

“Emanet peygamberimize selam göndermektir”

“Camilerde peygamberimize selam gönderilir”

Ö6, K,6

“İyi insanlar güvenilir demektir”

“Yabancı insanlara güvenmememiz gerekir.”

“Çünkü yabancı insanlar bizi kaçırabilir”

“Annem bazen beni babama emanet ediyor”

“Emanet etmek demek bırakmak demektir”

Ö7, K,6

“Güvenilirlik iyi bir şey”

“Herkes güvenilir olmayabilir. Mesela kötü insanlar güvenilir değildir”

“Oyuncağımızı arkadaşımıza verip “ben tuvalete gidiyorum, ben gelene kadar sende dursun” demek emanet demektir.

Ö8, K,5

“Allah güvenilirdir. Çünkü o çok büyüktür.”

“Bana birini emanet verse ben ona çok iyi bakarım”

“İyi insanlara emanet verilir”

Ö9, E,6

“Bence sadece annemize babamıza dedemize bir de anneannemize güvenmeliyiz”

“Yabancılar güvenilir değildir. Bize zarar verirler.”

“Beni dedemle anneanneme bırakıyorlar. Bu emanettir.”

Ö10, K,6

“Güvenilir olmak iyi bir şeydir.”

“Emanet de iyi bir şeydir”

“İyi insanlara güvenebiliriz”

“İyi insanlara emanet verilebilir. Mesela kalem verebiliriz”

Ö11, K,6

“Bir şey almak istediğimiz zaman tek başımıza alamayabiliriz. Ama babalar her şeyi alır.”

“Babalara güveniriz”

“Annelere de güveniriz”

“Emanetin ne olduğunu bilmiyorum”

Ö12, K,6

“Emanet birisine bir şey vermektir”

“Birisine bize bir emanet verirse ona iyi bakmalıyız”

“Güvenilir kişilere emanet verilir”

“Güvenilir olmak demek iyi insan olmak demektir”

Ö13, K,5

“İyi insanlara ve büyüklere güvenilir.”

“Ben güvenilir birisiyim. Ablam bana balonunu verdi ben onu güzelce dolabıma koydum. Ona zarar vermedim”

“Ablam bana balonunu emanet etti”

“İyi çocuklara güvenilir”

Ö14, E,5

“Herkes güvenilir olsa çok güzel olur ama bazı insanlar kötü oldukları için güvenilir değiller.”

“Kötü insanlar çocuklara dilencilik yaptırırlar”

“Emanet demek birisine para vermek demektir”

“Ama emanet sonra geri alınır”

Ö15, E,6

“Boyama yaparken kendine güvenmen lazım.”

“Güvenilirlik kendinle alakalı bir şeydir.”

“Ben bu boyamayı çok güzel yapabilirim demek kendine güvenmektir”

“Herkes kendine güvenmelidir”

“Emaneti ne olduğun hiç bilmiyorum”

Ö16, E,6

“Güzel davranan insanlara güvenilir denilir”

“Annelere babalara ve amcalara güvenilir.”

“Birisine bize korumamız için bir şey verirse bize emanet etmiş oluruz”

“Ayça'nın annesi Ayça'yı okuldan almaya giderken, Ayça'nın kardeşini bize bırakıyor. Biz de onlar okuldan gelene kadar bebeğe bakıyoruz. Onu koruyoruz.

“Emanete iyi bakmalıyız”

Ö17, E,6

“Herkes güvenilir olmak zorundadır.”

“Allah, peygamber güvenilirdir.”

“Şeytana güvenilmez”

“Emanet demek bir şeyi saklamak demektir”

“Benim sünnetimde takılan altınları anneme emanet ettik. Altınları saklıyor.”

Ö18, E,6

“Güvenilirlik iyi ve güzeldir.”

“Birisine eşyasını birine verirse emanet vermiş olur”

“Güvenilir kişilere eşyamızı veririz”

“Güvenilir demek iyi insan demektir”

Ö19, K,5

“Ben güvenilir birisiyim. Annemin her dediğini yaparım O da bana güvenir.”

“Annem bana bulaşık yıkarken kardeşin sana emanet ona iyi bak diyor. Ben de ona çok iyi bakıyorum.”

Ö20, K,5

“Güvenilir demek akıllı ve yaramaz olmayan demektir”

“Öğretmenini ve büyükleri üzmezsen güvenilir olursun.”

“Her çocuk güvenilir olabilir”

“Ama bazı çocuklar yaramaz olduğu için onlara hiç güvenilmez.”

“Emanet demek iyi çocuklara güvenerek sevdiğin oyuncuğu bırakmak demektir.”

Yukarıda “güvenilirlik” kavramı ile ilgili sorular çocuklara sorulmuş ve verilen cevaplar yazılmıştır. Bununla birlikte aynı sorulara verilen cevaplar genellikle birbirine benzemektedir.

Çocukların verdiği cevaplara baktığımızda güvenilirliğin olması gereken iyi bir özellik olduğunu bilmektedirler. İyi insanların güvenilir ama kötü insanların güvenilmez olduğunu açıklamışlardır. Bu da bize kavramın algılandığını göstermektedir. İyi olmak ve güvenilir olmak kavramlarını birbirine benzeştirerek açıklamaya çalışmışlardır. Çocukların verdiği cevaplardan çıkardığımız diğer bir sonuç ise sevdikleri büyük olan kişileri güvenilir olarak gördükleri yönündedir.

Çocukların genel olarak güvenilirlik kavramını algıladıkları görülürken bu kavramın anlamını genel olarak iyi, güzel, bir özellik olarak ifade etmişlerdir. 5 ve 6 yaş çocukları aynı zamanda anne, baba, öğretmen, peygamber ve iyi insanları güvenilir kişiler olarak söylemişlerdir.

3.9. “Adalet ve Haksızlık” Kavramları İle İlgili Bulguları ve Yorumları

Adalet, her hakkı hak sahibine vermek anlamına gelmektedir. 5 ve 6 yaş grubu çocuklara adalet ve haksızlık kavramı birlikte soruldu. Haksızlık karşısında verdikleri tepkiler ve verilmesi gerektiğini düşündükleri davranışlar sorularak adalet duyguları tespit edilmeye çalışıldı.

Bu iki kavram ile ilgili çocuklara sorulan sorular şunlardır:

Adalet ve haksızlık kavramları ne anlama gelmektedir?

Haksızlık yapılmaması gereken bir şey midir?

Sen hiç haksızlığa uğradın mı?

Bir kişi haksızlığa uğradığında verdiği ya da verilmesi gereken tepkiler nelerdir?

Konya İli, Karatay ilçesinde yer alan Karatay Birol Polat İlkokulu Anasınıfı C şubesinde eğitim gören 5 ve 6 yaş çocukların bu sorulara verdikleri cevaplar şu şekildedir:

Ö1, E,5,

“Adalet iyi olmak demektir. Haksızlık ise çok kötü bir şeydir.”

“Haksızlık yapanı Allah sevmez”

“Haksızlık birisinin hakkını yemektir.”

“Ben hiç haksızlığa uğramadım ama çok kötü bir şey”

Ö2, E,5,

“Adalet demek iyi ve güzel demektir.”

“Adalet insanlara güzel davranılınca olur”

“Haksızlık kötü insanların yaptığı şeyledir”

“Yusuf benden izinsiz balonumu alıp patlattı bana haksızlık yapmış oldu”

Ö3, E,6

“Adalet uslu çocuk olmak demektir.”

“Haksızlık ise kötü ve yaramaz çocuk olmaktır”

“Biz oyun oynarken birisi gelip, bizim oyunumuzu bozarsa bize haksızlık yapmış olur”

Ö4, K,5

“Adaletin ne olduğunu bilmiyorum. Herhalde adliye demek.”

“Benim amcam adliyenin karşısında oturuyor”

“Haksızlık ne demek hiç bilmiyorum”

Ö5, K,6

“Haksızlık hırsızlık gibi bir şey demektir.”

“Babam hem abime hem bana şeker aldı ama abim gizlice benimkini de yemiş. Bana haksızlık yapmış oldu.”

“Adalet demek insanlara iyi davranmak demektir”

Ö6, K,6,

“Haksızlık, başkasının hakkını yemektir. Mesela babamız çok çalışırsa patronu parasını vermezse çok haksızlık yapmış olur.”

“Adalet demek iyi insanlara davranmak demektir”

“İyi insanlar hiç haksızlık yapmazlar”

Ö7, K,6

“Eğer öğretmenimiz hepimizi aynı severse adalet olur”

“Eğer birimizi sevmezse adaletsiz olur.”

“Öğretmenimiz iyi çocuk olduğumuz halde bizi sevmezse bize haksızlık etmiş olur.”

“^Haksızlık çok kötü ve çok üzücüdür”

Ö8, K,5

“Adalet iyi bir şeydir ama tam olarak ne olduğunu bilmiyorum”

“Haksızlık kötü bir şeydir. Ama bazen unutulunca da haksızlık olur. geçen gün beslenme de Hatice Teyze herkese elma dağıttı ama bana vermedi. Bana haksızlık etti.”

Ö9, E,6

“Adaletin ne olduğunu bilmiyorum”

“Haksızlık kötü bir şeydir ben hiç kimseye haksızlık yapmadım. Kimse de bana haksızlık yapmadı”

Ö10, K,6

“Adalet iyi davranmak demektir”

“Haksızlık kötü davranmak demektir”

“Oyun oynarken birisine suçsuz yere vurursak o kişiye haksızlık yapmış oluruz”

“Haksızlık yapan kişiye sana hakkımı helal etmiyorum denir.

Ö11, K,6

“Adaletin ne olduğunu bilmiyorum.”

“Mesela iki çocuk oynarken birisi yaramazlık yapsa anneleri kızınca da yaramazlık yapan çocuk suçu uslu olan çocuğun üzerine atsa buna haksızlık denir.”

“Haksızlık çok kötüdür”

Ö12, K,6

“İyi olan şeyler adalettir”

“Birisine kötülük yapmak haksızlıktır”

“Ben hiç haksızlık yapmadım”

Ö13, K,5

“Adalet demek öğretmeni üzmemek demektir”

“Öğretmenimiz dışarı çıkarken tek sıra yaptığında eğer gizlice başkasının önüne geçerse haksızlık yapmış oluruz”

“Eğer haksızlık yaparsak özür dilemeliyiz”

Ö14, E,5

“Adaletin ne demek olduğunu bilmiyorum”

“Haksızlık birisine kötülük yapmak demektir”

“Birisi televizyon izlerken önüne geçmek haksızlıktır”

Ö15, E,6

“Adalet, oyun oynarken kurallara uymak demektir”

“Haksızlık, oyun oynarken kurallara uymamak ve oyunu bozmak demektir.”

“Ben haksızlığa uğradım. Osman ben oyun kurduğum zaman hep bozuyor bana haksızlık yapıyor”

Ö16, E,6

“Adalet iyi davranmaktır”

“Haksızlık kötü bir şeydir”

“Birisine aptal demek haksızlık yapmaktır”

“Ben hiç kimseye haksızlık yapmadım. Eğer haksızlık yaparsak Allah çok üzülür. Şeytan ise çok sevinir.”

Ö17, E,6

“Adalet ne demek bilmiyorum”

“Biz Mehmet Emre’yle kavga etmiştik. İlk önce o bana vurdu. Sonra da ben ona vurdum ama önce Mustafa vurdu diyor. Bana haksızlık yapıyor.”

Ö18, E,6

“Adalet, iyi ve güzel insanlara denir”

“Kötü insanları yaptıkları davranışlara haksızlık denir.”

“Birisine vurmak, dövüşmek ve küfür etmek haksızlık olur”

Ö19, K,5

“Haksızlık çok kötü bir şeydir ama adaletin ne olduğunu bilmiyorum.”

“Birisine suçsuz yere bağırarak haksızlıktır”

“Birisinin oyuncağını izinsiz alıp yalan söylemek haksızlıktır”

Ö20, K,5

“Haksızlık hak yemek demektir”

“Hırsızlar başkalarının hakkını alıyorlar”

“Sana ait olmayan bir şeyi almak haksızlıktır.”

“Evimize hırsız girdi ve babamın telefonunu çaldı. Babama çok haksızlık oldu”

“Hırsızlık ve hak yemek çok kötü bir davranıştır”

Yukarıda adalet ve haksızlık kavramı hakkında 5 ve 6 yaş çocuklara sorular sorulmuş çocukların verdikleri cevaplar yazılmıştır. Aynı sorulara verilen cevaplar genellikle birbirine benzemektedir.

Çocuklardan büyük bir kısmı Adalet ve haksızlık kavramları hakkında genel bir bilgi ve algıya sahip iken küçük bir kısım çocuk ise bilmediklerini ifade etmişlerdir bilmediğini ifade eden çocuklardan örnek vermesi istenilince kendi cümleleriyle örneklendirdiği de görülmektedir. Bu durum da bize aslında bu kavramın algılandığını fakat ifade etmekte kelime hazinelerinin yetersiz olduğunu göstermektedir.

Haksızlığın yapılmaması gereken bir şey olduğu bütün çocuklar tarafından bilinmektedir.

3.10. “Saygı” Kavramı İle İlgili Bulgular ve Yorumları

Saygı, bir kimseye veya nesneye değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı kutsallığı dolayısıyla dikkatli özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusudur.

Saygı kavramı ile ilgili 5 ve 6 yaş çocuklara sorduğumuz sorular şu şekildedir:

Saygı ve saygılı olmak ne demektir?

Saygısızlık yapmak hakkında neler düşünüyorsun?

Saygının zararlı mıdır yoksa faydalı mıdır?

Herkes saygılı olmalı mıdır?

Kimlere karşı saygılı olmamız gerekir?

Konya İli, Karatay ilçesinde yer alan Karatay Birol Polat İlkokulu Anasınıfı C şubesinde eğitim gören 5 ve 6 yaş çocukların bu sorulara verdikleri cevaplar şu şekildedir:

Ö1, E,5

“Saygılı olmak deme büyüklere güzel davranmaktır.”

“Herkes saygılı olmak zorundadır”

“Annemize babamıza “bana ne, sana ne” dersek onlara karşı saygısızlık yapmış oluruz”

Ö2, E,5

“Saygılı olmak güzel demektir.”

“Ben çok saygılı bir çocuğum”

“Hiç kimseye vurmadığım için ve bağırmadığım için saygılıyım”

“Benim kardeşim çok saygısız çünkü herkese tükürüyor”

Ö3, E,6

“Saygılı olmak faydalı ve güzeldir”

“Büyüklerin yanında sakız çiğnemek ve küfretmek çok kötüdür. Eğer bunları yaparsak saygısız oluruz”

“Yaramazlık yapan kişiler saygısız olurlar.”

Ö4, K,5

“Allah’ın dediklerini yapan kişi saygılı olur”

“Allah’ın dediklerini yapmayan kişi saygısız olur”

“Şeytan Allah’a saygısızlık yapmış onun dediklerini yapmamış o yüzden saygısız olmuş”

Ö5, K,6

“Büyüklerimize kibar davranmak saygılı olmaktır”

“Büyüklerin yanında ayaklarını uzatıp, yatmak çok ayıptır. Büyüklere saygısızlık olur.”

“Herkes saygılı olmak zorundadır”

Ö6, K,6

“Saygılı olmak güzel davranmaktır”

“Öğretmenimiz bize ders anlatırken onu güzel dinlersek saygılı oluruz”

“Eğer öğretmenimiz bize ders anlatırken onu güzel dinlemez ve yanımızdakiyle konuşursak saygısızlık yapmış oluruz”

“Okula giden herkes saygılı olmalıdır”

Ö7, K,6

“Saygılı olmak iyi birşeydir.”

“Evimize misafir geldiğinde “hoş geldiniz” dersek saygılı oluruz.”

“Evimize misafiriğe gelen çocuklara oyuncak paylaşmaz ve kavga edersek saygısız oluruz”

Ö8, K,5

“Ağaçların yapraklarını ve dallarını koparırsak saygısız oluruz”

“Saygılı olmak iyi davranmaktır”

Ö9, E,6

“Saygılı olmak kibar olmak demektir”

“Saygısız olmak kaba olmak demektir”

“Anne su” diye bağırırsak saygısız oluruz”

“Annecim su verir misin” dersek saygılı oluruz”

Ö10, K,6

“Saygılı olmak güzeldir”

“Herkesi güzel davranırsak saygılı olmuş oluruz”

“Saygısız olmak kötüdür”

“Kedileri taşla kovalamak saygısız olmaktır”

“Kuşlara sapan atmak saygısızlıktır”

Ö11, K,6

“Annelere bağırarak ve vurmaya çalışarak kötüdür. Eğer onlara bağırır ve vurursak onlara saygısızlık yapmış oluruz”

“Annemize iyi ve güzel davranırsak saygılı oluruz”

Ö12, K,6

“Öğretmenler çok saygılı olurlar. Kibar kibar konuşurlar”

“Küfretmek ve yalan söylemek kötüdür. Bunları yaparsak saygısız davranmış oluruz”

Ö13, K,5

“Büyüklerimize karşı saygılı olmalıyız”

“Bayramda büyüklerin ellerini öpmek saygılı olmaktır”

“Ben hiç saygısızlık yapmadım. Çünkü saygısızlık çok kötüdür”

Ö14, E,5

“Saygılı olmak iyi insan olmak demektir”

“Saygısız olmak kötü ve yaramaz olmak demektir”

“Ben hiç saygısız değilim”

Ö15, E,6

“Saygılı olursak Allah sevap yazar.”

“Saygısız olursak Allah günah yazar”

“Namaz kılmak, camiye gitmek, Kuran okumak Allah’ı mutlu eder. Allah’a saygılı olmuş oluruz. Kuran okurken sessiz olursak saygılı oluruz”

Ö16, E,6

“Herkesle beraber yemek yerken ağızımızı şapırdatırsak saygısız davranmış oluruz.”

“Kibar kibar yersek saygılı oluruz.”

“Bütün herkes saygılı olmalıdır”

Ö17, E,6

“Saygılı olmak güzel şeyler yapmak demektir”

“Saygısız olmak kötü şeyler yapmak demektir”

“Ben hep saygılı olurum ama abim bazen saygısız oluyor”

Ö18, E,6

“Annemizin pişirdiği yemeği güzel güzel yersek ve “Annecim ellerine sağlık” dersek saygılı olmuş oluruz”

“Ben bu yemeği hiç sevmedim. Yemek yemek istemiyorum dersek annemiz üzülür ve saygısız olmuş oluruz.”

Ö19, K,5

“Arkadaşların birbirine güzel davranması, güzel güzel oynaması ve kavga etmemesi saygılı olmaktır.”

“Dövüşmek ve arkadaşımızın saçını çekmek saygısız olmaktır”

Ö20, K,5

“Yaşlı insanlara ve büyüklere karşı saygılı oluruz”

“İyi insanlar saygılı olurlar”

“Kötü insanlar saygısız olurlar”

Yukarıda saygı kavramı hakkında 5 ve 6 yaş çocuklara sorular sorulmuş ve çocukların verdikleri cevaplar yazılmıştır. Sorulara verilen cevaplar genellikle birbirine benzemektedir.

Saygı kavramının çocuklar tarafından genel olarak algılandığı görülmektedir. Çocuklar saygılı olmanın iyi bir davranış olduğunu belirtirken saygısız olmanın kötü bir davranış olduğunu belirtmektedirler. Kelime hazinesi geniş olan bazı çocuklar bu kavramları yaşadıkları örneklerle açıklamaya çalışmışlardır. Çocuklar saygı duyulması gereken kişileri sevdiği ve kendisinden büyük olan kişilere karşı olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu kavramın 5 ve 6 yaş çocuklar tarafından genel olarak algılandığı görmekteyiz.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma ve çalışmalarımız sonucunda altı yaş çocukları ve beş yaş çocuklarının algı seviyesinde çok büyük bir fark olmadığı görülmektedir. Kelime hazinesi çok olan çocukların algıladıkları kavramları daha net anlatabildikleri görülmektedir. Kelime hazinesinin gelişmesinde ve kullandığı cümlelerden çocuğun yaşadığı sosyal çevreden ne kadar etkilendiğini de gözlemleyebilmekteyiz. Aynı yaş grubunda bulunan çocukların genelde yakın cevaplar verdiği görülürken birbirinden farklı cevaplar verdikleri de gözlenmiştir. Verilen cevaplara bakıldığında bazı kavramların algılanmaktan ziyade ezbere dayalı olduğunu görmekteyiz. Ailenin eğitim seviyesi ve iletişim yeteneği de çocuğun algı dünyasında çok önemlidir. Maddi durum ve akabinde sağlanabilecek imkanlarda çocuğun çevresindeki arkadaşları, aldığı eğitim ve öğretmenlerde direkt olarak çocuğu etkileyen durumlardır.

Bulgular neticesinde çocukların en çok akıllarında kalan peygamberlerin göstermiş oldukları mucizeler, peygamber kıssaları, dini hikayeler, şiirler, ilahiler, tekerlemeler vb. olduğu görülmektedir. Çocuklar dini ahlaki, soyut kavramların kendilerine anlatılmasından rahatsızlık duymamaktadır. Hatta bu dönem çocukları hikaye ve masal dinlemeyi çok sevdikleri için aynı kıssayı defalarca dinlemek isteyebilirler. Söylenen ilahiler çocuk zihninde bir ritim oluşturduğu için gün içerisinde sürekli tekrarlamaktan zevk alırlar. Bu soyut kavramları algılamak zihinlerinde somutlaştırarak anlamlandırmaya çalıştıklarını görüyoruz.

Çocuk çevresindekileri anlamaya ve kendini ifade edebilmeye başladığı zaman eğitim profesyonel bir şekilde icra edilmelidir. 5 ve 6 yaş çocukları genellikle düz bir mantığa sahip oldukları için söylenen şeyleri yetişken insanlardan çok farklı algılayabilirler. Bu yaş grubu çocukların hayal dünyaları çok geniştir. Anlatılan bir dini hikaye tahmin ettiğimizden çok daha farklı anlaşılabilir. Bu yüzden kullanılacak her kelime, her kavram titizlikle seçilmelidir. Söylediğimiz her kelime çocuğun hayal dünyasında büyük iz bıraktığı için kullandığımız cümlelerin doğruluğu da çok büyük

önem arz etmektedir. Bizim önemsiz olarak düşündüğümüz ve kullandığımız her yanlış cümle, çocuğun zihninde olumsuz düşünceler oluşmasına sebep olabilir.

5 ve 6 yaş çocuklara sorular sorulmuş ve yorum yapılmadan çocukların verdikleri cevaplar ele alınmıştır. İfade yeteneklerine göre bazı çocuklar soyut kavramları yaşadıkları örneklerle açıklamışlardır.

Bu yaş grubu çocuklar çok fazla soru sorarlar hatta güzelce anlattığımız ve çocuğun anladığını düşündüğümüz bir konu ile ilgili olarak tekrar aynı soruyu sorabilirler. Çocukların konuşmaları ve soruları hiçbir şekilde kısıtlanmamalı, kendilerini rahatça ifade edebilmeleri sağlanmalıdır. Bol bol resimli hikayeler okunmalı, çocuğun soru sormasına ve öğrenmesine ortam sağlanmalıdır.

Bu dönem çocukları somut kavramları çok daha iyi anlayabildiği için yapılan ve anlatılan dini kavramlar somutlaştırılarak anlatılmalıdır. Örneğin "Dedem Kabeye gitti ama neresi olduğunu bilmiyorum ? Kabe nerede ? Nasıl bir yer ? Nasıl gidilir ? Sorularına cevap verilirken, çocukla beraber renkli kartonlar kullanılarak bir kabe maketinin yapılması çocuğun zihninde daha kolay anlamasına yardımcı olacaktır. Yine başka bir örnekle açıklayacak olursak merak ettiği cami, seccade, Kur'an-ı Kerim vs. ile ilgili boyamalar yapılabilir. Kesme - yapıştırma etkinlikleri ile daha somut hale getirilen kavramlar çocuk zihninde daha kalıcı olacaktır.

Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husus ise çocukların korkutulmamasıdır. Bu dönem çocukları hayalet, canavar gibi hayali kavramları gerçek zanneder ve korkarlar. Dini konular çocuğu korkutularak verilen her yanlış cevap çocuğun dini kavramlarını algılamasını zorlaştırmaktadır. Örneğin kötü davranırsan "Allah seni yakar" "Şeytan seni çarpar" "Allah seni taşeder" tarzında verilen cevaplar çocuğun küçücük ruh dünyasında büyük yaralar açmaktadır. Sosyal çevrede her yetişkinin bu konuda eğitmemiz maalesef ki imkansızdır. O yüzden eğer biz bir konuda bilinçli olursak çocuğumuza verilen her yanlış cevap sonrası onu doğru şekilde düzelterek anlatıp ve açıklarsak çocuğumuzun bu konuda zihni karışmayacaktır.

Dini ve ahlaki konularda her tür ve şekilde çocuklardan sorular gelebilmektedir. Onların birer çocuk olduğu ve düşünce yapılarının yetişkin insanlardan farklı çalıştığı unutulmamalıdır. Sorularına sabırla doğru cevaplar onların algılayabileceğı biçimde verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akıncı Semiha (2013). *Klasik Mantık Anadolu üniversitesi Yayınevi* Ankara.
- Akyürek, Süleyman, (2004). *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi*, Dem Yayınları, İstanbul.
- Aral, Neriman, Gülen Baran, v.d., (1981). *Eğitimde Drama*, YA-PA Yayınları, İstanbul.
- Arkonaç, Sibel, (1993). *Psikoloji Zihin Süreçleri Bilimi*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul
- Atay M.(2007). *Çocukluk Döneminde Gelişim* , İkinci Baskı. Ankara: . Kök Yayıncılık.
- Ay, M. Emin, (2010). *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?* , Timaş Yayınları, İstanbul.
- Aydın, Ayhan, (1999). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Başal, H. A. (2004). *Gelişim ve Psikoloji: Nasıl Mutlu Bir Çocuk Yetiştirebiliriz?*, 2. Baskı, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Başaran, İbrahim Ethem,(1998). *Eğitim Psikolojisi*, 5. Basım, Aydan Web Tesisleri, Ankara.
- Baymur, Feriha, (1997). *Genel Psikoloji*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Binbaşıoğlu, Cavit, (1995). *Eğitim Psikolojisi*, 9. Basım, Yargıcı Matbaası, Ankara.
- Canan, İbrahim, (2012). *Hz. Peygamberin Sünnetinde Temel Eğitim*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul.
- Cüceloğlu, Doğan, (1992). *İnsan ve Davranışı*, 3. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çüçen, A. Kadir, (2009). *Klasik Mantık*, Asa Kitabevi, Bursa.
- Demir, S. (2010). *Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Giden 36-60 Aylık Çocukların Bilişsel Gelişim Özellikleri Açısından Karşılaştırılması (Kütahya İli Örneği)*. Marmara Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dodson, Fitzhugh, (1993). *Çocuk Yaşken Eğilir*, Çev.: Seçkin Selvi, Özgür Yayınları, İstanbul.
- Dodson, Fitzhugh, (1993). *Çocuk Yaşken Eğilir*, Çev.: Seçkin Selvi, Özgür Yayınları, İstanbul.

- Emiroğlu, İbrahim, (1999). *Ana Konularıyla Klasik Mantık*, Asa Kitabevi, Bursa.
- Ergün, Mustafa, (1994). *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Ocak Yayınları, Ankara.
- Erikson, Erik, (1984). *İnsanın Sekiz Çağı*, Çev.: Bedirhan Üstün-Vedat Şar, Ankara.
- Feriha Balkış Baymur (1997). *Genel Psikoloji* 13. Baskı İnkılap Yayınları İstanbul.
- Fidan, Nurettin, (1996). *Okulda Öğrenme ve Öğretme*, Alkım Yayınevi, Ankara.
- Gürses, İbrahim ve Kılavuz, M. Akif, (2011). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20, Sayı 2.
- Hökelekli, Hayati, (2011). *Ailede Okulda Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Jersild, Arthur T., (1979). *Çocuk Psikolojisi*, Çev.: Gülseren Günçe, Ankara Üniversitesi Eğitim Yayınları, Ankara.
- Montessori, Maria, (1982). *Çocuk Eğitimi*, Çev.: Güler Yücel, Özgür Yayınları, İstanbul.
- Oruç, Cemil, (2011). *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, Dem yayınları, İstanbul.
- Öner, Necati, (1974). *Klasik Mantık*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Özeri, Zeynep Nezahat,(2004). *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul.
- Özlem, Doğan, (1994). *Mantık*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Özlem, Doğan, (1999). *Mantık-Klasik/Sembolik Mantık-Mantık Felsefesi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Pınar say Bayhan, İsmihan Artan (2005). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi* Morpa Yayınları İstanbul.
- Sandström, C.I., (1971). *Çocuk ve Gençlik Psikolojisi*, Çev.: Refia Şemin, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Senemoğlu, Nuray ve Subaşı Kurç Güzin,(2001). *Eğitim Psikolojisi*, M.E.B. Yayınları, Ankara.
- Serhatlıoğlu, Birsen (2006). *Televizyon Programlarının Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden 5–6 Yaş Grubu Çocuklarının Zihin ve Dil Gelişimini Etkileme Biçimlerine Yönelik Öğretmen ve Veli Görüşlerinin*

Belirlenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Tosun, Cemal, (2005). *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegem A Yayıncılık, Ankara.

Ulusoy, Ayten, (2003). *Gelişim ve Öğrenme*, Anı Yayınları, Ankara.

Ülgen, Gülten ve Fidan, Emel, (1989). *Çocuk Gelişimi*, M.E.B. Yayınları, İstanbul.

Ülgen, Gülten, (1996). *Kavram Geliştirme*, 2. Baskı, Ankara.

Ülgen, Gülten, (1997). *Eğitim Psikolojisi*, Alkım Yayınevi, İstanbul.

Yavuzer, Haluk, (2010). *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Yörükoğlu, Atalay, (1993). *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayınları, İstanbul,

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Sümeyra ÖZDEMİR ÜZÜLMEZ	İmza:	
Doğum Yeri:	Karaman		
Doğum Tarihi:	04.02.1987		
Medeni Durumu:	Evli		
Öğrenim Durumu			
Derece	Okulun Adı	Program	Yer
İlköğretim	Karaman 100. yıl İlköğretim Okulu		Karaman
Ortaöğretim	Karaman 100. yıl İlköğretim Okulu		Karaman
Lise	Karaman Anadolu Lisesi		Karaman
Lisans	Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği		Konya
Yüksek Lisans			
Becerileri	Sorunlara farklı çözüm yolları geliştirmek, satranç, oynamak ve çeşitli geleneksel çocuk oyunlarını grup etkinliği şeklinde uygulamak		
İlgi Alanları:	Çocuklar, kitaplar ve geleneksel oyunlar		
İş Deneyimi:	10 yıldır MEB 'te Okulöncesi Öğretmeni olarak görev yapmaktayım		
Aldığı Ödüller:			
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Prof. Dr. Nurhan Ünüsan, Dr. Öğr. Üyesi Kamile Özer Aytekin		
E-posta	Sonsuza_yolcuyumotmail.com		
Tel:	05433263797		
Adres	Uluğbey Mahallesi Gülaçan Sokak Nihevent Konutları B Blok Kat 4. Meram / KONYA		